

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:
Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

№ 2, 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI № 1/2024

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2>

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 12 від 28.05.2024 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоець Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

Відповідальний редактор

– Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)

Болокан І. В.

– доктор юридичних наук, доцент

Бондар О. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Боуз Х.

– LLB, MSc, PhD, FHEA (Велика Британія)

Ботнару С.

– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)

Бринза С.

– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)

Віхляев М. Ю.

– доктор юридичних наук, професор

Вордхо Б.

– PhD, LLB, LLM (Велика Британія)

Галіцина Н. В.

– доктор юридичних наук, професор

Діхтієвський П. В.

– доктор юридичних наук, професор

Дудоров О.С.

– доктор юридичних наук, професор

Ібрагімов С. І.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)

Курінний Є. В.

– доктор юридичних наук, професор

Кушнір С. М.

– доктор юридичних наук, професор

Ожеховський М. П.

– доктор хабіліт., професор (Республіка Польща)

Руні Дж.

– доктор, доцент (Велика Британія)

Стеценко С. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Тошек Б.

– доктор політичних наук, професор (Республіка Польща)

Уільям Дж. Уоткінс

– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)

Федчишин Д. В.

– доктор юридичних наук

Шарая А. А.

– доктор юридичних наук, доцент

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Максіменцева Н. О.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 5

РОЗДІЛ II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Луценко Д. С.

*МАЙНОВЕ ОЧІКУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ:
ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ АСПЕКТИ* 12

РОЗДІЛ III. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Костогриз Я. О.

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ПРАКТИКА ООН 19

Кумейко А. В.

*ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ
ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У ЗАПОБІГАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ* 25

РОЗДІЛ IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Коваленко Л. П., Мартиновський В. В.

*КВАЛІФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ЗА ОБ'ЄКТИВНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ* 33

Кропивницький М. О.

*ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ
І НОРМАТИВНИЙ ОГЛЯД* 38

Лимар М. В.

*ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ* 44

Махмурова-Дишлюк О. П.

*ДОСВІД КОЛИШНІХ РЕСПУБЛІК ЮГОСЛАВІЇ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН
В УМОВАХ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ* 49

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Vzova L. G., Baitsar I. I.

ZUGANG ZUM RECHT IN STRAFVERFAHREN 54

РОЗДІЛ VI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Станко А. П.

*ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ* 60

CONTENTS

SECTION I. CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Maksymtseva N. O.

<i>INTERNATIONAL STANDARDS AND CRITERIA FOR RESTRICTING HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS UNDER MARTIAL LAW: CHALLENGES FOR UKRAINE</i>	5
---	---

SECTION II. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Lutsenko D. S.

<i>PROPERTY EXPECTATION IN CIVIL LAW: CONCEPTS AND MAIN ASPECTS</i>	12
---	----

SECTION III. EMPLOYMENT LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Kostohryz Ya. O.

<i>INSTITUTIONAL MECHANISMS TO PREVENT CORRUPTION: UNITED NATIONS PRACTICE</i>	19
--	----

Kumeiko A. V.

<i>PRINCIPLES OF INTERACTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER LAW ENFORCEMENT BODIES IN THE PREVENTION OF OFFENSES IN THE SPHERE OF STATE SECURITY</i>	25
---	----

SECTION IV. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Kovalenko L. P., Martynovskyi V. V.

<i>QUALIFICATION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES ACCORDING TO OBJECTIVE ELEMENTS OF THE LEGAL COMPOSITION</i>	33
--	----

Kropyvnytskyi M. O.

<i>THEORETICAL AND NORMATIVE REVIEW OF SOCIAL SERVICE MEASURES IN THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES ENSURING STATE POLICY OF UKRAINE IN SOCIAL SECURITY SPHERE</i>	38
--	----

Lymar M. V.

<i>CONCEPT AND CLASSIFICATION OF TOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE</i>	44
--	----

Makhmurova-Dyshliuk O. P.

<i>THE EXPERIENCE OF THE FORMER REPUBLICS OF YUGOSLAVIA REGARDING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS IN THE CONDITIONS OF WARS AND MILITARY CONFLICTS</i>	49
--	----

SECTION V. CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

Bzova L. G., Baitsar I. I.

<i>ZUGANG ZUM RECHT IN STRAFVERFAHREN</i>	54
---	----

SECTION VI. INTERNATIONAL LAW

Stanko A. P.

<i>PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF MODERN INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE</i>	60
---	----

РОЗДІЛ І. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14: 342] (477)

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-01>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА КРИТЕРІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Максіменцева Н. О.

доктор юридичних наук,

доцент кафедри парламентаризму

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Академіка Рамаданова, 12/2, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-7774-1948

nmaksime@yahoo.com

Ключові слова: *дерогація, відступ від зобов'язань, надзвичайний стан, порушення прав і свобод людини і громадянина, міжнародні принципи.*

У статті досліджуються питання встановлення обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах надзвичайних станів, до яких так само відноситься і воєнний стан. Автором досліджуються поняття дерогації як відступу державою від міжнародних зобов'язань відповідно до положень міжнародно-правових актів як загальних норм щодо порядку їх введення, так і норм, які визначають принцип, критерії, підстави таких обмежень. У дослідженні акцентується увага на вимогах та критеріях щодо запровадження обмеження прав і свобод, які мають бути дотримані в умовах обмеження прав і свобод державами. Аналізуються поняття «дерогація», «надзвичайні стани», «життя нації» та «загроза життю нації в умовах надзвичайних станів», а також обов'язки держави щодо запровадження таких умов як от зовнішні – щодо належного інформування держав-учасниць про підстави та зміст обмеження, так і внутрішні щодо порядку встановлення обмежень прав і свобод виключно законодавчим представницьким органом, обсяг повноважень органів держави та їх обов'язків щодо дотримання та захисту прав і свобод в умовах дерогації. Автором доводиться, що в цілому порядок запровадження обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану в Україні як однієї з форм надзвичайного стану для держави, є такою, що відповідає нормам міжнародного права. Проте деякі обов'язки, яких має дотримуватись держава, а саме щодо встановлення обсягу та форм обмеження прав і свобод виключно законодавчим представницьким органом держави, є певним чином дотриманими не в повному обсязі та з порушеннями. У статті наголошується, що обсяг прав і свобод, які не можна обмежувати і які є виключними щодо застосування дерогації, залишається дискусійними на предмет відсутності порушень в Україні. Крім того, порядок застосування та меж дерогації тих чи інших обмежень прав і свобод також може у подальшому викликати питання щодо перевищення відповідно до норм міжнародного права.

INTERNATIONAL STANDARDS AND CRITERIA FOR RESTRICTING HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS UNDER MARTIAL LAW: CHALLENGES FOR UKRAINE

Maksymtseva N. O.

Doctor of Law,

Associate Professor at the Department of Parliamentarism

Educational and Research Institute of Public Administration and Civil Service

of Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Akademika Ramadanova str., 12/2, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7774-1948

nmaksime@yahoo.com

Key words: *derogation, derogation from obligations, state of emergency, violation of human and civil rights and freedoms, international principles.*

The article examines the issues of establishing restrictions on human and civil rights and freedoms in the context of states of emergency, which also include martial law. The author examines the concept of derogation as a derogation by the State from international obligations in accordance with the provisions of international legal acts, both general rules on the procedure for their introduction and rules defining the principle, criteria and grounds for such restrictions. The study focuses on the requirements and criteria for the introduction of restrictions on rights and freedoms which must be met in the context of restrictions on rights and freedoms by States. The author analyses the concepts of "derogation", "state of emergency", "life of the nation" and "threat to the life of the nation in a state of emergency", as well as the obligations of the State to impose such conditions, both external – to properly inform the participating States about the grounds and content of the restriction, and internal – regarding the procedure for imposing restrictions on rights and freedoms exclusively by the legislative representative body, the scope of powers of the State authorities and their obligations to respect and protect rights and freedoms in the The article examines the issues of establishing restrictions on human and civil rights and freedoms in the context of states of emergency, which also include martial law. The author examines the concept of derogation as a derogation by the State from international obligations in accordance with the provisions of international legal acts, both general rules on the procedure for their introduction and rules defining the principle, criteria and grounds for such restrictions. The study focuses on the requirements and criteria for the introduction of restrictions on rights and freedoms which must be met in the context of restrictions on rights and freedoms by States. The author analyses the concepts of "derogation", "state of emergency", "life of the nation" and "threat to the life of the nation in a state of emergency", as well as the obligations of the State to impose such conditions, both external – to properly inform the participating States about the grounds and content of the restriction, and internal – regarding the procedure for imposing restrictions on rights and freedoms exclusively by the legislative representative body, the scope of powers of the State authorities and their obligations to respect and protect rights and freedoms in the context of derogation.

The author proves that, in general, the procedure for imposing restrictions on rights and freedoms under martial law in Ukraine as a form of state of emergency is in line with international law. However, some of the obligations which the State must comply with, namely, the obligation to establish the scope and forms of restriction of rights and freedoms exclusively by the legislative representative body of the State, are in some ways not fully complied with and are violated.

The article emphasises that the scope of rights and freedoms which cannot be restricted and which are exclusive to the application of derogation remains controversial in terms of the absence of violations in Ukraine. In addition, the procedure for application and limits of derogation of certain restrictions on rights and freedoms may also raise questions of excess under international law in the future.

Вступ. Кривава війна на території України триває вже десять років і третій рік в форматі повномасштабного вторгнення. Протягом цього часу було порушено багато прав, завдано величезні людські та матеріальні втрати, зруйновано інфраструктуру, родини та душі громадян України. Війна – це все про порушення та обмеження прав. Проте з кожним днем ситуація зі станом дотримання прав і свобод людини і громадянина стає все більш загостреною.

Упродовж 2023 року до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини надійшло 95 796 звернень, з них 860 – колективних (18 245 осіб) і 94 936 індивідуальних щодо порушення прав. Варто зауважити, що кількість звернень до інституції зросла більш як удвічі (42 485 звернень упродовж 2022 року) [1].

Отже доцільно констатувати зростання кількості порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні з кожним роком продовження повномасштабної війни. Звідки такі цифри і чи дійсно запровадження тих чи інших обмежень прав і свобод людини і громадянина в державі є абсолютно необхідними, безмежними та не мають визначених критеріїв ні в національному, ні в міжнародному праві та законодавстві?

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи, їх реалізація, дотримання та захист є головною ідеєю створення діяльності держави відповідно до Конституції України. У Основному Законі передбачено основні види прав і свобод, механізм їх захисту, умови та підстави обмеження, яке може бути застосовано виключно відповідно до норм Конституції України та за наявності визначених підстав. Такі положення відповідають нормам міжнародного права, зокрема Біллу про права людини та його складових: Загальній декларації прав людини, Міжнародного пакту про політичні та економічні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Проте існують ситуації, коли держава може відступити від своїх зобов'язань та в певній мірі і у визначених межах обмежувати права і свободи людини і громадянина. Так відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – МПГПП) держави-учасниці можуть обмежувати права і свободи людини і громадянина та відступати від своїх зобов'язань

за наступних умов: а) настання надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою; б) тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища; в) при умові, що такі заходи не є несумісними з іншими зобов'язаннями держав за міжнародним правом; г) не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження [2].

Аналогічною є норма ст. 15 Європейської конвенції з прав людини щодо умов відступу від зобов'язань держави у сфері прав і свобод, де визначено, що можливістю такого обмеження (derogation – дерогація, відступ від зобов'язань) є умови війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації [3].

Отже міжнародні норми визначають наступні умови відступу від зобов'язань щодо прав і свобод людини і громадянина: 1) єдиною загрозою є настання надзвичайного становища в державі та 2) у разі виключно загрози життя нації.

У свою чергу, системний аналіз статей та зокрема ст. 64 Конституції України такими умовами відступу від зобов'язань щодо прав і свобод людини і громадянина визначає надзвичайний і воєнний стани, розрізняючи такі стани на відміну від міжнародних норм.

При цьому, виходимо з того, що надзвичайне становище, надзвичайна ситуація в державі за міжнародними нормами включає в себе як надзвичайний, так і воєнний стани, тому міжнародні норми у сфері прав людини, які стосуються регулювання питань в цій сфері охоплюють питання, у тому числі, обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану.

Військова агресія Російської Федерації створила умови для введення воєнного стану на території України і держава змушена була визначати обмеження з метою забезпечення національної безпеки і оборони відповідно до указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022, коли було введено воєнний стан та продовжено указом Президента України № 271/2024 від 06.05.2022 [4]. Держава вводила різні обмеження прав і свобод та чи справді вони були прийняті у відповідності до норм міжнародного права.

Головною підставою, яку визначають норми міжнародного права щодо запровадження умов дерогації є загроза життю нації (ст. 4 МПГПП).

Що ж розуміється під цим терміном? Пояснення його більш детально міститься у Сіракузьких принципах щодо положень про обмеження та відступи в МПГПП від 1984 року [5] (далі – Сіракузькі принципи).

Так поняття «надзвичайний стан, який загрожує життю нації» тлумачиться як ситуація, яка зачіпає все населення і всю територію держави або її частину та відповідає наступним ознакам: а) загрожує фізичній цілісності населення; б) політичній незалежності; в) територіальній цілісності держави; г) існуванню чи базовому функціонуванню установ, необхідних для забезпечення та захисту прав, визнаних у МПГПП; г) внутрішні конфлікти та заворушення, які не становлять серйозної та безпосередньої загрози життю нації, не можуть виправдати відступи; д) економічні труднощі самі по собі не можуть виправдати заходи відступу; е) процедури, передбачені національним законодавством для оголошення надзвичайного стану, повинні бути встановлені завчасно.

Отже констатуємо, що фактично умови проголошення воєнного стану в Україні, під час якого є загроза як фізичному життю і здоров'ю, так і політичній незалежності та територіальній цілісності держави, відповідають вимогам та баченню норм міжнародного права. Проте, на нашу думку, дискусійним залишається поняття ієрархії цінностей поняття «життя нації», яке може трактуватись і буквально, як виключно фізична загроза життю кожного громадянина. Так, з одного боку, життя нації, яка не має власної території та власної держави теж викликає сумніви доцільності, хоча і зміст поняття «нація», яка має територію, може створювати державу. Тож фактично вузький зміст виключив би наявність власної державності у нації як цінності, заради збереження і захисту якої можна вводити дерогацію. Проте з іншого боку, коли цінність території стає вищою ніж фізичне життя нації цілому і кожного громадянина зокрема питання про доцільність запровадження таких надзвичайних станів має ставитись, на нашу думку, під сумнів, у першу чергу виходячи з виключності єдиного і первинного природного права людини, а саме права на життя.

Міжнародне право містить норми, які покликані допомогти гарантувати, що держави у разі настання надзвичайних ситуацій, утому числі, воєнних станів, утримаються від призупинення основних прав людини, які вважаються невідступними, та вводять обмеження прав відповідно до визначених критеріїв та у відповідності до міжнародних стандартів у цій сфері. Такими нормами є Паризькі мінімальні стандарти щодо прав людини у надзвичайних ситуаціях від 1985 р. (далі – Паризькі стандарти) [6].

Таким чином у разі дерогації прав людини, тобто відступу від своїх зобов'язань відповідно до міжнародно-правових договорів, Паризькі стандарти встановлюють наступні вимоги до держав-учасниць.

З метою поглибленого аналізу доцільно проаналізувати зміст таких норм. Так об'єктом правовідносин є надзвичайний стан і таке поняття містить наступні ознаки: а) наявність виняткової ситуації кризи або суспільної небезпеки, фактичну або неминучу, яка зачіпає все населення або все населення території, на яку поширюється дія оголошення, і становить загрозу для організованого життя спільноти, з якої складається держава; б) Конституція кожної держави повинна визначати процедуру оголошення надзвичайного стану; у всіх випадках, коли виконавча влада уповноважена оголошувати надзвичайний стан, таке офіційне оголошення завжди підлягає підтвердженню законодавчим органом у найкоротший можливий термін; в) оголошення надзвичайного стану ніколи не повинно перевищувати періоду, строго необхідного для відновлення нормальних умов; г) надзвичайний стан (за винятком випадків війни або зовнішньої агресії) вводиться на чітко визначений конституцією строк; д) кожне продовження початкового періоду надзвичайного стану повинно супроводжуватися новою декларацією, зробленою до закінчення кожного строку на новий період, який встановлюється; е) кожне продовження надзвичайного стану має бути попередньо схвалене законодавчим органом.

Отже фактично вбачаємо відповідність міжнародним нормам поняттю та ознакам воєнного стану, оголошеного в Україні: 1) умови оголошення є загроза життю населення України; 2) підстави – указ Президента, затверджений законодавчим органом парламентом – Верховною Радою України; 3) терміном встановлення є чіткий період, який продовжується кожен раз після завершення попереднього і визначений на 90 днів кожен раз.

Підставою запровадження відступу є виключна обставина – «загроза життю нації в умовах надзвичайних ситуацій».

Суб'єктом запровадження дерогації, а отже фактично опосередкованим суб'єктом, є відповідні органи, які чітко встановлюють такий стан та контролюють реалізацію норм. Так повноваження вживати вищезазначені заходи відступу від прав людини підлягають наступним загальним умовам: а) кожна держава, яка є стороною регіонального або міжнародного договору з прав людини, повинна дотримуватися принципу повідомлення, як це може бути передбачено конкретним договором; б) повинні бути строго пропорційними гостроті ситуації; в) мають бути

несумісними з іншими зобов'язаннями держави за міжнародним правом; г) заборонено застосовувати будь-яку дискримінацію виключно за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національності або соціального походження; д) основні права і свободи, гарантовані міжнародним правом, залишаються непорушними навіть під час надзвичайного стану. При цьому права, визнані в міжнародному праві як такі, що не допускають відступів (non-derogable rights – ті, які не можна обмежувати та відступати від зобов'язань у цій сфері), не можуть бути порушені в умовах надзвичайного стану.

Аналізуючи ситуацію в Україні можемо зазначити про зовнішній обов'язок держави під час запровадження дерогації, яка відповідно до ст. 24 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 15.04.2015 здійснює інформування держав-учасниць через Генерального секретаря ООН та Раду Безпеки Європи про продовження воєнного стану [7].

Вимогами до реалізації такого обов'язку відповідно до Сіракузьких принципів є наступні: а) зазначаються норми, від яких здійснюється відступ; б) зміст та копії нормативно-правових актів, на підставі яких відбулась дерогація; в) пояснення причин, які спричинили рішення уряду про відступ, г) короткий опис очікуваного впливу заходів відступу на права, визнані МПГПП; д) держави-учасниці мають право вимагати додаткової інформації; е) держава-учасниця, яка не надає негайного повідомлення в належній формі про свій відступ, порушує свої зобов'язання перед іншими державами-учасницями, може бути позбавлена засобів захисту, які іншим чином були б їй доступні.

Окремо визначається заборона обмежувати права, які є такими, що заборонені до дерогації. Конституція України у ст. 64 визначає 18 таких прав. Питання чи справді всі вони не обмежуються під час воєнного стану є дискусійним.

У свою чергу, безпосереднім суб'єктом дерогації є громадяни України чиї права є обмеженими у зв'язку з ситуацією відступу держави від міжнародних зобов'язань та обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Змістом правовідносин дерогації є сукупність прав та обов'язків суб'єктів (для держави це зовнішні і внутрішні: зовнішні – дотримання порядку інформування; внутрішні – виконання вимог щодо порядку запровадження обмежень і їх змісту) і тут питання постає чи справді права на сьогодні є рівними у державі і її органів та у громадян держави, чиї права обмежуються і інструментів реального захисту своїх прав стає фактично все менше і їх дієвість зменшується.

Також Паризькими стандартами визначаються відповідні принципи, які мають бути дотримані

під час здійснення дерогації прав. Отже державою під час прийняття або здійснення надзвичайних повноважень мають бути гарантовані дотримання наступних принципів: а) фундаментальні функції законодавчої влади залишаються незмінними, незважаючи на відносно розширення повноважень виконавчої влади. Таким чином, законодавчий орган повинен надавати загальні керівні принципи для регулювання дискреційних повноважень виконавчої влади щодо допустимих заходів у рамках делегованого законодавства; б) прерогативи, імунітети та привілеї законодавчої влади повинні залишатися недоторканими; в) гарантії незалежності судової влади та адвокатури повинні залишатися недоторканими. Зокрема, використання надзвичайних повноважень для звільнення суддів, зміни структури судової гілки влади або іншого обмеження незалежності судової влади має бути заборонено Конституцією; г) усі надзвичайні заходи, що обмежують права громадян, повинні бути підкріплені авторитетом закону, прийнятого належним чином обраними представниками народу; д) наскільки це практично можливо, норми, що підлягають застосуванню під час надзвичайного стану, повинні бути сформульовані за відсутності надзвичайного стану; е) держави повинні час від часу переглядати і, за необхідності, змінювати надзвичайні заходи (законодавчі або виконавчі) для забезпечення розумних гарантій проти будь-якого зловживання надзвичайними повноваженнями.

Повертаючись до України можна говорити про певну обмеженість прав парламенту у сфері визначення обмежень прав в умовах воєнного стану. Більшість обмежень встановлюється виконавчою владою і це фактично не відповідає вимогам Конституції України. Не дивлячись на рішення Конституційного Суду щодо умов та підстав встановлення обмежень прав в умовах надзвичайних ситуацій (рішення КСУ від 28.08.2020 № 10-р/2020 [8]). Крім того, можемо констатувати наявність звуження парламентаризму відповідно до норм чинного законодавства України [9].

Окремо зазначається про умови перегляду, якими є фактично обставини, які відбуваються в державі та необхідністю введення більш жорстких умов відносно дерогації прав людини. Проте ситуація все більше загострюється, особливо з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX та підзаконними актами, які приймаються на його виконання і фактично ще більше обмежують права громадян [10].

У свою чергу, є права і свободи, щодо яких встановлення обмежень так і залишаються на

рівні визначення виключно підзаконними актами. Так питання перетину державного кордону, а фактично право вільного пересування, є обмеженим виключно постановою Кабінету Міністрів України № 57 від 27.01.1995 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» [11].

Окремо зазначається, що судова влада повинна мати повноваження та юрисдикцію вирішувати: по-перше, чи відповідає законодавство про надзвичайний стан конституції держави; по-друге, чи відповідає будь-яке конкретне застосування надзвичайних повноважень законодавству про надзвичайний стан; по-третє, забезпечувати відсутність посягань на права, що не допускають відступів, та відповідність заходів, що обмежують інші права, правилу пропорційності; по-четверте, якщо існуючі муніципальні закони та розпорядження не скасовані або не призупинені, судова влада продовжує вважати, що вони залишаються чинними. Суд має всі повноваження визнати недійсним будь-який надзвичайний захід (законодавчий чи виконавчий) або будь-який акт застосування будь-якого надзвичайного заходу, який не відповідає вищезазначеним критеріям [12].

Отже Паризькі мінімальні стандарти визначають як вимоги до можливих обмежень прав в умовах воєнного стану, так і межі допустимих

втручань держави, вимоги до органів, які мають, із дотриманням балансу влад та заборон надмірного втручання у права і свободи людини.

Висновки. По-перше, можемо констатувати, що поняття «дерогація» можна розглядати як відступ від зобов'язань держави, які вона взяла на себе через ратифікацію норм міжнародного права, щодо дотримання обсягу прав і свобод людини, за наявності загрози життю нації в умовах настання надзвичайних станів, у тому числі воєнного стану. По-друге, в цілому порядок запровадження дерогації в умовах воєнного стану в Україні як однієї з форм надзвичайного стану для держави, є такою, що відповідає нормам міжнародного права. Проте деякі обов'язки, яких має дотримуватись держава, а саме щодо встановлення обсягу та форм обмеження прав і свобод виключно законодавчим представницьким органом держави, є певним чином дотриманими не в повному обсязі та з порушеннями. По-третє, обсяг прав і свобод, які не можна обмежувати і які є виключними щодо застосування дерогації, залишається дискусійними на предмет відсутності порушень в Україні. По-четверте, порядок застосування та меж дерогації тих чи інших обмежень прав і свобод також може у подальшому викликати питання щодо перевищення відповідно до норм міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfendmkaj/https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 р., ратифіковано у 1973 році. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Максименцева Н.О. Обмеження конституційних прав і свобод громадян в період воєнного стану. *Право та державне управління*. 2022, № 1, С. 43.
5. Сіракузькі принципи щодо положень про обмеження та відступи в Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfendmkaj/https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>
6. The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency 1985. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfendmkaj/https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>
7. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 15.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Рішення КСУ у справі №1-14/2020 (230/20) від 28.08.2020 №10-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text>
9. Максименцева Н. Парламентаризм у публічному управлінні в умовах воєнного стану (юридичний аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 101.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20?find=1&text>
11. Постанова Кабінету Міністрів України № 57 від 27.01.1995 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>

12. The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency 1985. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>

REFERENCES

1. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2023 rotsi (2023) [in Ukrainian]. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>
2. Malynovskyi V.Ia. (2003). Derzhavne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Public administration: a textbook]. K.: Atika, 2003. [in Ukrainian]
3. International Covenant on Civil and political rights. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
4. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1966). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Maksimentseva N.O. (2022). Obmezhenia konstytutsiinykh prav i svobod hromadian v period voiennoho stanu [in Ukrainian] *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2022, № 1, P. 43.
6. Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights (1985). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf>
7. The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency (1985). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>
8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy (2015) 15.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian]
9. Sprava № 1-14/2020 (230/20) (2020) № 10-r/2020 28.08.2020: Rishennia KSU. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> [in Ukrainian]
10. Maksimentseva N. Parlamentaryzm u publichnomu upravlinni v umovakh voiennoho stanu (iurydychnyi aspekt). (2022, October). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 10. P. 101. [in Ukrainian]
11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku: Zakon Ukrainy (2024) 11.04.2024 № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20?find=1&text> [in Ukrainian]
12. Pro zatverdzhennia Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (1995) № 57 vid 27.01.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
13. The Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency (1985). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.uio.no/studier/emner/jus/humanrights/HUMR5503/h09/undervisningsmateriale/ParisMinimumStandards.pdf>

РОЗДІЛ II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.465

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-02>

МАЙНОВЕ ОЧІКУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Луценко Д. С.*кандидат юридичних наук,**керуючий партнер**Адвокатське об'єднання «Novels»**Солом'янська площа, 2, оф. 408, Київ, Україна**orcid.org/0009-0003-9881-8467**dimly@ukr.net*

Ключові слова: *майнові очікування; майно; об'єкти; вигоди; актив.*

Мета. При розгляді справ у вітчизняних судах необхідно враховувати наявність таких об'єктів, як майнові очікування, що є одним з головних тем дискусій. Різноманітні підходи до розуміння цих об'єктів свідчать про існуючу невизначеність в правовій, вирішення якої є важливим завданням для науки. Метою статті є визначення поняття та особливостей майнових очікувань у цивільному праві України. **Методи дослідження.** Робота виконана на підставі загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. **Результати.** Після проведення дослідження було встановлено, що очікувані користі мають бути підтверджені національним законодавством чи встановлені шляхом прецедентного права або умовами договору, а не лише вигаданими. У відмінні від очікуваних наслідків (економічних вигод), майнові очікування є не про майбутнє, а про завжди наявні (існуючі) об'єкти. Особливості, які було визначено, дозволили виключати з законних очікувань майбутні блага та такі блага, які не можуть бути оцінені у грошах. Оскільки цей вид майна є активом, його поняття не включає зобов'язань. У вітчизняному законодавстві аналогічними законним очікуваннями є майнові права (при створенні права на право) та речі, якщо вони пов'язані з майбутніми майновими вигодами. Без такої зв'язності ці речі залишаються майном, але не є законними очікуваннями. **Висновки.** Ми прийшли до висновку, що право очікування – це обмежене речове право, яке в даний момент не є частиною чинного законодавства. Процес оновлення цивільного законодавства, зокрема Цивільного кодексу України, зараз у розпльві. Ми встановили, що обмежені речові права та речові права на чуже майно – це не однакові поняття. Обмежені речові права не можуть бути включені або зрівняні з речовими правами на чуже майно або вважені підвидами права власності, оскільки само право власності ще не існує, а буде визначено в майбутньому. Відповідно, доцільно розглядати обмежені речові права як частину системи речових прав, яка передуює формуванню права власності та речових прав на чуже майно, яке у майбутньому може перетворитися на право власності особи або на речове право на чуже майно.

PROPERTY EXPECTATION IN CIVIL LAW: CONCEPTS AND MAIN ASPECTS

Lutsenko D. S.

Ph.D. in Law,

Managing Partner

Law Firm "Novels"

Solomianska Square, 2, Office 408, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0009-0003-9881-8467

dimly@ukr.net

Key words: *property expectations; property; objects; benefits; assets.*

Goal. When considering cases, domestic courts should take into account the existence of such objects as property expectations. However, its concept is one of the most controversial. Different approaches to the understanding of these objects indicate the existing uncertainty in the law, the elimination of which is a task for science. The purpose of the article is to define the concept and features of property expectations in the civil law of Ukraine. **Research methods.** The work was performed on the basis of general scientific and special methods of scientific knowledge. **The results.** As a result of the study, it was established that the expected benefits should be confirmed by national legislation or established by precedent law or contractual terms, and not be contrived. Unlike expected consequences (economic benefits), property expectations are not future, but always available (existing) objects. The specified features made it possible to exclude future benefits and those benefits that cannot be valued in money from legitimate expectations. And since this type of property is an asset, its concept does not include liabilities. Analogous legal expectations in domestic legislation are property rights (when building a right to a right) and things, provided that they are related to future property benefits. Without such a connection, these goods remain property but are not legitimate expectations. **Conclusions.** We have come to the conclusion that the right of expectation is a limited property right, which is not currently provided for by the current legislation. Work is currently underway to update the civil legislation, namely the Civil Code of Ukraine. It was established that limited property rights and property rights to someone else's property are not synonymous. Limited property rights cannot be included and equated with property rights to other people's property or included in the subspecies of property rights, since property rights as such do not yet exist, and will only appear in the future. It would be appropriate to position limited real rights, talking about the system of real rights, as those that precede the emergence of the right of ownership and real rights to other people's property, and in the future this right will turn into either the property right of a person or the real right to someone else's property.

Поняття майнового очікування в цивільному праві. Вперше у національній судовій практиці про інститут права очікування було зазначено у постанові Верховного Суду України від 30 січня 2013 року [5]. Поява цього інституту є результатом необхідності регулювання відносин у сфері інвестиційного будівництва, фінансування будівництва та захисту прав інвесторів, які раніше не були належним чином захищені до 2013 року.

Перш ніж була прийнята згадана постанова, право власності на об'єкт будівництва виникало непосредствено з об'єктом будівництва і з'явля-

лося в той момент, коли сам об'єкт виникає. Згідно з цими розуміннями, право власності виникає у момент завершення будівництва об'єкта. Поки будівництво триває, у інвестора ще не виникає суб'єктивного цивільного права, але він має щось більше, ніж просто інтерес.

Практика вказує на те, що суди почали приймати, що під час процесу будівництва інвестор має право на очікування. Таким чином, суди почали захищати інвесторів, визнавши, що вони мають право на очікування на певний момент, яке в майбутньому може стати правом власності.

Суд у постанові визначив, що «...майнове право, яке можна визначити як «право очікування», є складовою майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право є обмеженим речовим правом, яке надає власнику певні, але не всі права власності на майно та дозволяє власнику отримати право на власність нерухомого майна або інше рухоме майно у майбутньому через правомочність.

Отже, з даного рішення можна зробити висновок, що у інвестора існує майнове право, яке є складовою частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право є обмеженим речовим правом, що не є тотожним праву власності на чуже майно. Інвестор має певні, але не всі права власника майна. Він ще не має прав власності на майно, проте це майнове право свідчить про правомірність його власника отримати таке право в майбутньому.

Особливості майнового очікування відповідно до законодавства. Ч. 2 ст. 190 ЦК України [1] доцільно розглядати в контексті Закону № 898-IV від 05.06.2003 року «Про іпотеку» [2] зі змінами та доповненнями, внесеними 15.12.2005 року [3]. Отже, йдеться про «іпотечне кредитування житла» та відповідне «залучення коштів на фінансування житлового будівництва» від самого його початку.

Складно уявити, що «об'єкт (наприклад, «майбутня квартира»), який знаходиться в цивільно-правовому обороті, фактично не існує ні юридично (не зареєстровано право власності на нього), ні фізично (будівництво ще не почалося або не завершилося). Однак законодавство дозволяє існування такого об'єкта в цивільно-правовому обороті. Навіть будівництво такого об'єкта може відбуватися на орендованій земельній ділянці (будівництво на землі іншої особи)». Усі ці характерні риси проглядаються з тексту ст. 16 Закону «Про іпотеку» (передача об'єктів незавершеного будівництва шляхом передачі прав на земельну ділянку) та част. 5 ст. 37 Закону «Про іпотеку», коли мова йде про «передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки».

Як бачимо, у вищенаведених положеннях законодавець регулює об'єкти нерухомого майна, незавершеного будівництва (далі: ОНБ) та майнові права на них та їх фінансування.

Частиною другою ст. 190 ЦК України законодавець забезпечив оборот уже згаданого «уречевленого комплексу майнових прав». Саме через уречевлення комплексу прав («майнові права визнаються речовими») проявляється «право забудови».

Українське законодавство, встановлює можливість існування речових прав на чуже майно в якості самостійних об'єктів деяких угод (договори,

заповіти) вільного волевиявлення правовласника (див. наприклад, част. 2 ст. 407, част. 2 ст. 413 ЦК України), за винятком сервітуту (част. 4 ст. 403 ЦК України) [11, с. 58].

Положення чинного законодавства про заставу (іпотеку) вказують на можливість речових прав бути об'єктами інших цивільних прав. Цікавою є норма ст. 5 Закону України «Про іпотеку», яка стверджує, що об'єктом іпотеки може бути право оренди або користування нерухомим майном, яке надає орендарю або користувачу право будувати, володіти та відчужувати об'єкти нерухомого майна. Зазначене право оренди або користування нерухомим майном вважається нерухомим майном згідно з цілями Закону. [2]. Український законодавець вважає, що права на забудову за суперфіціарним договором і права користування за договором оренди можуть ставати предметом застави та розглядатися як нерухомість, але багатьом може бути важко погодитися з таким твердженням.

Відповідно до част. 2 ст. 413 ЦК України «Право користування земельною ділянкою, наданою для забудови, може відчужуватися або передаватися землекористувачем у порядку спадкування, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті» [1]. Отже, таке право виявляється самостійним правом, бо не встановлене для конкретної особи – «може відчужуватися або передаватися землекористувачем у порядку спадкування» та є «тривалим правом», оскільки мова тут про «право користування для будівництва», яке переводиться під «режим неспоживної речі» (реч. 1 част. 2 ст. 190 ЦК України), що означає: зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (част. 2 ст. 185 ЦК України).

Нерозуміння положень част. 2 ст. 190 ЦК України, зокрема самого поняття «неспоживна річ», проглядається в аргументах С. Шимон, де вона зауважує, що «потребує перегляду положення част. 2 ст. 190 ЦКУ про те, що «майнові права є неспоживною річчю». Відповідно до част. 2 ст. 185 ЦКУ неспоживною є річ, призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу. В той час як споживання речі приводить до її знищення або перетворення у нову форму, у разі майнового права це «використання» включає в себе виконання права, що призводить до реалізації його сутності. Наслідки цього можуть відрізнятися залежно від типу майнового права: якщо це право дає змогу вимагати виконання певних дій від боржника, то виконання цього права може призвести до його припинення, що робить його подібним до споживчої речі; якщо майнове право дозволяє певні позитивні дії (право користування, використання), то його реалізація

є тривалою і може порівнюватися з неспоживними речами. [14, с. 274]. Вважаючи недоцільним визначення в ЦК України «майнового права» винятково як «неспоживної речі», вона пропонує власну редакцію част. 2 ст. 190 ЦК України, згідно з якою: «Майнові права є річчю. Майнові права визнаються речовими правами». Саме це є свідченням того, що при нашому підході згадану статтю доцільно розглядати, як виняток для певного комплексу майнових прав, а не як загальне визначення для всіх майнових прав.

Режим спільної власності на майно багатоквартирного будинку передбачає, що будинок юридично складається з житлових та нежитлових приміщень, які розглядаються як окремі об'єкти права, а також загальні майнові елементи, що належать власникам у спільній частковій власності. Кожне приміщення має свого власника, який має право самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися ним. Таким чином, багатоквартирний будинок стає недільним як об'єкт права та обігу. Цей аспект варто врахувати при розумінні фрази «крім багатоквартирного» у статті 377 Цивільного кодексу України.

Одна з проблем стосується самостійності будівель та споруд як об'єктів прав. Це питання виникає внаслідок приватизації на початку 90-х років минулого століття. Зазвичай, в результаті приватизації, будівлі та споруди переходять у приватну власність, а земля під ними залишається у державній або комунальній власності. У зв'язку з тим, що ухвалення нових цивільного та земельного кодексів затягувалося з політичних міркувань, сформувалася модель, де право на будівлю має перевагу перед правами на землю. Це відмінно від традиційної європейської практики, де право на землю визначає право на будівлю. Як результат, в Україні склалася неправильна схема обороту будівель та споруд, не підкріплена обігом земельних ділянок під цими об'єктами.

Зауважимо, що в Україні «право забудови» регулюється ст. 413 Глави 34 ЦК України і подібне доктринальне тлумачення мало б місце також з урахуванням основних наповнень права власності, які не лише обмежуються «тріадою».

Аналізуючи правову матерію, яка була використана законодавцем на час введення абз. 2 ст. 190 ЦК України, не забуваємо про догму римського права «*superficies solo cedit*»: абз. 2 ст. 1 Закону «Про іпотеку» зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3201-IV від 15.12.2005 року: «нерухоме майно (нерухомість) – земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення» або част. 2 ст. 16 Закону «Про іпотеку» в редакції Законів № 3201-IV від 15.12.2005 року, № 800-VI

від 25.12.2008 року: «передача в іпотеку об'єктів незавершеного будівництва здійснюється шляхом передачі в іпотеку прав на земельну ділянку, на якій розташований об'єкт незавершеного будівництва, об'єктів незавершеного будівництва та майнових прав на них», що проголошує «єдність земельної ділянки та будівлі, що на ній знаходиться». Іншими словами, усе, що збудовано на земельній ділянці, приростає до неї та є її невід'ємною частиною.

Завдяки праву забудови забезпечується цивільно-правовий обіг будівель, які тільки плануються звести на чужій земельній ділянці, або вже будуються, або вже збудовані. А також складається правова ситуація, коли власник зазначеної земельної ділянки та власник зазначеної будівлі є різними особами. Завдяки цьому скасовується дія правила «*superficies solo cedit*» на фактичну земельну ділянку [12, с. 266]. Водночас вона «піднімається вище» до фіктивної земельної ділянки, яка «висить» над реально існуючою. Саме це можна зауважити з аналізу част. 8 ст. 5 Закону «Про іпотеку» – («таке право оренди чи користування нерухомим майном для цілей цього закону вважається нерухомим майном») [2]. Отже, «таке право оренди» для цілей Закону України «Про іпотеку» вважається нерухомим майном, бо предметом іпотеки є винятково нерухомість (за част. 2 ст. 190 ЦК України «таке право оренди» є «правом забудови», тобто «обмеженим речовим правом») [1].

Речну природу права на будівництво відрізняє його від оренди. Угода оренди є особистою, оскільки в загальному випадку орендар не може передати своє право оренди (особисте майнове право) іншій особі без погодження орендодавця. Насправді, право на будівництво виникає в результаті угоди між сторонами, але воно відноситься до категорії речових прав (основне майнове право – цінне, автономне, оборотим), що означає, що право забудовника може бути передане через продаж іншій особі без погодження власника ділянки, може бути використане для взяття на реалізацію через речову позову і тому може бути предметом іпотечної застави. Навіть у випадку укладення угоди про будівництво це не перешкоджає обороту земельної ділянки та її іпотеції, оскільки обов'язки, встановлені угодою (включаючи плату за оренду), діють протягом терміну угоди незалежно від зміни конкретних сторін [9, с. 138].

На відміну від права на будівництво, оренда не дає будівельникам можливість використовувати іпотечний кредит під час будівництва на орендованих земельних ділянках. Саме це перешкоджає законодавцем положеннями Закону «Про іпотеку».

Для багатьох цивілістів питання щодо статті 16 Закону «Про іпотеку» (про особливості іпотеки об'єктів незавершеного будівництва) залишається відкритим: «Яка різниця між майновими правами на об'єкти незавершеного будівництва (нерухомості, що ще не готова) та правом власності на такі об'єкти, які виникають з норм законодавства, породжує багато питань?» [8, с. 30].

Порушення такого питання є виправданим, оскільки Закон України у цьому випадку не є послідовним (спонукає до хибного мислення). Завдяки системному аналізу законів України «Про іпотеку» та «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [3] (далі: Закон «Про фінансово-кредитні механізми»), а також завдяки порівнянню змістового наповнення ст. 16 (Закон «Про іпотеку») та ст. 50 (Закон «Про фінансово-кредитні механізми») було виявлено, що законодавець не зовсім точно відобразив правовий зміст поняття «об'єкт незавершеного будівництва», оскільки останнє може мати різне матеріальне наповнення.

Після прийняття Судовою палатою у цивільних справах Верховного Суду України Постанови від 30.01.2013 року по справі № 6-168цс12 [6] практикуючі юристи звернули свою увагу на так зване «право очікування» Згадана Постанова заклала фундамент для подальшого розвитку доктрини «права очікування». Проте логічне питання, а з якої правової моделі було імplementовано юридичну категорію «права очікування» і чи належно запозичений зміст поняття «право очікування» узгоджується зі сучасними правовими реаліями в Україні.

Зауважимо, що до недавня в Україні не було юридичної практики застосування «права очікування». Та й до прийняття згаданої Постанови від 30.01.2013 року по справі № 6-168цс12, в українському цивільному праві термін «право очікування» не використовували. Доказом того є те, що в сучасних енциклопедіях та юридичних словниках ми не відшукаємо тлумачення терміна «право очікування».

У державах Західної Європи, наприклад, Австрії [14] або Німеччині [15] поняття «право очікування» є загальнозживаним. До речі, в цих країнах, як і в Україні, поняття «права очікування» було впроваджено судовим рішенням, а не законодавчим актом. І таким чином, «право очікування» є виключно результатом рішення судової влади. Не глибоко аналізуючи практику застосування «права очікування», слід лише зауважити, що у всіх юрисдикціях це право є спірною правовою конструкцією.

До речі, у цих країнах, так само як у Україні, поняття «права очікування» було введено судовим

рішенням, а не законодавчим актом. Таким чином, «право очікування» є результатом вирішення судової влади. Не глибоко аналізуючи практику застосування «права очікування», важливо зауважити, що у всіх юрисдикціях це право є спірною правовою конструкцією.

Звідси можна говорити, що виникають непорозуміння, бо «право набуття в майбутньому права власності на нерухоме майно (право під відкладальною умовою)» [13, с. 64] правом не є, а характеризується як «очікування права» (що навіть словесно дуже нагадує «право очікування»). Принагідно зауважимо, що предмет «договору іпотеки» не є «обумовленим правом» – право власності на майно в майбутньому. В іпотеку передається «право забудови/частка у праві забудови», яким засвідчено обумовлене право – право власності на споруду або на квартиру.

Сьогодні трапляються випадки, коли зміст поняття «право очікування» ототожнюють із «легітимними («законними») очікуваннями» [10, с. 174]. Проте це хибний підхід. Спільним для цих двох понять є сам термін «очікування». Зміст Постанови від 18.09.2013 року у справі № 6-92цс13 стосується «права очікування» (речового права) [6], а не «легітимних («законних») очікувань», які тлумачать як особливий різновид охоронюваних інтересів. Ретельне увагу звертають на «стабільність, незмінність та визначеність правового статусу, встановленого актами державної влади». Однак це вже належить до галузі адміністративного (публічного) права. По суті, поняття «право очікування» фокусується на цивільно-правовій конструкції, що використовується лише в окремих випадках. У практиці, термін «Anwartschaftsrecht» широко використовується у справах рухомого майна (транспортних засобів, виробничих об'єктів та іншого) та як засіб гарантування оплати товару.

У вказаних рішеннях судів стверджується, що «майнове право, яке означає право очікування, є частиною майна як об'єкта цивільних прав. Майнове право – це обмежене речове право, яким власник цього права уповноважений на певні, але не всі права власника майна та що засвідчує правомірність його власника отримати право власності на нерухоме майно або інше речове право на відповідне майно у майбутньому».

Висновки. Зараз виникає необхідність розробки нових підходів до розгляду існуючих теоретичних та практичних аспектів правового регулювання майнового очікування у Цивільному законодавстві, які потребують перегляду для подальшого розвитку та удосконалення.

В ході наукового аналізу було визначено, що майнові очікування – це існуюче майно, яке пов'язане з майбутніми майновими користями.

Майнове очікування, крім того, що має загальні ознаки майна, такі як оцінюваність у грошовому вираженні та існування, також вказує на те, що воно повинно бути пов'язане з майбутніми майновими наслідками, а тому законні очікування є майном, але не кожне майно може бути розглянуте як законні очікування. Поява користей від очікувань повинна підтверджуватися національним законодавством, судовою практикою або умовами угоди, і не повинна бути лише порожніми мріями чи бажаннями психологічного або етичного характеру.

На відміну від сподіваних наслідків у вигляді економічних вигод, які прогножуються, законні очікування є не з майбутнім, а завжди існуючим об'єктом. Тому термін «очікування», використаний у назві цього виду майна, має тлумачитися не буквально, а як складова умовної назви.

Виявлені ознаки виключають з поняття законних очікувань як об'єкта права мирного володіння, майбутні (неіснуючі, ті, що мають виникнути

у майбутньому) блага та ті блага, що не мають економічної цінності. Оскільки даний вид майна є активом, його поняття не включає обов'язки (пасив). Аналогом законних очікувань у вітчизняному праві є майнові права (у конструкції «право на право») та речі, пов'язані з майбутніми майновими вигодами, якщо ці речі призначені для спрямування на цільове використання, яке призведе (або теоретично може призвести) до отримання економічних вигід у майбутньому. Без такого цільового призначення вказані види благ залишаються майном, але не вважаються законними очікуваннями. Даний підхід повністю вичерпує поняття законних очікувань.

Такий самий значущий зміст та розуміння майнових (законних) очікувань повністю відповідає класичному уявленню про структуру правовідносин (суб'єкти, об'єкти, зміст), про співвідношення та взаємозв'язок їх елементів, яке сформувала юриспруденція пандектної системи права на концептуальному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#>.
2. Про іпотеку. Закон України № 898-IV від 05 червня 2003 р. (у редакції 19.10.2016). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
3. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю. Закон України № 978-IV від 19 червня 2003 р. (у редакції 10.06.2017). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон № 3201-IV від 15.12.2005 р. *Офіційний вісник України* від 25.01.2006 р. 2006. №1/1-2/. Стор. 46. Стаття 6. Код акту 34895/2006.
5. Постанова Верховного Суду України від 30 січня 2013 р. № 6-168цс12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29620576>.
6. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30.01.2013 р. Справа № 6-168цс12. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29620576>.
7. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 18.09.2013 р. Справа № 6-92цс13. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33890138>.
8. Кохановська О.В. До питання про поняття та види об'єктів цивільних прав у ЦК України і в пропозиціях розробників його проекту. Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова, 28 лют. 2014 р. / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Харк. обл. осередок всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Х.: [б. в.], 2014. С. 30–34.
9. Майданник Р. А. Правомірні очікування як майнове право: практика ЄСПЛ, право України, інших європейських країн. Правомірні очікування: зб. ст. за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС. 2020. С. 137–146.
10. Рабінович С. Конституційні принципи правової певності і захисту легітимних очікувань у діяльності публічної влади. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 168–177.
11. Ріш Ф. В. Законодавчий задум застосування частини 2 статті 190 Цивільного кодексу України. Міжнародне та національне законодавство: 14 способи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30–31 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2018. С. 57–60.
12. Ріш Ф. «Право очікування» в контексті частини 2 статті 190 Цивільного кодексу України. *Держава і право: збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 74 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка». 2016. С. 263–279.

13. Розгон О.В. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на визначення майна та складу майна. Наукове друковане іноземне видання "EURASIAN ACADEMIC RESEARCH JOURNAL". 2016. № 4 (04). С. 64–73.
14. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
15. Schlegel R.-O. Ausgewahlte Probleme zum Anwartschaftsrecht aus der Auffassung: zugleich einrechtsvergleichender Beitrag über den außerbucherlichen Erwerb im österreichischen Recht. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1995.
16. Banke B. Das Anwartschaftsrecht aus eigentumsforbehalt in der Einzelzwangsvollstreckung. Berlin, 1991. Seiten.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy: Tsyvil'nyy kodeks (16.01.2003). № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy: Pro ipoteku (№. 898-IV dated June 5, 2003 (as amended on October 19, 2016): URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/898-15> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy: Pro finansovo-kredytni mekhanizmy i upravlinnya maynom pry budivnytstvi zhytla ta operatsiyakh z nerukhomistyu (№ 978-IV dated June 19, 245, 2003 (as amended on June 10, 2017). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy: Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy: (№ 3201-IV vid 15.12.2005 r.) [in Ukrainian].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 30 sichnya 2013 r. № 6-168tss12. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29620576> [in Ukrainian].
6. Postanova Sudovoyi palaty u tsyvil'nykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 30.01.2013 r. Sprava № 6-168tss12. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' Ukrainy. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29620576> [in Ukrainian].
7. Postanova Sudovoyi palaty u tsyvil'nykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 18.09.2013 r. Sprava № 6-92tss13. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen' Ukrainy. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33890138> [in Ukrainian].
8. Kokhanovs'ka O.V.(2014). Do pytannya pro ponyattya ta vydy ob'ektiv tsyvil'nykh prav u TSK Ukrainy i v propozyziyakh rozrobnykiv yoho proektu. Aktual'ni problemy pryvatnoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyach. 92-y richnytsi z dnya narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSSR V.P. Maslova, 28 lyut. Nats. yuryd. akad. im. Yaroslava Mudroho, Nats. akad. prav. nauk Ukrainy,
9. Maydannyyk R. A. (2020). Pravomirni ochikuvannya yak maynove pravo: praktyka YESPL, pravo Ukrainy, inshykh yevropeys'kykh krayin. Legitimate expectations: coll. Art. under the editorship I. V. Thanks to Fateeva. Kharkiv: EKUS.P. 137-146.
10. Rabinovych S. (2014). Konstytutsiyni pryntsyipy pravovoyi pevnosti i zakhystu lehitymnykh ochikuvan' u diyal'nosti publichnoyi vlady. Bulletin of Lviv University. Legal series. Issue 60. P. 168–177.
11. Rish F. V. (2018). Zakonodavchyy zadum zastosuvannya chastyny 2 statti 190 Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy. Mizhnarodne ta natsional'ne zakonodavstvo: 14 sposoby udoskonalennya: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. Dnipro: Dnipro Humanities University, P. 57–60.
12. Rish F. (2016). «Pravo ochikuvannya» v konteksti chastyny 2 statti 190 Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy. Derzhava i pravo: zbirnyk naukovykh prats. Series Legal Sciences. Issue 74 / Institute of State and Law named after V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: "Legal Opinion" publishing house. P. 263–279.
13. Roz'hon O.V. (2016). Vplyv rishen' Yevropeys'koho Sudu z prav lyudyny na vyznachennya mayna ta skladu mayna. Scientific printed foreign publication "EURASIAN ACADEMIC RESEARCH JOURNAL". 2016. No. 4 (04). P. 64–73.
14. Shymon S.I. (2014). Teoriya maynovykh prav yak ob"ektiv tsyvil'nykh pravovidnosyn: monograph. K.: Yurinkom Inter, 2014. 664 p.
15. Schlegel R.-O. (1995) Ausgewahlte Probleme zum Anwartschaftsrecht aus der Auffassung: zugleich einrechtsvergleichender Beitrag über den außerbucherlichen Erwerb im österreichischen Recht. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang.
16. Banke B. (1991) Das Anwartschaftsrecht aus eigentumsforbehalt in der Einzelzwangsvollstreckung. Berlin, Seiten.

РОЗДІЛ ІІІ. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-03>

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ПРАКТИКА ООН

Костоґриз Я. О.*кандидат юридичних наук,**перший заступник керівника**Солом'янська окружна прокуратура міста Києва**вул. Героїв Севастополя, 3А, Київ, Україна**orcid.org/0000-0002-1894-0952*

Ключові слова: *запобігання корупції, інституційні механізми, антикорупційна програма, соціальна справедливість, демократичні принципи, трудові відносини, трудова функція, економічний розвиток.*

Стаття присвячена дослідженню інституційних механізмів запобігання корупції в контексті практики Організації Об'єднаних Націй (ООН). Особлива увага приділяється аналізу Конвенції ООН проти корупції, яка є центральним міжнародним інструментом у цій сфері. Конвенція ООН проти корупції, ратифікована значною кількістю країн, пропонує всеосяжну та міждисциплінарну основу для запобігання, виявлення та боротьби з корупцією.

У статті детально розглядаються основні положення Конвенції, такі як вимоги до держав-членів щодо створення незалежних антикорупційних органів, впровадження заходів запобігання конфлікту інтересів, забезпечення прозорості та підзвітності в публічному секторі. Аналізується роль технічної допомоги, консультування та навчання, які надає ООН для зміцнення національних антикорупційних систем.

Розглянуто також важливість міжнародної співпраці в рамках Конвенції ООН проти корупції, зокрема у сфері повернення активів, що включає ефективне відстеження та повернення незаконно виведених коштів. Підкреслюється значення ініціатив з підвищення обізнаності та залучення громадянського суспільства до боротьби з корупцією, що забезпечує широку підтримку та залучення громадськості до антикорупційних заходів. Розглядаються приклади успішних антикорупційних програм, впроваджених за підтримки ООН, та їхній вплив на зниження рівня корупції в окремих державах. Досліджуються також труднощі та перешкоди, з якими стикаються країни при імплементації антикорупційних заходів.

У висновках статті наголошується на критичній важливості інституційних механізмів, визначених і підтримуваних ООН, для успішної глобальної боротьби з корупцією. Виконання положень Конвенції ООН проти корупції сприяє зміцненню правопорядку, забезпеченню соціальної справедливості та стійкому економічному розвитку, створюючи основу для прозорого та відповідального управління в усіх країнах-членах.

INSTITUTIONAL MECHANISMS TO PREVENT CORRUPTION: UNITED NATIONS PRACTICE

Kostohryz Ya. O.

Candidate of Legal Sciences,

First Deputy Head

Solomyan District Prosecutor's Office of Kyiv

Heroiv Sevastopolia str., 3A, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1894-0952

Key words: *corruption prevention, institutional mechanisms, anti-corruption program, social justice, democratic principles, labor relations, labor function, economic development.*

The article is devoted to the study of institutional mechanisms for preventing corruption in the context of the United Nations (UN) practice. Particular attention is paid to the analysis of the UN Convention against Corruption, which is the central international instrument in this area. The UN Convention against Corruption, ratified by a large number of countries, offers a comprehensive and interdisciplinary framework for preventing, detecting and combating corruption.

The article examines in detail the main provisions of the Convention, such as the requirements for member states to establish independent anti-corruption bodies, implement measures to prevent conflicts of interest, and ensure transparency and accountability in the public sector. The role of technical assistance, advice and training provided by the UN to strengthen national anti-corruption systems is analyzed.

The importance of international cooperation under the UN Convention against Corruption, in particular in the area of asset recovery, including effective tracing and return of illegally withdrawn funds, is also considered. The importance of initiatives to raise awareness and engage civil society in the fight against corruption is emphasized, which ensures broad public support and involvement in anti-corruption measures. Examples of successful UN-supported anti-corruption programs and their impact on reducing corruption in individual countries are discussed. The difficulties and obstacles faced by countries in implementing anti-corruption measures are also analyzed.

The article concludes by emphasizing the critical importance of institutional mechanisms defined and supported by the UN for the successful global fight against corruption. The implementation of the UN Convention against Corruption contributes to the strengthening of the rule of law, social justice and sustainable economic development, creating a framework for transparent and responsible governance in all member states.

Вступ. Корупція є глобальною проблемою, яка підриває економічний розвиток, соціальну справедливість і демократичні принципи у всьому світі. В умовах зростаючої складності та масштабів корупційних схем, інституційні механізми запобігання корупції набувають особливої важливості. Організація Об'єднаних Націй (ООН) активно працює над розробкою та впровадженням ефективних стратегій боротьби з корупцією, сприяючи формуванню міжнародних стандартів і рекомендацій для країн-членів.

Метою статті є дослідити практику ООН у запобіганні корупції, аналізуючи ключові інструменти та механізми, які організація використовує для зміцнення інституційної спромож-

ності держав у цій сфері. Розглянути, як впровадження Конвенції ООН проти корупції, роль міжнародних антикорупційних органів, а також ініціативи, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності в державному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Через багатогранну природу корупції, спосіб, у який держава вирішує реагувати на корупцію та корупційні ризики, обов'язково передбачає залучення різних державних та недержавних інституцій. Держави можуть реагувати через існуючі інституції, створювати нові або обирати комбінацію обох варіантів. Державам також необхідно уточнити повноваження та функції відповідних інституцій і визначити, як вони будуть взаємодіяти одна

з одною: іншими словами, держава повинна визначити свої інституційні механізми для боротьби з корупцією. Спробуємо проаналізувати зміст і мету статті 6 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) – однієї з центральних статей Конвенції, яка вимагає від держав-учасниць забезпечити наявність органу або органів для запобігання корупції. Це обов'язкова стаття, яка тісно пов'язана з попередньою статтею (ст. 5) про політику і практику у сфері запобігання корупції та доповнює її.

Перш ніж перейти до детального аналізу необхідно наголосити, що взагалі передбачено статтею 6. Стаття 6 Глави II Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією «Орган або органи із запобігання та протидії корупції» вимагає, щоб:

По-перше, кожна Держава-учасниця відповідно до основоположних принципів своєї правової системи забезпечує існування органу чи органів, у відповідних випадках, які здійснюють запобігання корупції шляхом: а) проведення політики, зазначеної у статті 5 цієї Конвенції, та, у відповідних випадках, нагляду і координації здійснення цієї політики; б) підвищення рівня та поширення знань про запобігання корупції.

По-друге, кожна Держава-учасниця надає органу чи органам, зазначеним у пункті 1 цієї статті, необхідну незалежність відповідно до основоположних принципів своєї правової системи, з тим щоб цей орган чи органи могли виконувати свої функції ефективно і без будь-якого неправомірного впливу. Повинні бути забезпечені необхідні матеріальні ресурси та спеціалізований персонал, а також підготовка, яка може знадобитися такому персоналу для виконання своїх функцій.

І третє, кожна Держава-учасниця повідомляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй назву та адресу органу або органів, які можуть надавати допомогу іншим Державам-учасницям у розробці та здійсненні конкретних заходів щодо запобігання корупції [1].

Це фундаментальний документ у організації системи протидії корупції, тому ми так детально звертаємо на нього увагу. І досліджуємо наслідки для формування державної політики, які випливають з імплементації статті 6. Окрім зосередження уваги на превентивних антикорупційних органах, стаття 6 зазначає декілька функцій, які вони повинні виконувати, а саме: реалізація, координація та нагляд за антикорупційною політикою, а також збільшення та поширення знань про запобігання корупції. Крім того, держави-учасниці зобов'язані надати органу або органам не тільки необхідну незалежність для виконання своїх функцій, але й ресурси, необхідні для цього. Ці зобов'язання мають низку наслідків для формування державної політики.

Розбиваючи статтю 6 на окремі компоненти та пов'язуючи їх з політичними процесами, маємо на меті виокремити деякі ключові міркування для політиків, керівників державних установ та донорів, які підтримують країни в імплементації Кримінальної конвенції ООН з протидії корупції. По-перше, у статті 6 йдеться про низку ключових функцій, які повинен виконувати превентивний орган або органи. Що стосується першої з них – здійснення антикорупційної політики – важливо розуміти, що превентивна антикорупційна політика стосується широкого спектру превентивних заходів, зазначених у Главі II. Зазвичай вони не називаються «антикорупційною політикою» [2], а радше стосуються конкретного сектору або регуляторного режиму: державних закупівель, доброчесності, прозорості, політики доступу до інформації тощо. Насправді, одна державна установа не може ефективно впроваджувати ці політики. Скоріше, вони вимагають взаємодії кількох відомств.

Впровадження антикорупційної політики на практиці часто є складним завданням, оскільки вона зачіпає багато інституцій одночасно і має багато опонентів. Крім того, ефективна реалізація антикорупційної політики вимагає структурованих і систематичних процесів комунікації, навчання та моніторингу з чітко визначеними ролями та обов'язками. Враховуючи все це, державам-учасницям необхідно призначити різні внутрішньовідомчі механізми нагляду повинні існувати в усіх установах, які беруть участь у реалізації конкретної антикорупційної політики, з метою моніторингу виконання ними своїх обов'язків і досягнення конкретних цілей. Такий нагляд має бути частиною регулярного моніторингу ефективності.

Нагляд на міжвідомчому рівні корисний для відстеження загального впливу конкретної антикорупційної політики шляхом моніторингу діяльності всіх залучених до неї установ [4]. З огляду на те, що в державі існує кілька політик, спрямованих на боротьбу з корупцією, різні інституції можуть відповідати за нагляд за ними (наприклад, підрозділ з питань політики закупівель – за політику закупівель, національна рада з питань прозорості – за доступ до інформації тощо).

А в свою чергу нагляд на національному рівні може використовуватися у випадку, якщо держави-учасниці мають комплексну національну антикорупційну стратегію [3]. Це завдання, на відміну від попередніх, може бути покладене на центральну національну установу. Такий підхід також може бути корисним для відстеження загальних результатів діяльності країни у сфері запобігання корупції, виявлення вузьких місць, визначення пріоритетів і потенційного звітування

про дотримання вимог Конвенції та інших міжнародних зобов'язань. Очевидно, що в багатьох країнах здійснення цього необхідного, але складного нагляду може вимагати поступового підходу відповідно до інституційної спроможності.

Третьою функцією, покладеною на орган або органи, описані в статті 6, є координація реалізації антикорупційної політики. Це важливо з огляду на той факт, що до реалізації антикорупційної політики залучено багато державних інституцій. З точки зору державної політики, розмежування між координацією впровадження політики та координацією нагляду за впровадженням політики є корисним, особливо тому, що ці різні функції, ймовірно, будуть покладені на різні інституції.

Необхідно наголосити на тому, що при створенні координаційних механізмів слід керуватися двома ключовими питаннями: 1) координація для чого? і, 2) координація між ким? [7] На етапі реалізації конкретної політики запобігання корупції може знадобитися координація між різними відомствами-учасниками для розробки спільних комунікаційних стратегій і матеріалів, а також для створення механізмів нагляду. Якщо країна також визначила комплексну національну антикорупційну стратегію, координація її реалізації є складним завданням, і найкраще її здійснювати в рамках відомства або підрозділу виконавчої влади, який має потенціал і політичну вагу для того, щоб змусити інші державні установи співпрацювати з ним. На етапі нагляду координація необхідна для збору, обміну та аналізу інформації, обміну досвідом, засвоєння уроків і розробки заходів щодо виправлення ситуації, якщо це необхідно. У випадку конкретних превентивних політик провідна роль у виконанні цих функцій може бути покладена на відповідний підрозділ з питань державної політики (наприклад, підрозділ з питань державних закупівель, підрозділ з питань публічної етики або подібний підрозділ) [4]. І навпаки, координація нагляду за широкою національною антикорупційною стратегією може бути покладена на агентство, яке знаходиться або на відстані витягнутої руки від уряду, або є автономним. У будь-якому випадку, він повинен мати достатній політичний вплив та інституційну спроможність, щоб закликати до співпраці всі державні установи, які беруть участь у процесі. При цьому не слід забувати, що міжінституційна координація, як правило, стикається з проблемами через обмеженість інституційних можливостей, інституційну конкуренцію, а також значні транзакційні витрати.

Четверта функція статті 6 стосується поглиблення та поширення знань про запобігання корупції. Враховуючи численні потреби та можливості для досліджень у сфері запобігання корупції,

не є ані керованим, ані корисним зосередження дослідницьких зусиль лише в одній державній організації. Замість цього слід заохочувати різні державні та приватні установи до проведення досліджень, хоча слід докласти особливих зусиль для збору інформації в легкодоступних, можливо, централізованих місцях. Далі необхідно визначити мету і цільову аудиторію для поширення цих знань. Поширення знань серед аудиторії публічного сектору можна доручити централізованому державному або напівдержавному підрозділу, установі чи органу, можливо, тому самому, який відповідає за збір знань про корупцію. Цей тип управління знаннями державного сектору щодо запобігання корупції повинен бути тісно пов'язаний з координаційним та наглядовим органом або органами [3]. З іншого боку, знання, спрямовані на широку громадськість, як правило, можуть мати багато різних інституцій, більшість з яких часто вже існують, з реалізацією таких політик, якщо вони мають бути ефективними.

Друга функція, описана в статті 6, стосується нагляду за антикорупційною політикою. Нагляд допомагає підвищити ефективність імплементації, забезпечуючи зворотний зв'язок щодо запланованих результатів і результатів, а також шляхом виявлення труднощів і коригувальних дій. Проте нагляд є чи не найслабшим аспектом існуючих антикорупційних зусиль у всьому світі. З огляду на те, що в реалізації антикорупційної політики на різних рівнях державного управління беруть участь численні інституції, важливо переглянути поняття нагляду, щоб відобразити всі складнощі, що виникають при цьому. Ми пропонуємо розрізняти різні види нагляду, а саме: різні цілі, такі як створення та підтримка підтримки антикорупційних реформ, інформування громадськості про наслідки політики та заходів щодо запобігання корупції, а також підвищення обізнаності громадян. Деякі уряди [5] поклали функції громадської освіти та поширення знань на спеціалізовані антикорупційні органи, але такі механізми видаються обмеженими в масштабах через обмеженість потенціалу, а отже, неприйнятними для великих і переважно сільських країн. Альтернативою для держав-учасниць є створення коаліцій з громадянським суспільством та засобами масової інформації для інформування громадськості. Однак уряди повинні забезпечити, щоб громадянське суспільство та ЗМІ могли вільно виконувати цю функцію та мали доступ до відповідної інформації.

Нарешті, стаття 6 вимагає, щоб антикорупційний орган або органи були наділені необхідною незалежністю, а також необхідними матеріальними ресурсами і спеціалізованим персоналом для ефективного виконання своїх функцій. Концепція необхідної незалежності вимагає аналізу

в конкретному контексті. Зокрема, необхідно враховувати конкретні функції, які покладені на превентивний орган або органи, а також політичний і правовий контекст, в якому вони працюють.

У контексті порушеного питання пропонуємо розглядати організаційну, функціональну та фінансову незалежність. Тип незалежності, який є необхідним та обґрунтованим, варіюється залежно від функцій і залежить від відповідних інституційних механізмів країни. Уряди також повинні прийняти політичне рішення про виділення необхідних матеріальних ресурсів і запропонувати спеціальні навчальні програми для персоналу. Ці питання мають вирішальне значення для життєздатності та ефективності органу або органів, що запобігають корупції, але, швидше за все, не будуть вирішені в багатьох країнах, що розвиваються, які не мають необхідних ресурсів.

Уважне прочитання статті 6, її тісний зв'язок зі статтею 5 та короткий систематичний аналіз наслідків для її імплементації на національному рівні продемонстрували складність поставленого завдання. Стаття 6 визнає численні інституційні механізми, які вже існують у державах-учасниках для запобігання корупції. Вона також визнає, що державам-учасникам необхідно (пере)визначити існуючі або додаткові інституційні механізми відповідно до правової та інституційної систем країни. Незважаючи на це, в деяких країнах і серед деяких експертів з'явилося досить вузьке тлумачення статті 6, яке полягає в тому, що вони закликають до створення лише одного спеціалізованого антикорупційного органу. Також все ще існує тенденція, в тому числі серед донорів, до створення єдиної інституції, відповідальної за запобігання корупції, правоохоронну діяльність та підвищення обізнаності, за прикладом успішних моделей спеціалізованих багатоцільових антикорупційних агентств у Гонконгу та Сінгапурі [2]. Така тенденція викликає занепокоєння, враховуючи, що багато країн мали досить негативний досвід у спробах повторити ці історії успіху. У документі стверджується, що в контексті статті 6 державам-учасникам необхідно покласти перелічені функції на різні інституції. При цьому

вони повинні керуватися тим, що спочатку визначають, що вони хочуть зробити, а потім – як вони хочуть це зробити. Виходячи з цього, вони можуть визначити найбільш підходящу установу для виконання тієї чи іншої функції. Для цього може знадобитися більш чітке визначення різних інституційних мандатів та аналіз інституційної ієрархії. Краще розуміння того, як різні інституції взаємодіють між собою, є корисною передумовою для визначення інституційних механізмів запобігання корупції.

Висновки. Конвенція ООН проти корупції є ключовим інструментом у глобальній боротьбі з корупцією, забезпечуючи всеохоплюючу та міждисциплінарну основу для запобігання, виявлення та боротьби з корупційними проявами. Ратифікація цієї конвенції значною кількістю країн демонструє всесвітнє визнання необхідності координованих зусиль у протидії корупції.

ООН активно працює над впровадженням положень Конвенції, забезпечуючи технічну допомогу, консультування та навчання для зміцнення національних антикорупційних систем. Інституційні механізми, передбачені конвенцією, включають створення незалежних антикорупційних органів, впровадження ефективних заходів щодо запобігання конфлікту інтересів, а також забезпечення прозорості та підзвітності у публічному секторі.

Конвенція також наголошує на важливості міжнародної співпраці у сфері повернення активів, що сприяє ефективному відстеженню та поверненню незаконно виведених коштів. Значну роль відіграють ініціативи з підвищення обізнаності та участі громадянського суспільства у боротьбі з корупцією, що забезпечують широку підтримку та залучення громадськості.

Таким чином, інституційні механізми, визначені та підтримувані ООН, є критично важливими для успішної боротьби з корупцією на глобальному рівні. Виконання положень Конвенції ООН проти корупції сприяє зміцненню правопорядку, забезпеченню соціальної справедливості та стійкому економічному розвитку, створюючи основу для прозорого та відповідального управління у всіх країнах-членах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
2. Karen Hussmann, Hannes Hechler, Miguel Peñailillo Institutional arrangements for corruption prevention: Considerations for the implementation of the United Nations Convention against Corruption Article 6. URL: <https://www.u4.no/publications/institutional-arrangements-for-corruption-prevention-considerations-for-the-implementation-of-the-united-nations-convention-against-corruption-article-6.pdf>.
3. de Sousa, L. "European Anti-Corruption Agencies: Protecting the Community's financial interests in a knowledge-based, innovative and integrated manner", 2006. Lisbon: ISCTE available at <http://ancor-agenet.org/content/comparative/national%20assessment%20survey%20on%20acas%20a%20comparative%20perspective.pdf>.

4. Hussmann, K (ed.) “Anti-corruption policy making in practice – what can be learned for implementing article 5 of UNCAC” U4 Report Bergen: CMI/U4. 2007.
5. OECD “Specialised anti-corruption institutions. Review of models” Paris: OECD. 2008
6. UNODC “The global programme against corruption – UN anti-corruption toolkit” Vienna: UNODC. 2004
7. Keen, E. “Fighting corruption through education” COLPI Papers 1 Budapest: Constitutional & Legal Policy Institute. 2000. <http://www.osi.hu/colpi/files/COLPI1.pdf>.

REFERENCES

1. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. [in Ukrainian]
2. Karen Hussmann, Hannes Hechler, Miguel Peñailillo Institutional arrangements for corruption prevention: Considerations for the implementation of the United Nations Convention against Corruption Article 6. URL: <https://www.u4.no/publications/institutional-arrangements-for-corruption-prevention-considerations-for-the-implementation-of-the-united-nations-convention-against-corruption-article-6.pdf>.
3. de Sousa, L. (2006). “European Anti-Corruption Agencies: Protecting the Community’s financial interests in a knowledge-based, innovative and integrated manner”, Lisbon: ISCTE available at <http://ancoragenet.org/content/comparative/national%20assessment%20survey%20on%20acas%20a%20comparative%20perspective.pdf>.
4. Hussmann, K. (ed.) (2007). “Anti-corruption policy making in practice – what can be learned for implementing article 5 of UNCAC” U4 Report Bergen: CMI/U4.
5. OECD (2008). “Specialised anti-corruption institutions. Review of models” Paris: OECD.
6. UNODC (2004). “The global programme against corruption – UN anti-corruption toolkit” Vienna: UNODC.
7. Keen, E (2000). “Fighting corruption through education” COLPI Papers 1 Budapest: Constitutional & Legal Policy Institute available at: <http://www.osi.hu/colpi/files/COLPI1.pdf>.

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У ЗАПОБІГАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Кумейко А. В.

докторант

Національна академія Служби безпеки України

вул. Михайла Максимовича, 22, Київ, Україна

orcid.org/0009-0003-2335-0337

Kandriina24@gmail.com

Ключові слова: *державна безпека, Служба безпеки України, принципи, взаємодія, повноваження, контроль.*

Метою наукової статті визначено встановлення принципів взаємодії Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами у запобіганні правопорушень у сфері державної безпеки. Обґрунтовано, що принципами діяльності Служби безпеки України визначають основні засади, на яких базується функціонування цього органу. Вони закріплені в законодавчих актах і є основою для здійснення повноважень СБУ. Встановлено, що основними принципами діяльності СБУ є: законність; СБУ діє виключно в межах, визначених Конституцією та законами України; повага прав і свобод людини і громадянина (СБУ зобов'язана забезпечувати дотримання прав і свобод людини, які визначені Конституцією України та міжнародними договорами); професіоналізм (працівники СБУ повинні мати високий рівень професійної підготовки, знання та навички, необхідні для виконання своїх обов'язків); політична нейтральність (СБУ не повинна втручатися в політичну діяльність та повинна бути незалежною від політичних впливів; всі рішення повинні прийматися виключно на основі законодавства та без врахування політичної кон'юнктури); гласність та підзвітність (СБУ повинна діяти прозоро, інформуючи суспільство про свою діяльність у межах, що не суперечать вимогам національної безпеки; Служба безпеки підзвітна Президенту України, Верховній Раді та іншим державним органам відповідно до закону); централізоване керівництво і єдиноначальність (СБУ функціонує на засадах єдиного керівництва, яке забезпечує координацію та ефективність діяльності органу на всій території України); співпраця і взаємодія (СБУ активно співпрацює з іншими державними органами, правоохоронними структурами, громадськими організаціями, а також з міжнародними партнерами для ефективного виконання своїх завдань); конфіденційність та захист державної таємниці (СБУ забезпечує захист інформації, яка становить державну таємницю, та інших відомостей, що потребують обмеження доступу); оперативність і своєчасність (СБУ зобов'язана оперативно реагувати на загрози національній безпеці та своєчасно вживати необхідних заходів для їх нейтралізації). Зроблено висновок, що визначена у ст. 3 Закону України «Про Службу безпеки України» система основоположних засад діяльності спеціального органу публічної має бути доповнена: принципом ефективності діяльності та вжитих заходів впливу; принципом співмірності вжитих правообмежувальних заходів впливу на учасників правовідносин, що мають відповідати пропорційно характеру загроз, що усуваються із з боку зовнішніх утручань, так і з боку внутрішньо національних загроз.

PRINCIPLES OF INTERACTION OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH OTHER LAW ENFORCEMENT BODIES IN THE PREVENTION OF OFFENSES IN THE SPHERE OF STATE SECURITY

Kumeiko A. V.

Doctoral Student

National Academy of Security Service of Ukraine

Mykhaila Maksymovycha str., 22, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0009-0003-2335-0337

Kandriina24@gmail.com

Key words: *state security, Security Service of Ukraine, principles, interaction, powers, control.*

The purpose of the scientific article is to establish the principles of interaction of the Security Service of Ukraine with other law enforcement agencies in the prevention of offenses in the sphere of state security. It is substantiated that the principles of activity of the Security Service of Ukraine determine the basic principles on which the functioning of this body is based. They are enshrined in legislative acts and are the basis for exercising the powers of the Security Service of Ukraine. It was established that the main principles of the SBU's activity are: legality: the SBU operates exclusively within the limits defined by the Constitution and laws of Ukraine; respect for human and citizen rights and freedoms (the SBU is obliged to ensure compliance with human rights and freedoms, which are defined by the Constitution of Ukraine and international treaties); professionalism (SBU employees must have a high level of professional training, knowledge and skills necessary to perform their duties); political neutrality (the SBU should not interfere in political activities and should be independent of political influences; all decisions should be made exclusively on the basis of legislation and without taking into account the political situation); transparency and accountability (the SBU must act transparently, informing society about its activities within the limits that do not contradict the requirements of national security; the Security Service is accountable to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada and other state bodies in accordance with the law); centralized leadership and single leadership (the SBU operates on the basis of a single leadership that ensures coordination and efficiency of the agency's activities throughout Ukraine); cooperation and interaction (the SBU actively cooperates with other state bodies, law enforcement structures, public organizations, as well as with international partners for the effective performance of its tasks); confidentiality and protection of state secrets (the SBU ensures the protection of information that constitutes a state secret and other information that requires access restriction); efficiency and timeliness (the SBU is obliged to promptly respond to threats to national security and take the necessary measures to neutralize them in a timely manner). It was concluded that defined in Art. 3 of the Law of Ukraine «On the Security Service of Ukraine», the system of fundamental principles of the activity of a special public body must be supplemented with: the principle of effectiveness of activity and the adopted measures of influence; by the principle of proportionality of the taken law-restrictive measures of influence on the participants of legal relations, which should correspond proportionally to the nature of the threats that are eliminated from the side of external interventions, as well as from the side of domestic threats.

Постановка проблеми. Важливим є встановлення специфіки взаємодії правоохоронних органів та спеціальних служб з питань державної безпеки в цілому, і зокрема, з питань забезпечення

громадської безпеки та порядку в умовах воєнного стану. Налагодження взаємодії правоохоронних органів та спеціальних служб з питань державної безпеки в умовах воєнного стану має відповідати

таким вимогам, як: вирішення завдання і встановлення місцезнаходження осіб, які ухиляються від військового призову та уникли повісток до військомату чи пункту комплектування; боротьба з внутрішніми загрозами у державі, що включає протидію злочинності, зокрема її організованим формам, а також протидію різним проявам тероризму; попередження вчинення правопорушень шляхом активізації використання превентивних поліцейських заходів забезпечення вимог громадської безпеки та порядку.

Забезпечення реалізації завдань із державної безпеки, що покладається на органи та підрозділи Національної поліції, пов'язується із вжиттям заходів примусу, в тому числі особисте затримання, конфіскація підготовлених для вчинення злочину різних інструментів та предметів, а також забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності, що покладається в умовах воєнного стану на спеціальні підрозділи – підрозділи патрульної поліції, спеціальної поліції та снайперів [1].

Методами, якими володіє Національна поліція, полягають у можливості застосування методів соціального та нормативного регулювання, серед яких необхідно виокремити переконання та адміністративний примус, а також адміністративне припинення. До завдань, що мають виконуватись Національною поліцією, є завдань здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня правової свідомості та правової культури, усвідомлення необхідності свідомого дотримання закону, як шляхом адміністративного попередження, так і шляхом застосування адміністративного примусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення ефективності подолання внутрішніх та зовнішніх загроз державної безпеки в різні часи досліджувались у наукових працях таких вчених, як В.Л. Грохольський [2, с. 120–124], О. Ф. Долженков [3], О.Ю. Дрозд [4], Є.О. Дубовий [5], В.А. Ліпкан [6], Ю.О. Легеза [7, 42–49], Є.О. Легеза [8] та ін..

Метою наукової статті визначено встановлення принципів взаємодії Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами у запобіганні правопорушень у сфері державної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Виконання функцій забезпечення вимог охорони громадського порядку реалізується не лише Національною поліцією, але і органами, що здійснюють повноваження із запобігання тероризму, колобарційній діяльності тощо. Таким чином, введення воєнного стану не звільняє поліцейських від необхідності дотримання законності під час забезпечення громадського порядку, а саме із органами Служби безпеки України, що має статус головного органу у загальнодержавній системі протидії

тероризму (відповідно до частини 3 статті 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [9]).

Відповідно до статті 9 Закону України «Про Службу безпеки України» [10] встановлюється, що до складу Служби безпеки України входить Анти-терористичний центр, який функціонує при цій службі з метою організації та проведення антитерористичних операцій та координації діяльності інших суб'єктів, що здійснюють протидію тероризму або приймають участь у таких операціях. Антитерористичний центр є постійно діючим органом, що функціонує при Службі безпеки України і здійснює координацію заходів, спрямованих на запобігання терористичним актам та їх припинення, зокрема тих, що становлять загрозу державним діячам, критичним об'єктам інфраструктури, а також актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей (згідно з пунктом 1 Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи, які діють при регіональних органах Служби безпеки України) [11].

Структурна побудова Антитерористичного центру при Службі безпеки України і порядок його утворення регламентується відповідно до статті 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Даний центр складається з Міжвідомчої координаційної комісії та штабу, координаційних груп та їх штабів, які створюються при регіональних органах Служби безпеки України. Крім того, у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України можуть утворюватися та діяти військово-цивільні адміністрації, які є тимчасовими державними органами, чітко визначені у законодавстві. Слід враховувати положення статті 12 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» через призму організації взаємодії між суб'єктами забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану, яка визначає загальні принципи управління антитерористичною операцією. Зокрема, для керівництва конкретною антитерористичною операцією та керування силами і засобами, задіяними у здійсненні антитерористичних заходів, формується оперативний штаб. Цей штаб очолюється керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України або особою, яка його заміщує, також оперативний штаб може бути очолений першим заступником чи заступником керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Керівник оперативного штабу встановлює район проведення антитерористичної операції, приймає рішення щодо використання сил і засобів, залучених до проведення операції, і за необхідності, відповідно до законодавства, вносить пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Ради національної безпеки і оборони України. На державному та регіональ-

ному рівнях взаємодія здійснюється в рамках єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, що регламентується Положенням про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92 «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [12].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92 «Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [12] закріплено, що єдина державна система складається з територіальної і функціональної підсистем. Територіальна підсистема будується на застосуванні регіонального принципу, що є основою для функціонування Антитерористичного центру при регіональних органах Служби безпеки України та їх штабів, що організовують діяльність щодо запобігання, реагування, припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків. Побудова системи органів Служби безпеки України полягає у включенні до її структури підрозділів суб'єктів боротьби з тероризмом та Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України. Територіальна та функціональна підсистеми взаємодіють шляхом обміну інформацією щодо загрози терористичних актів, спільного проведення операційних, розшукових та інших заходів, моніторингу стану та тенденцій поширення тероризму в Україні та за її межами, а також організації та проведення навчань та тренувань з використанням ресурсів суб'єктів боротьби з тероризмом [13, с. 74–77].

Управління територіальною підсистемою здійснюється координаційними групами Антитерористичного центру при регіональних органах Служби безпеки України. Повноваження щодо координації дій суб'єктів боротьби з тероризмом та управління функціонуванням усієї державної системи боротьби з тероризмом зосереджені в Антитерористичному центрі при Службі безпеки України [14].

Управління функціональною підсистемою здійснюється суб'єктами боротьби з тероризмом через Міжвідомчу координаційну комісію Антитерористичного центру. О.В. Сачко зазначає, що інформаційна, адміністративна, управлінська взаємодія між Національною поліцією та Службою безпеки України, а також іншими правоохоронними органами та спеціальними підрозділами, у сфері забезпечення вимог державної безпеки

іншими суб'єктами, що активно здійснюють протидію тероризму, в тому числі органами Служби безпеки України, не є лише координаційним зв'язком. Так, відповідно до статті 8 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що зміст органів запобігання терористичним правопорушенням та здійснення контртерористичної діяльності полягає у вирішенні таких завдань: співпрацювати для припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, включаючи міжнародний, фінансування, підтримку чи вчинення терористичних актів та злочинів з терористичною метою; обмінюватися інформацією про займання чи загрозу займання терористичними групами (організаціями) зброєю, вибуховими речовинами, та іншими засобами масового ураження; перетинанням державного кордону України особами, які мають намір вчинити терористичні акти; виявленню підібраних пасажирських документів для міжміських та міжнародних подорожей; використанням або загрозою використанням засобів зв'язку та комунікаційних технологій терористами, терористичними групами чи організаціями; сприяти забезпеченню ефективного прикордонного контролю, контролю за видачею та використанням документів, що посвідчують особу, для запобігання їх фальсифікації, підробленню або незаконному використанню; запобігати діям чи пересуванню терористів, терористичних груп чи організацій, а також осіб, які є підозрюваними у вчиненні терористичних актів чи причетністю до міжнародних терористичних груп чи організацій; припиняти спроби іноземців, щодо яких є дані про їхню причетність до міжнародних терористичних груп чи організацій, здійснити транзитний проїзд через територію України [15].

В умовах воєнного стану взаємодія між Національною поліцією України та Службою безпеки України є невід'ємною складовою діяльності з метою запобігання, реагування та припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків. Ця взаємодія базується на чіткому управлінському механізмі координації на різних рівнях: державному та регіональному, який відображає функціональний та територіальний характер співпраці. Організаційна структура взаємодії зосереджена на Антитерористичному центрі при Службі безпеки України на рівні єдиної державної системи, Міжвідомчій координаційній комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України в межах функціональної підсистеми та координаційних групах Антитерористичного центру при регіональних органах Служби безпеки України на рівні територіальної підсистеми. Отже, взаємодія між Національною поліцією та Службою безпеки України в умовах воєнного стану має чітку струк-

туру та координаційні механізми, спрямовані на ефективне управління та реалізацію заходів з боротьби з тероризмом.

Реалізація повноважень Службою безпеки України здійснюється в межах інформаційної взаємодії як із іншими органами влади, так і з громадськістю, а також в межах міжнародного співробітництва шляхом налагодження контактів із представниками спецслужб зарубіжних країн [16, с. 101–103]. Зокрема, відповідно до ст. 16 Закону України «Про Службу безпеки України» встановлено, що для вирішення покладених завдань Служба безпеки України може встановлювати контакти з органами безпеки іноземних держав і взаємодіяти з ними на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів та угод.

У статті 17 Закону України «Про Службу безпеки України» встановлюється, що взаємодія з правоохоронними органами відноситься, зокрема, до компетенції Управління охорони вищих посадових осіб України, а також до митних органів у порядку, визначеному законодавством України та положень міждержавних актів та договорів [17, с. 113–114; 18].

В якості прикладу варто навести успішну операцію, проведену Службою безпеки України спільно з Державним бюро розслідувань, в ході якої було викрито чотирьох осіб, що здійснювали колабораційну діяльність (в тому числі колишній заступник начальника місцевої виправної колонії) в процесі запровадження стабілізаційних заходів у м. Херсон. Після захоплення пенітенціарної установи він добровільно пішов на співпрацю з агресором і погодився увійти до керівного складу створеного рашистами «управління служби виконання покарань у Херсонській області». Перебуваючи на «посаді» він організував незаконне утримання викрадених українців у камерах російської в'язниці. До потерпілих застосовували психологічний тиск, тортури і погрози вбивства. Такі дії засвідчили вчинення правопорушень, що посягають на державну безпеку, і полягають у перешкоджанні українському супротиву проти дій країни-агресора. Серед затриманих осіб також колаборантом були голова «відділу комунально-побутового, інтендантського та господарського забезпечення» колишньої російської тюрми, а також співробітник Херсонського СІЗО, що після повномасштабного вторгнення погодився стати головою «відділу охорони колонії». Колоборантами спільно проводились каральні рейди проти місцевих жителів, які чинили спротив загарбникам [19].

Взаємодія Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами, зокрема із Національним антикорупційним бюро України [20] у сфері запобігання корупції [21]. В ході такої взаємодії було викрито на отриманні хабаря у роз-

мірі 4 тис. дол. суддю районного місцевого суду м. Одеси [22].

Запобігання проявам правопорушень, що посягають на економічну безпеку, здійснюються Службою безпеки України спільно з Бюро економічної безпеки, зокрема, одним із таких прикладів стало викриття злочинної діяльності колишнього топ-менеджменту ПАТ «Укртатнафта». За даними слідства, посадовці компанії незаконно транспортували понад 72 тис. тонн нафти з митних складів на територію нафтопереробного заводу. Приховане «перекачування» здійснювали через мережу магістральних нафтопроводів. За цією «схемою» зловмисники незаконно продали світлих нафтопродуктів на понад 2 млрд грн [22].

Отже, СБУ має визнаватися суб'єктом владних повноважень, що функціонує у сфері публічно-управлінських правовідносин. Для функціонування СБУ є притаманною наявність ознак публічної влади, серед яких варто виокремити її здатність впливати на поведінку людей на засадах універсальності, авторитетності, автономності, офіційності діяльності, що забезпечуються належним обсягом фінансових, майнових, матеріальних, людських ресурсів, та будується із дотриманням складної внутрішньої організації розподілу повноважень.

Набуття правової суб'єктності СБУ відбувається через дотримання встановлених принципів діяльності, що здатні забезпечити належний рівень виконання покладених на неї функцій та завдань з питань запобігання правопорушень, що посягають на державну безпеку. В умовах воєнного часу реалізація функцій, завдань, повноважень, що покладається на СБУ, може бути делегована іншим носіям публічної влади, зокрема, органам місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування та утвореним військовим адміністраціям [23, с. 285].

Принципи діяльності Служби безпеки України визначають основні засади, на яких базується функціонування цього органу. Вони закріплені в законодавчих актах і є основою для здійснення повноважень СБУ. Основними принципами діяльності СБУ є: законність: СБУ діє виключно в межах, визначених Конституцією та законами України; повага прав і свобод людини і громадянина (СБУ зобов'язана забезпечувати дотримання прав і свобод людини, які визначені Конституцією України та міжнародними договорами); професіоналізм (працівники СБУ повинні мати високий рівень професійної підготовки, знання та навички, необхідні для виконання своїх обов'язків); політична нейтральність (СБУ не повинна втручатися в політичну діяльність та повинна бути незалежною від політичних впливів; всі рішення повинні прийматися виключно на основі законодавства та без

врахування політичної кон'юнктури); гласність та підзвітність (СБУ повинна діяти прозоро, інформуючи суспільство про свою діяльність у межах, що не суперечать вимогам національної безпеки; Служба безпеки підзвітна Президенту України, Верховній Раді та іншим державним органам відповідно до закону); централізоване керівництво і єдиноначальність (СБУ функціонує на засадах єдиного керівництва, яке забезпечує координацію та ефективність діяльності органу на всій території України); співпраця і взаємодія (СБУ активно співпрацює з іншими державними органами, правоохоронними структурами, громадськими організаціями, а також з міжнародними партнерами для ефективного виконання своїх завдань); конфіденційність та захист державної таємниці (СБУ забезпечує захист інформації, яка становить державну таємницю, та інших відомостей, що потребують обмеження доступу); оперативність і своєчасність (СБУ зобов'язана оперативно реагувати на загрози національній безпеці та своєчасно вживати необхідних заходів для їх нейтралізації). Ці принципи

є основоположними для діяльності СБУ і спрямовані на забезпечення ефективної охорони державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки України.

Висновки. Визначена у ст. 3 Закону України «Про Службу безпеки України» система основоположних засад діяльності спеціального органу публічної має бути доповнена: принципом ефективності діяльності та вжитих заходів впливу; принципом співмірності вжитих правообмежувальних заходів впливу на учасників правовідносин, що мають відповідати пропорційно характеру загроз, що усуваються із з боку зовнішніх утручань, так і з боку внутрішньо національних загроз. З врахуванням зазначеного пропонується внести зміни до ст. 3 Закону України «Про Службу безпеки України», яку доповнити частиною четвертою у такій редакції:

«Вжиття контррозвідувальних заходів, оперативно-розшукових заходів у сфері забезпечення вимог державної безпеки має відповідати засадам ефективності та співмірності».

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14.10.2005 № 1446/2005 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html>.
2. Грохольський В. Л. Загальні визначення принципів права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 19. С. 120–124.
3. Долженков О.Ф. До питання про оптимізацію співвідношення оперативно-розшукової та слідчої функції. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. Випуск 2. С. 25–29.
4. Дрозд О. Ю. Основні напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції у сфері захисту викривачів. *Реалізація державної антикорупційної політики вміжнародному вимірі: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.): у 2 ч.* Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 94–96.
5. Дубовий Є. О. Адміністративно-правові засади контрольно-наглядової діяльності правоохоронних органів у сфері обігу підакцизних товарів: автореф. дис. канд. юрид. наук. Науково-дослідному інституті публічного права. Національна академія внутрішніх справ, 2021. 24 с.
6. Ліпкан В. А. Національна безпека України. Київ. КНБ, 2009. 574 с.
7. Легеца Ю.О. Особливості кримінальної відповідальності за рейдерство. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, 2022. № 1 (61), 42–49. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.1.7>
8. Легеца Є.О., Легеца Ю.О. Напрями вдосконалення законодавства України в частині адміністративно-правового забезпечення реалізації економічної функції держави. *ScienceRise : Juridical Science*. 2019. Volume 2 (8). С. 28–33.
9. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
10. Про Службу безпеки України : Закон України № 2229 -XII від 25.03.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
11. Про затвердження Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14.10.2005 № 1446/2005 // URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html>
12. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п#Text>

13. Хатнюк Ю. А. Актуальні проблеми організації охорони громадського порядку: курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 168 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3380/1/Актуальні%20проблем%20ОГП.pdf>
14. Сачко О.В. Забезпечення публічної безпеки органами Національної поліції та органами Служби безпеки України під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 128–132.
15. Економічна безпека. За заг. ред. О. Джужі. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
16. Жук Т. І. Адміністративно-правові засади забезпечення взаємодії контррозвідувальних органів з іншими суб'єктами сектору безпеки з метою охорони національних інтересів: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2021. 230 с.
17. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
18. СБУ спільно з ДБР затримала колишніх очільників російської катівні, яка діяла під час окупації Херсона. *Служба безпеки України*, 2023. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-dbr-zatrymala-kolyshnykh-ochilnykiv-rosiiskoi-kativni-yaka-diiala-pid-chas-okupatsii-khersona>
19. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
20. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
21. СБУ спільно з НАБУ викрила в Одесі суддю-хабарницю. *Служба безпеки України*. 2023. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-nabu-vykryla-v-odesi-suddiukhabarnytsiu>
22. СБУ спільно з БЕБ викрила колишнього керівника Укртатнафти на ще одній схемі розкрадання пального на понад 2 млрд грн. *Служба безпеки України*. 2023. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-beb-vykryla-kolyshnoho-kerivnyka-ukrtatnafty-na-shche-odnii-skhemii-rozkradannia-palnoho-na-ponad-2-mlrd-hrn>
23. Кобко Є.В. Спеціальна правосуб'єктність органів публічного управління в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 284–288.

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Aparat Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy (2005) [On the approval of the Regulation on the Apparatus of the National Security and Defense Council of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.10.2005 № 1446/2005 // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html> [in Ukrainian].
2. Hrokholskyi, V. L. (2002) Zahalni vyznachennia pryntsypiv prava [General definitions of the principles of law]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Vyp. 19. S. 120–124. [in Ukrainian].
3. Dolzhenkov, O.F. (1999) Do pytannia pro optymizatsiiu spivvidnoshennia operatyvno-rozshukovoi ta slidchoi funktsii [To the issue of optimization of the ratio of operative search and investigative functions]. *Visnyk Odeskoho instytutu vnutrishnikh sprav*. Vypusk 2. S. 25–29. [in Ukrainian].
4. Drozd, O. Yu. (2020) Osnovni napriamy vdoskonalennia administratyvno-pravovoho rehuliuвання diialnosti upovnovazhenykh pidrozdiliv (upovnovazhenykh osib) z pytan zapobihannia ta vyjavlennia koruptsii u sferi zakhystu vykryvachiv [The main areas of improvement of the administrative and legal regulation of the activities of authorized units (authorized persons) on issues of prevention and detection of corruption in the sphere of protection of whistleblowers. Implementation of the state anti-corruption policy in the international dimension]. *Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky vmizhnarodnomu vymiri: Materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 9–10 hrud. 2020 r.): u 2 ch. Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav. Ch. 1. S. 94–96* [in Ukrainian].
5. Dubovyi, Ye. O. (2021) Administratyvno-pravovi zasady kontrolno-nahliadovoi diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u sferi obihu pidaktsyznykh tovariv [Administrative and legal principles of control and supervision of law enforcement agencies in the sphere of circulation of excise goods]: avtoref. dys. kand.. yuryd. nauk. *Naukovo-doslidnomu instytuti publicznego prava. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav*. 24 s. [in Ukrainian].
6. Lipkan, V. A. (2009) Natsionalna bezpeka Ukrainy [National Security of Ukraine]. Kyiv. KNB. 574 s. [in Ukrainian].
7. Leheza, Yu.O. (2022) Osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti za reiderstvo [Peculiarities of criminal liability for raiding. Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Yurydychni nauky*. № 1 (61), 42–49. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.1.7> [in Ukrainian].

8. Leheza, Ye.O., Leheza, Yu.O. (2019) Napriamy vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy v chastyni administratyvno-pravovoho zabezpechennia realizatsii ekonomichnoi funktsii derzhavy [Directions for improving the legislation of Ukraine in terms of administrative and legal support for the implementation of the economic function of the state]. ScienceRise : Juridical Science. Volume 2 (8). C. 28–33[in Ukrainian].
9. Pro borotbu z teroryzmom (2003)[On the fight against terrorism]: zakon Ukrainy vid 20.03.2003 № 638-IV // Baza danykh “Zakonodavstvo Ukrainy” / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>[in Ukrainian].
10. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy (1992) [About the Security Service of Ukraine] : Zakon Ukrainy № 2229 -XII vid 25.03.1992 URL.:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Aparat Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy (2005) [On the approval of the Regulation on the Apparatus of the National Security and Defense Council of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.10.2005 № 1446/2005 // URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Aparat-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html>[in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yedynu derzhavnu systemu zapobihannia, reahuvannia i pryypynennia terorystychnykh aktiv ta minimizatsii yikh naslidkiv (2016) [On the approval of the Regulation on a unified state system for preventing, responding to and stopping terrorist acts and minimizing their consequences]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.02.2016 № 92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-p#Text>[in Ukrainian].
13. Khatniuk, Yu. A. (2020) Aktualni problemy orhanizatsii okhorony hromadskoho poriadku [Actual problems of the organization of public order protection]: kurs leksi. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2020. 168 s. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3380/1/Aktualni%20problem%20y%20OHP.pdf>[in Ukrainian].
14. Sachko, O.V. (2023) Zabezpechennia publichnoi bezpeky orhanamy Natsionalnoi politsii ta orhanamy Sluzhby bezpeky Ukrainy pid chas voiennoho stanu [Ensuring public safety by the National Police and the Security Service of Ukraine during martial law]. Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii. № 6. S. 128–132. [in Ukrainian].
15. Ekonomichna bezpeka (2010) [Economic security]. Za zah. red. O. Dzhuzhi. K.: Alerta; KNT; Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 368 s. [in Ukrainian].
16. Zhuk, T. I. (2021) Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia vzaiemodii kontrrozvidovalnykh orhaniv z inshymy subiektamy sektoru bezpeky z metoiu okhorony natsionalnykh interesiv [Administrative and legal principles of ensuring the interaction of counterintelligence bodies with other subjects of the security sector for the purpose of protecting national interests]: dys... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo”. Naukovo-doslidnyi instytut publichnoho prava. Kyiv. 230 s. [in Ukrainian].
17. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy (1992) [About the Security Service of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 2229-XII. Verkhovna Rada Ukrainy ofitsiinyi sait. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> [in Ukrainian].
18. SBU spilno z DBR zatrymala kolyshnykh ochilnykiv rosiiskoi kativni, yaka diiala pid chas okupatsii Khersona (2023) [The SBU, together with the SBU, detained the former heads of the Russian torture chamber, which operated during the occupation of Kherson]. Sluzhba bezpeky Ukrainy. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-dbr-zatrymala-kolyshnykh-ochilnykiv-rosiiskoi-kativni-yaka-diiala-pid-chas-okupatsii-khersona> [in Ukrainian].
19. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy (2014) [About the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> [in Ukrainian].
20. Pro zapobihannia koruptsii (2014) [On prevention of corruption]: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 1700-VII . URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].
21. SBU spilno z NABU vykryla v Odesi suddiu-khabarnytsiu (2023) [The SBU together with NABU exposed a bribe-taking judge in Odesa]. Sluzhba bezpeky Ukrainy. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-nabu-vykryla-v-odesi-suddiukhabarnytsiu> [in Ukrainian].
22. SBU spilno z BEB vykryla kolyshnoho kerivnyka Ukrtatnafty na shche odnii skhemi rozkradannia palnoho na ponad 2 mlrd hrn (2023) [BU together with BEB exposed the former head of Ukrtatnafta in yet another fuel embezzlement scheme worth over UAH 2 billion]. Sluzhba bezpeky Ukrainy. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-spilno-z-beb-vykryla-kolyshnoho-kerivnyka-ukrtatnafty-na-shche-odnii-skhemi-rozkradannia-palnoho-na-ponad-2-mlrd-hrn> [in Ukrainian].
23. Kobko, Ye.V. (2023) Spetsialna pravosubiektnist orhaniv publichnoho upravlinnia v umovakh voiennoho stanu [Special legal personality of public administration bodies under martial law]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 8. S. 284–288 [in Ukrainian].

РОЗДІЛ ІV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-05>

КВАЛІФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ОБ'ЄКТИВНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ

Коваленко Л. П.

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-6552-3693
kovalenkolar2@gmail.com*

Мартиновський В. В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-5266-8043
vladimir3126@ukr.net*

Ключові слова:

*адміністративне
правопорушення, склад
адміністративного
правопорушення, кваліфікація
адміністративного
правопорушення, об'єкт
адміністративного
правопорушення, об'єктивна
сторона адміністративного
правопорушення.*

В статті розглядаються аспекти кваліфікації адміністративного правопорушення щодо об'єкта та об'єктивної сторони його складу. Правова оцінка протиправної дії базується на ознаках адміністративного правопорушення і елементах його юридичного складу. Розглядаючи ознаки адміністративного правопорушення (діяння особи, протиправність, винність, караність), закріплені у законодавчій нормі, можна визначити, чи являється це діяння адміністративним правопорушенням. У юридичного складу адміністративного правопорушення інше призначення, за його допомогою встановлюється підстава для притягнення до адміністративної відповідальності. За наявності всіх елементів складу, діяння кваліфікується як адміністративне правопорушення і тоді особа може бути притягнута до відповідальності. Кваліфікація адміністративного правопорушення є основою правозастосовчої практики та здійснюється уповноваженими посадовими особами на всіх етапах провадження у справах про адміністративні правопорушення в межах компетенції зазначених осіб. В статті визначено особливості, які впливають на правильність кваліфікації: обов'язковими ознаками об'єктивної сторони адміністративного правопорушення є: протиправне діяння, суспільно шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками; факультативні ознаки об'єктивної сторони: час (тимчасовий проміжок, протягом якого було вчинено діяння та настали суспільно шкідливі наслідки), місце (певна територія, де було скоєно протиправне діяння та наступили його наслідки), спосіб (прийоми, методи, використовувані під час скоєння правопорушення), обстановка (сукупність причин, що оточують подія правопорушення) вимагають свого встановлення, але не завжди впливають на правову оцінку діяння; залежно від конструкції складу адміністративного правопорушення об'єктивна сторона

може виражатися у скоєнні однократної дії; багато статей особливої частини КУпАП носять бланкетний (відсилочний) характер. Певна увага приділяється проблемам відсутності законодавчого закріплення понять, що характеризують юридичний склад адміністративного правопорушення.

QUALIFICATION OF ADMINISTRATIVE OFFENSES ACCORDING TO OBJECTIVE ELEMENTS OF THE LEGAL COMPOSITION

Kovalenko L. P.

Doctor of Law,

Associate Professor at the Department of Administrative Law and Administrative Activity

Yaroslav Mudryi National Law University

Hryhoriia Skovorody str., 77, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6552-3693

kovalenkolar2@gmail.com

Martynovskyi V. V.

Candidat of Law,

Associate Professor at the Department of Administrative Law and Administrative Activity

Yaroslav Mudryi National Law University

Hryhoriia Skovorody str., 77, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5266-8043

vladimir3126@ukr.net

Key words: *administrative offence, composition of administrative offence, qualification of administrative offence, object of administrative offence, objective aspect of administrative offence.*

The article considers the aspects of the qualification of an administrative offense in relation to the object and the objective side of its composition. The legal assessment of an illegal act is based on the signs of an administrative offense and the elements of its legal composition. Examining the signs of an administrative offense (acts of a person, illegality, guilt, punishment), established in the legislative norm, it is possible to determine whether this act is an administrative offense. The legal composition of an administrative offense has a different purpose, with its help the basis for bringing to administrative responsibility is established. If all elements of the composition are present, the act is qualified as an administrative offense and then the person can be held liable. The qualification of an administrative offense is the basis of law enforcement practice and is carried out by authorized officials at all stages of proceedings in administrative offense cases within the competence of the specified persons. The article defines the features that affect the correctness of the qualification: mandatory features of the objective side of an administrative offense are: illegal act, socially harmful consequences, causal connection between the act and the consequences; optional features of the objective side: time (temporary period during which the act was committed and socially harmful consequences occurred), place (certain territory where the illegal act was committed and its consequences occurred), method (techniques, methods used during the commission offense), the situation (a set of reasons surrounding the occurrence of an offense) requires its establishment, but does not always affect the legal assessment of the act; depending on the structure of the composition of the administrative offense, the objective party may be expressed in the commission of a single action; many articles of the special part

of the Code of Administrative Offenses have a blanket (exemption) character. Some attention is paid to the problems of lack of legislative consolidation of concepts characterizing the legal structure of an administrative offense.

Вступ. На сучасному етапі державотворення вітчизняне адміністративне право як самостійна галузь права продовжує своє вдосконалення і реформування, своєчасно реагуючи на нові суспільні відносини шляхом внесення змін у механізм діяльності його правових інститутів.

Чинні юридично обов'язкові правила мають на меті забезпечення правопорядку і державної дисципліни у певних сферах діяльності, які безпосередньо зачіпають інтереси більшості громадян та організацій незалежно від їх організаційно-правової форми. Дотримання таких правил відповідає інтересам громадян, суспільства і держави, а їх порушення призводить до шкідливих та суспільно небезпечних наслідків. Негативне ставлення до вимог законодавства є джерелом правопорушень. Правопорушення це патологія, що виражається у байдужому ставленні до законів, невиконанні їхніх вимог. Питання про правопорушення та їх кваліфікації, заходах відповідальності за них є основоположним для теорії адміністративного права та правозастосовчої практики. Дана проблема має не вузькогалузеву, як може здатися на перший погляд, а навпаки міжгалузевий характер. Виходячи з цього, актуальність дослідження очевидна, оскільки об'єктивні елементи складу адміністративного правопорушення мають особливості, що представляють суттєве, а іноді основне значення для правильної кваліфікації адміністративного правопорушення та законного притягнення винної особи до відповідальності. Водночас відсутність законодавчого закріплення понятійного апарату, що використовується при кваліфікації адміністративних правопорушень, створює складнощі для здійснення правозастосовної практики.

Питанню щодо визначення складу адміністративного правопорушення та його елементів приділяли увагу багато вітчизняних учених, серед яких можемо назвати Ю.П. Битяка [1], В.Т. Пилипчака [2], О.О. Кравчука [5], О.В. Поштаренко [6], А.В. Тарасюка [7], К.О. Чишко [8] та інших. Разом із тим питання щодо кваліфікації адміністративних правопорушень, зокрема, за окремими елементами юридичного складу залишилось поза увагою вчених-адміністративістів. Саме цим обумовлена необхідність наукового аналізу цього питання.

Метою статті є дослідження кваліфікації адміністративних правопорушень за об'єктивними елементами юридичного складу, ознак та структурних елементів складів адміністративних пра-

вопорушень; визначення кола помилок під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, а також формування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Сформована термінологія, зміст і структура складу адміністративного правопорушення вироблені та відшліфовані теорією та практикою протягом багатьох років, але, на нашу думку, повинно бути його законодавче закріплення.

Склад адміністративного правопорушення – логічна конструкція, правове поняття про нього, відбиття суттєвих властивостей певних протиправних дій. Чинне законодавство не закріплює ознак правопорушень, а лише відбиває з них суттєві та конструює відповідні склади. Закріплені в них ознаки – достатня підстава для кваліфікації дії, як адміністративного правопорушення.

Розглядаючи правову природу юридичного складу адміністративного правопорушення, відзначимо відсутність нормативного закріплення цього поняття. Склалася парадоксальна ситуація, протягом багатьох років вирішуються питання щодо наявності або відсутності складу адміністративного правопорушення, для його подальшої кваліфікації, а поняття цього складу та його елементів досі не знайшло свого відображення у законодавчих актах. Нормативне закріплення поняття складу адміністративного правопорушення та його елементів дасть змогу органам адміністративної юрисдикції відповідальніше підходити до кваліфікації протиправного діяння, сприятиме зміцненню законності та ефективності при застосуванні адміністративних покарань, підвищить загальну правову культуру населення.

У будь-якому випадку в теорії адміністративного права існує єдиний погляд щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення, оскільки діяння виступає як органічна єдність зовнішньої діяльності людини та її свідомості. Склад правопорушення конструюється як сукупність чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

Опосередковано процедура кваліфікації сприяє вирішенню одного із завдань провадження по справам про адміністративні правопорушення: всебічне, повне, об'єктивне та своєчасне з'ясування обставин кожної справи.

Кваліфікація адміністративних правопорушень є розумовий процес, який полягає у дослідженні та порівнянні ознак скоєного діяння з ознаками,

включеними законодавцем до конструкції певного складу. Результатом такої діяльності є правова оцінка скоєного діяння. Ця оцінка полягає у висновку про те, що діяння містить ознаки складу адміністративного правопорушення, передбаченого тією чи іншою нормою адміністративного права.

В окремих випадках кваліфікація правопорушення не викликає складнощів через простоту самого діяння, наприклад, коли виноситься постановою по справі про адміністративне правопорушення без складання протоколу (ст. 258 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [3]. В інших випадках конструкція складу адміністративного правопорушення є більш складною, адже вчинене діяння характеризується ознаками, присутніми у конструкції інших складів.

В силу цього кваліфікація адміністративного правопорушення здійснюється послідовно з урахуванням всіх елементів складу.

В першу чергу підлягають оцінці ознаки об'єктивних елементів складу правопорушення. При цьому кваліфікація починається з тієї ознаки, яка містить вказівку на обставину правопорушення, тобто на зовнішні ознаки, що характеризують протиправне діяння. Таким чином, початковий стадією та основою правозастосовчого процесу є кваліфікація адміністративного правопорушення з його об'єктивній стороні. Вказівка на першорядне значення даної ознаки складу правопорушення міститься, наприклад, у ст. 247 КУпАП: провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочате, а розпочате підлягає закриттю за таких обставин: відсутність події і складу адміністративного правопорушення. Відсутність складу адміністративного правопорушення має місце, наприклад, внаслідок відсутності одного з його елементів – об'єктивної сторони.

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення завжди міститься у диспозиції статті, тому кваліфікація за ознаками об'єктивної сторони передбачає зіставлення ознак скоєного діяння та його характеристикою, що міститься у правовій нормі.

При цьому треба враховувати ряд особливостей, які впливають на правильність кваліфікації.

1. Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Не можуть бути визнані правопорушенням думки, почуття, наміри людини, хоч би якими протиправними вони були. Наміри людини не знайшли свого виразу зовні, вони не можуть бути визнані адміністративними правопорушеннями.

2. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони адміністративного правопорушення є: протиправне діяння (у формі дії або бездіяльності), суспільно шкідливі наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками. Встановлення та доведення наявності шкідливих наслідків та причинного зв'язку необхідне здійснювати лише за матеріальними складами правопорушень. За формальними складами правопорушень цього не вимагається.

3. Факультативні ознаки об'єктивної сторони: час (тимчасовий проміжок, протягом якого було вчинено діяння та настали суспільно шкідливі наслідки), місце (певна територія, де було скоєно протиправне діяння та наступили його наслідки), спосіб (прийоми, методи, використовувані під час скоєння правопорушення), обстановка (сукупність причин, що оточують подія правопорушення) вимагають свого встановлення, але не завжди впливають на правову оцінку діяння. Час, місце, спосіб, обстановка правопорушення мають значення для їх кваліфікації тільки в тих випадках, коли на них є пряма вказівка у відповідній статті закону. Наприклад, дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка визнається таким, якщо відбувається у громадському місці (ст. 173 КУпАП).

4. Залежно від конструкції складу адміністративного правопорушення об'єктивна сторона може виражатися у скоєнні однократної дії. В такому випадку об'єктивна сторона може включати дві або більше альтернативних дій, вчинення будь-якого з яких є достатньо для визнання поведінки особи правопорушенням (наприклад, незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах – ст. 44 КУпАП). Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення може виражатися й у сукупності двох різних дій, кожне з яких має бути скоєно особою, щоб діяння можна було кваліфікувати як правопорушення (наприклад, порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів – ст. 45-1 КУпАП).

5. Багато статей особливої частини КУпАП носять бланкетний (відсилочний) характер. У таких випадках необхідно використовувати нормативні акти, що закріплюють правила дорожнього руху, природокористування, протипожежної безпеки, оскільки тільки з їх допомогою можна правильно оцінити відповідне діяння.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, об'єктивна сторона складу правопорушення, що характеризується обов'язковими та факультативними ознаками, є основою кваліфікації адміні-

стративного правопорушення з урахуванням тих особливостей, що зазначені вище. У той же час, ознаки об'єктивної сторони складу не знайшли свого закріплення у законодавчих акти. Вважаємо,

що з метою підвищення ефективності правозастосовної практики, дотримання прав та свобод громадян необхідно запровадити відповідні норми до адміністративного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), І.М Балакарева, І.В. Бойко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2021. 392 с.
2. Захист прав, приватності та безпеки людини в інформаційну епоху / Пилипчук В.Г., Брижко В.М., Доронін І.М. та ін.: монографія; за заг. ред. акад. В.Г. Пилипчука. Київ-Одеса: Фенікс, 2020. 260 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51. Ст. 1122
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141
5. Кравчук О. О. Адміністративна та (або) кримінальна відповідальність за порушення карантину людей. *Публічне право*. 2020. № 1. С. 102–115.
6. Поштаренко О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.
7. Тарасюк А. В. Кібербезпека України на сучасному етапі державотворення: теоретико-правові основи: монографія. Київ; Одеса: Фенікс, 2020. 404 с.
8. Чишко К. Зарубіжний досвід адміністративно-правової кваліфікації правопорушень. *Підприємництво, господарство і право: наук.-практ. госп.-прав. журн*. 2020. № 3. С. 185–191.

REFERENCES

1. Bytiak Yu. P., Balakarjeva I.M., Boiko I.V. (2021). *Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk* / Kharkiv: Pravo, pp. 392.
2. Pylypchuk V.H., Bryzhko V.M., Doronin I.M. (2020). *Zakhyst prav, pryvatnosti ta bezpeky liudyny v informatsiinu epokhu / monohrafiia; za zah. red. akad. V.H. Pylypchuka*. Kyiv-Odesa: Feniks, pp. 260.
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 1984 r. vol. 8073-Kh / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1984. Vol. 51. St. 1122/
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. Vol. 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. vol. 30. St. 141/
5. Kravchuk O. O. (2020). *Administratyvna ta (abo) kryminalna vidpovidalnist za porushennia karantynu liudei*. Publichne pravo. vol. 1. pp. 102–115.
6. Poshtarenko O. (2020). *Poniattia, sutnist ta zmist administratyvnoi vidpovidalnosti v umovakh novoi paradyhmy administratyvnoho prava*. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo. vol. 3. pp. 174–179.
7. Tarasiuk A. V. (2020). *Kiberbezpeka Ukrainy na suchasnomu etapi derzhavotvorennia: teoretyko-pravovi osnovy: monohrafiia*. Kyiv; Odesa: Feniks, pp. 404.
8. Chyshko K. (2020) *Zarubizhnyi dosvid administratyvno-pravovoi kvalifikatsii pravoporushen*. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo: nauk.-prakt. hosp.-prav. zhurn. vol. 3. pp. 185–191.

ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ І НОРМАТИВНИЙ ОГЛЯД

Кропивницький М. О.

кандидат юридичних наук (PhD)

orcid.org/0000-0003-0981-0774

nick.kropivnitskiy@gmail.com

Ключові слова: *соціальний ризик, організаційно-правова форма соціального забезпечення, соціальний статус, складні життєві обставини, соціальні послуги.*

Стаття присвячена розгляду заходів соціального обслуговування в контексті адміністративно-правових заходів забезпечення державної політики України в сфері соціального захисту населення з теоретико-правового й нормативного поглядів. Галузева наука для позначення негрошового способу соціального забезпечення громадян традиційно використовує термін «соціальне обслуговування». Підкреслено, що поняття «соціальне обслуговування» трактується у вузькому й широкому розумінні: у широкому – як комплексне поняття, що охоплює всі види натурального соціального забезпечення: послуги, пільги, натуральні та інші форми соціального забезпечення громадян; комплекс різних соціальних послуг та видач, які надаються інвалідам, престарілим та іншим категоріям непрацездатних громадян та їх сім'ям; соціальна підтримка, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації громадян; розгалужена система послуг, пільг, привілеїв та натуральних видів обслуговування громадян, що відіграють важливу роль у формуванні рівня життя людей, охороні здоров'я, материнства, дитинства, якості робочої сили, гарантують нормальне функціонування інших форм соціальної турботи суспільства у сфері соціального забезпечення; соціальні послуги та соціальні речі, які надаються громадянам, що зазнали впливу соціального ризику; у вузькому – як комплекс соціальних послуг, які надають соціально незабезпеченим громадянам. Соціальне обслуговування як самостійна організаційно-правова форма в системі соціального забезпечення має такі суттєві ознаки конструкції «організаційно-правова форма соціального забезпечення»: передбачена чинним законодавством; має спеціальні завдання; є способом організації реалізації права громадян на соціальне забезпечення; зумовлена соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують і які їх надають, а також джерелами і порядком формування відповідних коштів. Зазначено, що основною метою соціального обслуговування є забезпечення населення доступними соціальними послугами належної якості, що дозволяють підтримувати рівень добробуту, створюють сприятливі умови для розвитку людського капіталу, беруть або змінюють на краще соціальне положення індивіда, населення та його верств, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп та соціальних спільнот. Виокремлено право соціального обслуговування як підгалузь права соціального забезпечення, що регулює однорідні суспільні відносини, які виникають при наданні вразливим групам населення соціальних послуг у випадках, порядку та на умовах, передбачених законом.

THEORETICAL AND NORMATIVE REVIEW OF SOCIAL SERVICE MEASURES IN THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEASURES ENSURING STATE POLICY OF UKRAINE IN SOCIAL SECURITY SPHERE

Кропивнытський М. О.

Candidate of Law (PhD)

orcid.org/0000-0003-0981-0774

nick.kropivnitskiy@gmail.com

Key words: *social risk, organizational and legal form of social security, social status, difficult life circumstances, social services.*

The article is devoted to revealing the theoretical and normative issues of social service in the context of administrative and legal measures to ensure the state policy of Ukraine in social security sphere. Branch science traditionally uses the term “social service” to mark a non-monetary way of social security. It is emphasized that the concept of “social service” is interpreted in a narrow and a broad sense: in a broad sense – as a complex concept covering all types of natural social security: services, benefits, in-kind and other forms of social security; a complex of various social services and allowances provided to the disabled, the elderly and other categories of disabled citizens and their families; social support, provision of social-household, social-medical, psychological-pedagogical, social-legal services and material assistance, social adaptation and rehabilitation; an extensive system of services, benefits, privileges and natural types of services which play an important role in shaping the living standard, health care, motherhood, childhood, quality of the workforce, guarantee the normal functioning of other forms of social care in social security sphere; social services and social goods provided to citizens affected by social risk; in a narrow sense – as a complex of social services provided to socially disadvantaged citizens. Social service as an independent organizational and legal form in the social security system has the following essential features of the construction of “organizational and legal form of social security”: provided by current legislation; has special tasks; is a way of organizing the realization of citizens’ right to social security; determined by social risks, types of security, the range of subjects who receive and provide them, as well as the sources and order of formation of corresponding funds. It is noted that the main goal of social services is to provide people with affordable social services of appropriate quality, which allows to maintain the level of well-being, create favorable conditions for the development of human capital, preserve or change for the better the social position of the individual, population and its strata, social, socio-demographic, socio-professional groups and social communities. The law of social services is singled out as a sub-branch of the social security law which regulates homogenous social relations that arise when social services are provided to vulnerable groups of population in the cases, order and under the conditions stipulated by the law.

Вступ. Із ухваленням у 2003 р. Закону України «Про соціальні послуги» в правовому полі України з’явився однойменний правовий термін. Галузева наука для позначення негрошового способу соціального забезпечення громадян традиційно використовує термін «соціальне обслуговування». При цьому одна група авторів трактує соціальне обслуговування в *широкому* розумінні як комплексне поняття, що охоплює всі види натурального соціального забезпечення: 1) послуги, пільги,

натуральні та інші форми соціального забезпечення громадян; 2) комплекс різних соціальних послуг та видач, які надаються інвалідам, престарілим та іншим категоріям працездатних громадян та їх сім’ям; 3) соціальна підтримка, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації та реабілітації громадян; 4) розгалужена система послуг, пільг, привілеїв та натуральних

видів обслуговування громадян, що відіграють важливу роль у формуванні рівня життя людей, охороні здоров'я, материнства, дитинства, якості робочої сили, гарантують нормальне функціонування інших форм соціальної турботи суспільства у сфері соціального забезпечення; 5) соціальні послуги та соціальні речі, які надаються громадянам, що зазнали впливу соціального ризику. У вузькому розумінні соціальне обслуговування розглядають як комплекс соціальних послуг, які надають соціально незабезпеченим громадянам [5, с. 317–318]. Питання соціального обслуговування розглядали у своїх працях українські вчені-юристи Л. Б. Баранник, І. В. Мещан, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, В. Є. Тараненко та ін., водночас вони, як правило, обмежувалися загальною характеристикою досліджуваного явища, оминаючи питання аналізу окремих складових. Відповідно, метою цієї статті є здійснити теоретико-правовий і нормативний огляд як соціального обслуговування загалом, так і заходів соціального обслуговування зокрема в контексті адміністративно-правових заходів забезпечення державної політики України в сфері соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Соціальне обслуговування є об'єктом уваги багатьох представників різних галузей науки, зокрема правової. Незважаючи на наукову розробленість питань соціального обслуговування, серед учених досі точаться дискусії щодо місця соціального обслуговування у системі права соціального забезпечення.

Соціальне обслуговування є самостійною організаційно-правовою формою в системі соціального забезпечення, оскільки воно як різновид правового регламентування, спрямованого на задоволення законних інтересів осіб, здійснюється за допомогою правових засобів, що забезпечують його ефективність та зумовлене певними соціальними ризиками й має наступні суттєві ознаки конструкції «організаційно-правова форма соціального забезпечення»: 1) передбачена чинним законодавством; 2) має спеціальні завдання; 3) є способом організації реалізації права громадян на соціальне забезпечення; 4) зумовлена соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують і які їм надають, а також джерелами і порядком формування відповідних коштів.

Соціальне обслуговування зазвичай сприймається як надання соціальними службами різних послуг і допомоги слабо захищеним верствам населення чи особі, що потрапила у складну життєву ситуацію. Основною метою соціального обслуговування є забезпечення населення доступними соціальними послугами належної якості, що дозволяють підтримувати рівень добробуту,

створюють сприятливі умови для розвитку людського капіталу, бережуть або змінюють на краще соціальне положення індивіда, населення та його верств, соціальних, соціально-демографічних, соціально-професійних груп та соціальних спільнот. В українському законодавстві визначення соціального обслуговування було надано в першій редакції Закону України «Про соціальні послуги» (2003 р.): «Соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності» [1, с. 114–115].

І. В. Мещан, досліджуючи соціальне обслуговування на основі методології соціологічного аналізу, розглядає його, перш за все, як соціальний інститут і трактує в широкому і вузькому сенсі слова. У широкому сенсі соціальне обслуговування постає як організована соціальна взаємодія між різними соціальними інститутами, включаючи державу і громадянське суспільство, між різними соціальними групами і індивідами, які в ході соціальної діяльності вирішують життєво важливі проблеми як для тих, хто знаходиться у важкій життєвій ситуації, так і для тих, хто має в своєму розпорядженні можливості надання їм соціальних послуг і допомоги. У вузькому сенсі соціальне обслуговування розуміється як технології роботи, сукупність прийомів, методів і дій організацій, фахівців, спрямованих на надання допомоги громадянам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації, не здатних до самообслуговування і таким, що потребують постійного догляду. Сутність соціального обслуговування можна виразити в моделі, зміст якої у використанні патерналістської ідеології по відношенню до соціально незахищених груп населення та в диференційованому впливі на динамічних, адаптованих до ринку людей, що ведуть активний спосіб життя. Така модель забезпечує необхідну для суспільства дуально-цільову орієнтацію і дозволяє укріплювати соціальну стабільність та рівновагу [2, с. 73–74].

Б. І. Сташків визначає соціальне обслуговування як *діяльність соціальних служб із надання безоплатно чи на пільгових умовах соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою подолання або пом'якшення обставин, які порушують життєдіяльність особи* [7, с. 78].

Право соціального обслуговування – це підгалузь права соціального забезпечення, яка регулює однорідні суспільні відносини, що виникають при наданні вразливим групам населення соціальних послуг у випадках, порядку та на умовах, перед-

бачених законом. Як складова права соціального забезпечення, вказане право має спільні й суттєво відмінні риси з пенсійним правом та допомоговим правом. Правові норми, що регулюють суспільні відносини в сфері соціального обслуговування вразливих груп населення, можна віднести до підгалузі права соціального забезпечення з умовною назвою «право соціального обслуговування» з таких міркувань: 1) предметом правового регулювання є відокремлена група суспільних відносин, що виникають з приводу надання соціальних послуг окремим категоріям осіб, яка одночасно є складовою предмета права соціального забезпечення; 2) наявність самостійної групи нормативно-правових актів в сфері соціального обслуговування, які одночасно є невід'ємною складовою джерел (форм) права соціального забезпечення (закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про соціальні послуги» та ін.); 3) наявність специфічних правових принципів, які доповнюють та конкретизують принципи права соціального забезпечення (див. Закон України «Про соціальні послуги»); 4) однорідність правових інститутів, що регулюють схожі суспільні відносини з приводу надання соціальних послуг і вони як відокремлена група відносяться до права соціального забезпечення; 5) наявність загальних правових норм, з яких можна сформулювати основний інститут права соціального обслуговування. Ці норми доповнюють і конкретизують загальні норми права соціального забезпечення. Вони впливають на всі правові інститути права соціального обслуговування та об'єднують їх в одне і нероздільне ціле; 6) практична доцільність у підвищенні статусу соціального обслуговування як складного правового інституту. Вона викликана наявністю розгалуженої мережі соціальних закладів, які надають соціальні послуги, зацікавленістю в цьому органі, що здійснюють управління соціальним обслуговуванням, натуральною формою надання соціальних послуг, а також необхідністю прийняття значної кількості нормативних актів, особливо на підзаконному рівні [6, с. 777–778].

Підгалузь права, як і галузь права, повинна складатися із Загальної та Особливої частин. Загальна частина може складатися з одного правового інституту (основного) або ряду таких інститутів. До неї можна віднести: 1) визначення основних термінів; 2) основні цілі та принципи надання соціальних послуг; 3) нормативні акти про надання соціальних послуг; 4) правосуб'єктність, права і обов'язки суб'єктів соціально-обслуговуючих правовідносин; 5) форми і види надання соціальних послуг; 6) юридичні факти в сфері надання соціальних послуг; 7) система

надання соціальних послуг; 8) повноваження уповноважених органів в сфері надання соціальних послуг; 9) державні стандарти соціальних послуг; 10) порядок надання соціальних послуг; 11) управління системою надання соціальних послуг; 12) фінансування соціальних послуг; 13) відповідальність за порушення законодавства в сфері надання соціальних послуг. Орієнтиром для формування Загальної частини підгалузі повинен служити Закон України «Про соціальні послуги». Особливу частину підгалузі складають правові інститути за видами надання соціального обслуговування (соціальних послуг). Нормативною базою для формування таких інститутів слугує Закон України «Про соціальні послуги» та деякі інші нормативні акти. До основних інститутів Особливої частини підгалузі належать: 1) соціальне обслуговування за місцем проживання/перебування особи (вдома, на вулиці); 2) соціальне обслуговування в стаціонарних інтернатних установах та закладах; 3) соціальне обслуговування в реабілітаційних установах та закладах; 4) соціальне обслуговування в установах та закладах денного перебування; 5) соціальне обслуговування в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; 6) соціальне обслуговування в установах та закладах соціального захисту дітей; 7) соціальне обслуговування в центрах для сім'ї, дітей та молоді; 8) соціальне обслуговування в інших закладах соціальної підтримки (догляду) [6, с. 780–781].

Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають (ч. 17 ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» [4]). Отже, зі змісту визначення випливає, що залежно від кінцевої цілі соціальні послуги поділяються на: 1) соціальну профілактику – запобігти виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; 2) соціальну підтримку – допомогти особі/сім'ї подолати складні життєві обставини; 3) соціальне обслуговування – мінімізувати для особи/сім'ї негативні наслідки складних життєвих обставин, підтримувати їх, допомогти включитись у громаду.

Організація надання соціальних послуг регламентується Порядком, який визначає механізм виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають найвищий ризик потрапляння в такі обставини, та організації надання їм соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб, затвердженим Кабінетом міністрів України [3]. Соціальні послуги надаються для досягнення таких цілей: 1) профілактика складних життєвих обставин; 2) подолання

складних життєвих обставин; 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин. Основні принципи надання соціальних послуг: 1) дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю; 2) гуманізму; 3) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 4) поваги до честі та гідності; 5) толерантності; 6) законності; 7) соціальної справедливості; 8) доступності та відкритості; 9) неупередженості та безпечності; 10) добровільності; 11) індивідуального підходу; 12) комплексності; 13) конфіденційності; 14) максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів; 15) забезпечення високого рівня якості соціальних послуг.

Соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на: 1) соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; 2) соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин; 3) соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду. Соціальні послуги *за типами* поділяються на: 1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо); 2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо); 3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим); 4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо). Соціальні послуги залежно від *місця надання* поділяються на послуги, що надаються: 1) за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома); 2) у приміщенні надавача соціаль-

них послуг: стаціонарно – в умовах цілодобового перебування (проживання) отримувача соціальної послуги із забезпеченням харчуванням та умовами для проживання; напівстаціонарно – протягом визначеного часу доби з умовами для нічного або денного перебування; 3) за місцем перебування отримувача соціальних послуг поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг, у тому числі на вулиці. Соціальні послуги залежно від *строку надання* поділяються на послуги, що надаються: 1) екстрено (кризово) – невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг; 2) постійно – не менше одного разу на місяць протягом більше одного року; 3) тимчасово – не менше одного разу на місяць протягом до одного року; 4) одноразово.

Базовими є такі соціальні послуги: 1) догляд вдома, денний догляд; 2) підтримане проживання; 3) соціальна адаптація; 4) соціальна інтеграція та реінтеграція; 5) надання притулку; 6) екстрене (кризове) втручання; 7) консультування; 8) соціальний супровід; 9) представництво інтересів; 10) посередництво; 11) соціальна профілактика; 12) натуральна допомога; 13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; 14) переклад жестовою мовою; 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; 16) супровід під час інклюзивного навчання; 17) інформування; 18) медіація.

Висновки. Отже, соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку й послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності. Змістом соціального обслуговування є надання послуг в інтересах і на користь непрацездатних осіб, при цьому в ході такого надання відбувається активна фахова діяльність працівників соціальних, медичних, освітніх та інших установ, організацій, підприємств, які реалізують свої професійні навички, вміння щодо соціального обслуговування громадян (прибирання приміщень, готування їжі, профілактика, консультування, діагностика, лікування тощо). У процесі реалізації права на соціальне обслуговування часто виникає проблема визначення здатності потенційного отримувача такого обслуговування в сторонній допомозі, для чого було б доцільно покласти обов'язок оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах на відповідних працівників територіального центру соціального обслуговування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Л. Б., Корягіна Т. В., Тараненко В. Є. Соціальне обслуговування в системі соціального захисту населення: теоретико-методологічний та фінансовий аспекти. *Економічний вісник Університету Григорія Сковороди в Переяславі*. 2021. Вип. 50. С. 106–123.
2. Мещан І. В. Соціальне обслуговування як складова соціального захисту населення: соціолого-управлінський аспект. *Грані*. № 8 (124), серпень 2015. С. 71–76.
3. Про організацію надання соціальних послуг: постанова Кабінету міністрів України від 1 червня 2020 року № 587. *Офіційний вісник України*. 2020. № 57. Ст. 82.
4. Про соціальні послуги: Закон України від 19.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Стор. 5, ст. 73.
5. Синчук С. М. Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.
6. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Особлива частина: навчальний посібник. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна»», 2018. 1092 с.
7. Сташків Б.І. Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання. *Право України*. 2005. № 1. С. 76–79.

REFERENCES

1. Barannyk L. B., Koryahina T. V., Taranenko V. Ye. (2021). Sotsial'ne obsluhovuvannya v systemi sotsial'noho zakhystu naseleння: teoretyko-metodolohichnyy ta finansovyy aspekty [Social service in the system of social security: theoretical, methodological and financial aspects]. *Ekonomichnyy visnyk Uniersytetu Hryhoriya Skovorody v Pereyaslavi.*, (50), 106–123 [in Ukrainian].
2. Meshchan, I. V. (2015). Sotsial'ne obsluhovuvannya yak skladova sotsial'noho zakhystu naseleння: sotsioloho-upravlins'kyy aspekt [Social service as a component of social security: sociological and administrative aspect]. *Hrani*, 8 (124), 71–76 [in Ukrainian].
3. Pro orhanizatsiyu nadannya sotsial'nykh posluh [On the organization of the provision of social services], postanova [resolution] № 587 (Ukrayina). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny* [Official Herald of Ukraine], (57) [in Ukrainian].
4. Pro sotsial'ni posluhy [About social services], Zakon Ukrayiny [Law of Ukraine] № 2671-VIII (Ukrayina). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Supreme Council of Ukraine], (18).
5. Synchuk S. M. (2015). Pravovidnosyny sotsial'noho zabezpechennya: sub"yekty, zmist, ob"yekty: monohrafiya [Legal relations of social security: subjects, content, objects: monograph]. LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
6. Stashkiv B. I. (2018). Pravo sotsial'noho zabezpechennya [The right to social security]. PAT «PVK «Desna»» [in Ukrainian].
7. Stashkiv B. I. (2005). Sotsial'ne obsluhovuvannya u systemi sotsial'noho zabezpechennya: pravovi pytannya [Social service in the social security system: legal issues]. *Pravo Ukrayiny*, 1, 76–79 [in Ukrainian].

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Лимар М. В.

здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

вул. Георгія Кірпи, 2А, Київ, Україна

orcid.org/0009-0002-3834-9024

lymarmaksym123@gmail.com

Ключові

адміністративні дії, акредитація, зовнішній вираз, компетенція, контроль, ліцензування, моніторинг, навчальний процес, присяга, стандарт, якість освіти, навчальний процес.

слова:

У статті сформовано поняття та розкрито зміст інструментами публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України. Доведено, що під ними слід розуміти зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою адміністративних дій МОН та МВС України, керівництва, наукових та педагогічних працівників закладів освіти МВС України, реалізованих у межах визначених законами України «Про освіту», «Про Національну поліцію», «Про вищу освіту» компетенції, з метою відбору, навчання та атестування поліцейських. Актуалізовано, що класифікація інструментів публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України охоплює класичні, спеціальні та особливі форми і засоби адміністративної діяльності закладів освіти системи МВС України та їх працівників. До класичних інструментів належать видання підзаконних нормативно-правових та адміністративних актів, які регулюють навчальний процес; фактичні дії, спрямовані на реалізацію навчальних заходів та контроль їх виконання; заходи заохочення, переконання та примусу, які мотивують курсантів (слухачів) до належного виконання навчального процесу та підтримання службової дисципліни; адміністративно-правові режими та електронне врядування, що використовують сучасні інформаційні технології для управління навчальним процесом. Спеціальні інструменти включають розробку та затвердження стандартів освіти для професійної підготовки поліцейських; освітні програми, що відповідають сучасним вимогам; оцінку якості освіти для забезпечення визначених стандартів; академічну доброчесність і прозорість; ліцензування освітньої діяльності; акредитацію освітніх програм, що підтверджують відповідність стандартам, моніторинг якості освіти; атестацію і сертифікацію наукових та педагогічних працівників. Особливі інструменти публічного адміністрування навчання поліцейських включають внутрішній контроль та виховну діяльність через курсових офіцерів і кураторів; табірний збір та присягу на початку навчання. Використання сучасних технологій, таких як симуляторів, віртуальних тренажерів та боді-камери для практичного навчання.

CONCEPT AND CLASSIFICATION OF TOOLS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Lymar M. V.

Researcher

Scientific Institute of Public Law

Heorhiia Kirpy str., 2A, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0009-0002-3834-9024

lymarmaksym123@gmail.com

Key words: *accreditation, administrative actions, competence, control, educational process, external expression, licensing, monitoring, oath, quality of education, standard.*

In the article, the concept and content of public administration instruments for professional training in the National Police of Ukraine are formulated and disclosed. It is proven that they should be understood as the external expression of homogeneous administrative actions by the Ministry of Education and Science of Ukraine (MON) and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (MVS), the leadership, scientific and pedagogical staff of the MVS educational institutions, implemented within the competencies defined by the laws of Ukraine “On Education,” “On the National Police,” and “On Higher Education,” with the purpose of selecting, training, and attesting police officers. It is emphasized that the classification of public administration instruments for professional training in the National Police of Ukraine encompasses classic, special, and specific forms and means of administrative activities of the educational institutions of the MVS system and their staff. Classic instruments include issuing subordinate regulatory and administrative acts that regulate the educational process; factual actions aimed at implementing educational measures and controlling their execution; measures of encouragement, persuasion, and coercion that motivate cadets (students) to properly perform the educational process and maintain service discipline; administrative-legal regimes and electronic governance that utilize modern information technologies to manage the educational process. Special instruments include the development and approval of education standards for the professional training of police officers; educational programs that meet modern requirements; quality assessment of education to ensure the defined standards; academic integrity and transparency; licensing of educational activities; accreditation of educational programs confirming compliance with standards; quality monitoring of education; certification and attestation of scientific and pedagogical staff. Specific instruments of public administration for police training include internal control and educational activities through course officers and supervisors; camp gathering and oath-taking at the beginning of training. The use of modern technologies, such as simulators, virtual trainers, and body cameras for practical training, is also included.

Вступ. Актуальність дослідження наукової проблематики інструментів публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України полягає в необхідності ефективного забезпечення прав, свобод і законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу держави й суспільства в цілому, особливо в контексті забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та здійснення стабілізаційних заходів на звільненні тимчасово окупованих територій від російських терористів. Інструменти публічного адміністрування характеризуються зовніш-

нім виразом форми адміністративної діяльності адміністративного органу, правовою динамікою публічного адміністрування, залежністю від змісту компетенцій адміністративного органу та специфікою поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу.

Класичні і, спеціальні та особливі інструменти публічного адміністрування навчання поліцейських реалізовані у межах визначених законами України «Про освіту», «Про Національну поліцію», «Про вищу освіту» компетенції надають можливість якісно здвоювати відбір, навчання

та атестування поліцейських, які будуть спроможні законно та ефективно виконувати покладені на них адміністративні, правоохоронні та функції.

До публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України звертали свою увагу вчені О. Алексєєв, І. Балабан, А. Берлач, Н. Будзинський, Р. Бузунов, О. Буханевич, Р. Валєєв, В. Галуцько, М. Горєлов, О. Гулак, П. Діхтієвський, Л. Коваленко, А. Клочко, Л. Крупнова, О. Кузьменко, С. Легуша, С. Мандрик, В. Поливанюк, О. Ситников, С. Стеценко, О. Цуркан, Д. Швець та ін. Проте вони безпосередньо аналізованої нами проблематики не торкалися, присвятивши свої наукові пошуки найбільш загальним спеціальним або суміжним викликам. Отже, аналіз публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України має важливе значення для подальшого розвитку правоохоронної системи України та забезпечення її готовності до викликів у різних умовах.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому щоб на основі теорії адміністративного права, доктринальних знань та діючого законодавства розкрити поняття та здійснити класифікацію інструментів публічного адміністрування, які використовуються в професійному навчанні в Національній поліції України.

Виклад основних положень. В теорії адміністративного права під інструментом публічного адміністрування розуміють зовнішній вираз одиниць за своїм характером і правовою природою груп публічних дій адміністративних органів, реалізованих у межах визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного публічного інтересу. Розуміння інструментів публічного адміністрування полягає в тому, що вони є комплексом адміністративно-правових заходів, які безпосередньо використовують адміністративні органи з метою забезпечення (охорони) прав, свобод і законних інтересів приватних осіб та публічного інтересу держави й суспільства загалом, зокрема звільнення тимчасово окупованих територій від російських терористів. Інструменти публічного адміністрування характеризуються такими ознаками: зовнішній вираз форми адміністративної діяльності адміністративного органу; правова динаміка (адміністративна діяльність) публічного адміністрування; залежність від змісту компетенцій адміністративного органу; специфіка поставленої мети щодо певного об'єкта публічного впливу. Вибір інструментів зумовлюється специфікою мети, встановлюючи найефективніший варіант діяльності [1]. Наприклад, шляхом застосування правотворчого інструмента публічного видання підзаконного нормативно-правового акту Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14 лютого 2008 р. № 62 було затверджено

Положення про вищі навчальні заклади МВС України. В якому уточненні та деталізовані закону України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про наукову та науково-технічну діяльність» та визначено, що Вищі навчальні заклади Міністерства внутрішніх справ України є державними навчальними закладами, які підпорядковані МВС, засновані і діють згідно із законодавством України, реалізують відповідно до наданої ліцензії (ліцензій) освітньо-професійні програми підготовки фахівців за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечують навчання, виховання та професійну підготовку осіб з урахуванням нормативних вимог у галузі вищої освіти з метою задоволення освітніх потреб особи, суспільства і держави, а також здійснюють наукову і науково-технічну діяльність [2].

До класичних інструментів публічного адміністрування відноситься широкий перелік форм та засобів публічного адміністрування, зокрема: видання нормативно-правових актів та індивідуальних адміністративних актів; укладення адміністративних договорів; розробка і утвердження планів; здійснення фактичних дій; використання заходів заохочення, переконання та примусу та контролю, адміністративно-правових режимів та електронного врядування [3].

Згідно з Законом України «Про освіту» в процесі освітньої діяльності використовується певні спеціальні інструменти публічне адміністрування, а саме: розробка та затвердження стандартів освіти, освітніх програм, оцінку якості освіти, дотримання академічної доброчесності, ліцензування освітньої діяльності, акредитацію освітніх програм, зовнішнє незалежне оцінювання, моніторинг якості освіти, громадську акредитацію закладів освіти, атестацію та сертифікацію педагогічних працівників [4]. Наприклад, Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 р. № 669 затверджено Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 5162.0.84.24–2018 «Професія: Поліцейський (за спеціалізаціями). Код: 5162. Кваліфікації: поліцейський (за спеціалізаціями)» [5].

Певними особливостями характеризуються інструменти публічне адміністрування навчання поліцейських. Які поряд з спеціальними освітніми інструментами включає заходи, організацію, регулювання і контроль навчального процесу підготовки поліцейських. Вони визначають специфіку навчання, його обов'язкові складові та критерії оцінки, а саме: внутрішній контроль та виховна діяльність забезпечується курсовими офіцерами та кураторами, які здійснюють безпосередній контроль за навчальним процесом, дисципліною та побутом курсантів, надаючи необ-

хідну допомогу та підтримку. Курсанти проходять табірний збір на початку навчання, після чого приймають присягу, що символізує їх офіційний вступ до лав поліції. В навчанні активно залучаються представники різних професій – медики, психотерапевти, психологи, судді, адвокати, громадські активісти, що сприяє розвитку у курсантів міждисциплінарних знань та навичок. Здійснюється використання засобів активного, конструктивного та проблемного навчання забезпечує формування ключових компетентностей та soft skills. Бажано б розкрити зміст понять (які це засоби активного, конструктивного та проблемного навчання, що мається на увазі під soft skills) А також сучасні технології, такі як комп'ютерні симулятори та віртуальні тренажери, використовуються для відпрацювання практичних навичок, зокрема стрільби та виконання тактичних завдань, боді-камери дозволяють аналізувати відеозаписи, зроблені під час служби, для рефлексії та навчання [6].

Висновки. Класифікація інструментів публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України охоплює класичні, спеціальні та особливі форми і засоби адміністративної діяльності закладів освіти системи МВС України та їх працівників. До класичних інструментів належать видання підзаконних нормативно-правових та адміністративних актів, які регулюють навчальний процес; фактичні дії, спрямовані на реалізацію навчальних заходів та контроль їх виконання; заходи заохочення, переконання та примусу, які мотивують курсантів (слухачів) до належного виконання навчального процесу та підтримання службової дисципліни; адміністративно-правові режими та електронне врядування, що використовують сучасні інформаційні технології для управління навчальним

процесом. Спеціальні інструменти включають розробку та затвердження стандартів освіти для професійної підготовки поліцейських; освітні програми, що відповідають сучасним вимогам; оцінку якості освіти для забезпечення визначених стандартів; академічну доброчесність і прозорість; ліцензування освітньої діяльності; акредитацію освітніх програм, що підтверджують відповідність стандартам, моніторинг якості освіти; атестацію і сертифікацію наукових та педагогічних працівників. Особливі інструменти публічного адміністрування навчання поліцейських включають внутрішній контроль та виховну діяльність через курсових офіцерів і кураторів; табірний збір та присягу на початку навчання; інтеграцію представників різних професій, таких як медики, психотерапевти, психологи, судді, адвокати та громадські активісти, до навчального процесу; використання методів активного, конструктивного та проблемного навчання для розвитку ключових компетентностей та soft skills; сучасні технології, такі як комп'ютерні симулятори, віртуальні тренажери та боді-камери для практичного навчання та аналізу.

Отже, під інструментами публічного адміністрування професійного навчання в Національній поліції України слід розуміти зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою адміністративних дій МОН та МВС України, керівництва, наукових та педагогічних працівників закладів освіти МВС України, реалізованих у межах визначених законами України «Про освіту», «Про Національну поліцію», «Про вищу освіту» компетенції, з метою відбору, навчання та атестування поліцейських, які будуть спроможні законно та ефективно виконувати на них адміністративні та правоохоронні функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галуцько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
2. Положення про вищі навчальні заклади МВС. Затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14 лютого 2008 р. № 62. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 березня 2008 р. за № 193/14884. *Офіційний вісник України*. 2008 р. № 21, стор. 112. стаття 615. код акта 42506/2008.
3. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні: навчальний посібник : у 2-х томах. Том 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галуцько, П. Діхтєвський, О. Гулак та ін. ; за заг. ред. В. Галуцько, В. Фелика. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 622 с.
4. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. ст. 380
5. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти. СП(ПТ)О 5162.0.84.24–2018. Професія: Поліцейський (за спеціалізаціями). Код: 5162. Кваліфікації: поліцейський (за спеціалізаціями). Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 червня 2018 р. № 669. Київ, Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, 22 с.

6. Валеев Р. Вища освіта для поліцейських: ключові тенденції. Дніпропетровський університет внутрішніх справ. 2020. <https://dduvs.edu.ua/2020/09/30/vyshha-osvita-dlya-politsejskyh-klyuchovi-tendentsiyi/>

REFERENCES

1. Halunko V., Stetsenko S., Berlach A., Bukhanevych O., Sytnykov O. ta in. (2023). Administratyvne pravo ta administratyvnyi protses Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: kolektyvna monohrafiia [Administrative law and the administrative process of Ukraine under martial law: a collective monograph]. Za zah. red. V. Felyka, V. Kuryla. Kyiv: “Vydavnytstvo Liudmyla”. 704 s. [in Ukrainian]
2. Polozhennia pro vyshchi navchalni zaklady MVS. Zatverdzheno Nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 14 liutoho 2008 r. № 62. Zareiestrovano v Ministerstvi yustytzii Ukrainy 11 bereznia 2008 r. za №193/14884. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2008 r. № 21, stor. 112. stattia 615. kod akta 42506/2008. [in Ukrainian]
3. V. Halunko, P. Dikhtievskiy, O. Hulak ta in. (2024). Administratyvne pravo ta administratyvnyi protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: navchalnyi posibnyk : u 2-kh tomakh. Tom 1. Zahalne administratyvne pravo. Osoblyve administratyvne pravo [Administrative law and administrative process in the conditions of martial law in Ukraine: study guide: in 2 volumes. Volume 1. General administrative law. Special administrative law]. Za zah. red. V. Halunka, V. Felyka. Odesa: Vydavnytstvo “Iurydyka”. 622 s. [in Ukrainian]
4. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2017. № 38–39. st. 380 [in Ukrainian]
5. Standart profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity. SP(PT)O 5162.0.84.24–2018. Profesiia: Politseiskiyi (za spetsializatsiiamy). Kod: 5162. Kvalifikatsii: politseiskiyi (za spetsializatsiiamy). Zatverdzheno Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 669. Kyiv, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 22 s. [in Ukrainian]
6. Valieiev R. (2020). Vyshcha osvita dlia politseiskiykh: kliuchovi tendentsii [Higher education for police officers: key trends]. Dnipropetrovskiyi universytet vnutrishnikh sprav. <https://dduvs.edu.ua/2020/09/30/vyshha-osvita-dlya-politsejskyh-klyuchovi-tendentsiyi/> [in Ukrainian]

ДОСВІД КОЛИШНІХ РЕСПУБЛІК ЮГОСЛАВІЇ ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Махмурова-Дишлюк О. П.

кандидат юридичних наук, докторант

Науково-дослідний інститут публічного права

вул. Георгія Кірпи, 2А, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-0969-8797

cmdl_1986@ukr.net

Ключові слова: *агресія, воєнні злочини, геноцид, етнічний конфлікт, злочини проти людяності, країна агресор, міжнародний трибунал, незалежність, принципи індивідуальної відповідальності, притягненні до відповідальності, рада безпеки, суд, переслідування.*

В статті розкритий негативний досвід колишніх республік Югославії щодо адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війн та воєнних конфліктів. Актуалізовано, що початку 1990 років, світова спільнота стала свідком політичних та етнічних конфліктів, що привели до розпаду аналізованої держави, військових конфліктів та війн на територіях, яку вона займала. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, був заснований ООН у 1993 році, відіграв важливу роль у притягненні до відповідальності понад 160 осіб, включаючи глав держав та інших високопосадовців, за злочини, скоєні в ході конфліктів на території колишньої Югославії. Цей трибунал визначив стандарти судового переслідування для майбутніх випадків військових злочинів. Союзні держави Словенія та Хорватія оголосили незалежність від Югославії ще червні 1991 року. Вихід Словенії був безкровним, у той час як Хорватія стикнулася зі значною агресією сербських сил та етнічних конфліктів. Що супроводжувався насильницькою етнічною чисткою та зруйнуванням міст Дубровника та Вуковара. Реагуючи на це у 1993 році був заснований Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. Вироки трибуналу визначили принципи індивідуальної відповідальності за злочини в рамках міжнародного права. Його створення визначалося підтримкою ООН, зокрема голосуванням за це представника російської федерації. Однак, з часом, відносини між росією та Трибуналом стали напруженими. Російські представники неодноразово висловили незадоволення вирокami. Не дивлячись на це Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії у значній мірі виконав свою місію, щодо притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, високопосадовців країн агресорів, включно з президентом Сербії. На жаль, щодо росії зробити це аналогічно, в умовах сьогодення, не вдасться, адже сама країна агресорка є постійним членом ради безпеки ООН, що унеможливує створення відповідного суду ООН.

THE EXPERIENCE OF THE FORMER REPUBLICS OF YUGOSLAVIA REGARDING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS IN THE CONDITIONS OF WARS AND MILITARY CONFLICTS

Makhmurova-Dyshliuk O. P.

Candidate of Legal Sciences, Doctoral Student

Scientific Institute of Public Law

Heorhiia Kirpy str., 2A, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0969-8797

cmdl_1986@ukr.net

Key words: *accountability, aggression, aggressor country, court, crimes against humanity, ethnic conflict, genocide, independence, international tribunal, principles of individual responsibility, prosecution, security council, war crimes.*

The article reveals the negative experience of the former republics of the Yugoslavia regarding the administrative and legal support of the rights, freedoms, and legitimate interests of citizens in conditions of wars and military conflicts. It has been updated that at the beginning of the 1990s, the global community witnessed political and ethnic conflicts that led to the disintegration of the analyzed state, military conflicts, and wars in the territories it occupied. The International Tribunal for the former Yugoslavia, established by the UN in 1993, played an important role in holding more than 160 individuals accountable, including heads of state and other high-ranking officials, for crimes committed during the conflicts on the territory of the former Yugoslavia. This tribunal set standards for the prosecution of future cases of war crimes. The allied states of Slovenia and Croatia declared independence from Yugoslavia in June 1991. The secession of Slovenia was bloodless, whereas Croatia faced significant aggression from Serbian forces and ethnic conflicts. This was accompanied by violent ethnic cleansing and the destruction of the cities of Dubrovnik and Vukovar. In response, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia was established in 1993. The tribunal's verdicts established principles of individual responsibility for crimes under international law. Its creation was supported by the UN, particularly through the vote of the representative of the Russian Federation. However, over time, relations between Russia and the Tribunal became strained. Russian representatives repeatedly expressed dissatisfaction with the verdicts. Nevertheless, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia largely fulfilled its mission of prosecuting war crimes, crimes against humanity, and genocide, including high-ranking officials of the aggressor countries, including the President of Serbia. Unfortunately, it will not be possible to do the same for Russia under current conditions, as the aggressor country itself is a permanent member of the UN Security Council, which makes the creation of an appropriate UN court impossible.

Вступ. Повчальним у негативному значенні є досвід бувших республік Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, коли на початку 1990-х років на їх теренах виникли міждержавні, міжетнічні збройні конфлікти та війни. До припинення свого існування це була позаблокова федерація, до складу якої входили шість республік: Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Чорногорія, Сербія та Словенія. Окрім шести республік, два окремі регіони Косово та Воєводина мали статус автономних країв у складі Республіки Сербія. Югославія була сумішню етнічних груп і релігій,

причому основними релігіями були православне християнство, католицизм та іслам. Одночасно з крахом комунізму та відродженням націоналізму у Східній Європі наприкінці 1980-х і на початку 1990 рр. Югославія пережила період інтенсивної політичної та економічної кризи, коли центральний уряд слабшав, у 1991 році назрів розпад країни, коли Словенія та Хорватія звинуватили Сербію в несправедливому пануванні над урядом, військовими та фінансами Югославії. У свою чергу Сербія звинуватила дві республіки в сепаратизмі. За приблизними підрахунками, в результаті

війн, що вирували на території цієї бувшої країни, було вбито понад 100 000 людей, а два мільйони людей, тобто більше половини населення, були змушені покинути свої домівки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми адміністративно-правового забезпечення прав свободи людини і громадянина в умовах війни звертали свою увагу вітчизняні та зарубіжні вчені М. Алексійчук, Н. Армаш, В. Бібік, В. Біла, С. Бескоровайний, Ю. Бисага, Я. Букреєв, А. Вишневський, В. Галунько, І. Глобенко, П. Діхтієвський, Т. Доцюк, Д. Дезіре Адіб, М. Доненко, О. Дострі, І. Дзюба, Я. Журавель, В. Колпаков, Т. Короткий, М. Кравцова, О. Кузьменко, О. Куракін, С. Кучевська, М. Елран, В. Іванченко, О. Романова, В. Зьолка, О. Осауленко, С. Марущено, Д. Міл-Маном, А. Михайлов, І. Підберезних, О. Правоторова, Ю. Радковець, Є. Руденко, О. Савинець, Т. Сандерс, С. Сірій, О. Сікорський, Т. Тарахонич, М. Трудолюбов, Г. Шеффер, А. Хамдо, Г. Христова та ін.

Проте вони аналізовану нами проблематики безпосередньо не аналізували, а зосереджували свої наукові пошуки на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах. Тим самим, запропонована тематики статті є актуальною.

Мета статті полягає в тому щоб на основі аналізу негативного досвіду держав, які входили до складу бувшої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії розкрити проблеми адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян в умовах війни та воєнних конфліктів з метою мінімізації їх в Україні.

Виклад основного матеріалу. Досвід наслідків збройних конфліктів в Югославії доводить, що держава, як юридична особа згідно з міжнародним правом, несе відповідальність за злочини, вчинені особами в її уряді та збройних силах проти народів інших держав. Більше того, враховуючи протоколи Нюрнберзької події, безсумнівно, урядові лідери Сербії, цивільні еліти, військові офіцери та рядовий персонал можуть бути притягнуті до особистої відповідальності перед міжнародним трибуналом, якщо є докази того, що вони віддавали накази, брали участь або програвали припинити вчинення цих злочинів. Порушення законів війни за наказом уряду чи окремого військового командира не знімає відповідальність військового злочину з цього діяння. Дія за наказом начальника більше не є дійсним захистом особи, обвинуваченої у вчиненні військового злочину. Ці пропозиції тягнуть за собою те, що стало відомим у міжнародному праві як «Нюрнберзький прецедент». Випадок розстрілу осіб, відповідальних за скоєння звірств на території колишньої Югославії, підкреслює це фундаментальне зобов'язання відновити правосуддя за невинні злочини [2].

З метою забезпечення зазначеного У травні 1993 року був заснований Трибунал Організацією Об'єднаних Націй у відповідь на масові злочини, що відбувалися на той час у Хорватії та Боснії та Герцеговині. Повідомлення про жакливі злочини, під час яких тисячі мирних жителів були вбиті та поранені, піддані тортурам і сексуальному насильству в таборах для ув'язнених, а сотні тисяч вигнані зі своїх домівок, викликали обурення в усьому світі та спонукали Раду Безпеки ООН до дій. Він першим судом з військових злочинів, створеним ООН, і першим міжнародним трибуналом з військових злочинів після Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Він був заснований Радою Безпеки відповідно до глави VII Статуту ООН. Його основна мета полягає в тому, щоб судити осіб, найбільш відповідальних за такі жакливі дії, як вбивства, тортури, згвалтування, поневолення, знищення власності та інші злочини, перелічені в Статуті Трибуналу. Притягаючи винних до суду, він має на меті запобігти майбутнім злочинам і віддати справедливість тисячам жертв та їхнім родинам, таким чином сприяючи міцному миру в колишній Югославії. Розташований у Гаазі, Нідерланди, трибунал висунув звинувачення понад 160 особам. Серед обвинувачених – глави держав, прем'єр-міністри, начальники штабів армії, міністри внутрішніх справ та багато інших політичних, військових і поліцейських керівників високого та середнього рівня з різних сторін югославських конфліктів. Його обвинувальні висновки стосуються злочинів, скоєних з 1991 по 2001 роки проти представників різних етнічних груп у Хорватії, Боснії та Герцеговині, Сербії, Косово та колишній Югославській Республіці Македонія [3].

Отже, на початку 1990-х років, Соціалістична Федеративна Республіка Югославія стала свідком політичних та етнічних конфліктів, що привели до розпаду країни, військових конфліктів та війн між бувшими союзними державними та етнічними утвореннями. Що підкреслює важливість відповідальності держави за злочини, вчинені її представниками. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії, заснований ООН у 1993 році, відіграв важливу роль у притягненні до відповідальності понад 160 осіб, включаючи глав держав та інших високопосадовців, за злочини, скоєні в ході конфліктів на території колишньої Югославії. Цей трибунал визначив стандарти судового переслідування для майбутніх випадків військових злочинів.

Першою з шести республік, яка офіційно вийшла зі складу Югославії, була Словенія, яка проголосила незалежність 25 червня 1991 року. Це спричинило втручання Югославської армії, яке переросло в короткий військовий конфлікт,

який зазвичай називають Десятиденною війною. Він закінчився перемогою словенських сил, коли Югославська армія, відкликала своїх солдатів і обладнання. Хорватія проголосила незалежність в один день зі Словенією. Але в той час як вихід Словенії з Югославської Федерації був відносно безкровним, вихід Хорватії не мав бути таким. Значна етнічна сербська меншина в Хорватії відкрито відкидала владу новопроголошеної хорватської держави, посилаючись на право залишатися в складі Югославії. За допомогою Югославської армії, та Сербії хорватські серби повстали, оголосивши майже третину контрольованої ними території Хорватії незалежною сербською державою. Хорвати та інші не серби були вигнані з її території в ході насильницької кампанії етнічної чистки. Важкі бої в другій половині 1991 року свідчать про обстріл стародавнього міста Дубровник, а також облогу та знищення Вуковара сербськими силами. Незважаючи на припинення вогню під контролем ООН, яке набуло чинності на початку 1992 року, влада Хорватії була сповнена рішучості встановити владу над своєю територією та використала свої ресурси для розвитку та оснащення своїх збройних сил. Влітку 1995 року хорватські військові здійснили дві великі наступальні операції, щоб повернути всю свою територію, крім частини, відомої як Східна Славонія. Війна в Хорватії фактично завершилася восени 1995 року. Згодом Хорватія відновила свою владу над усією територією, а Східна Славонія повернулася під своє правління в січні 1998 року після мирного переходу під управління ООН [4].

Реагуючи на такі воєнні злочини проти бідності Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії моменту свого створення в 1993 році він незворотно змінив ландшафт міжнародного гуманітарного права та надав жертвам можливість озвучити жахи, свідками яких вони були та які вони пережили. У своїх прецедентних рішеннях щодо геноциду, військових злочинів і злочинів проти людства Трибунал показав, що вища посада особи більше не може захистити її від судового переслідування. Було показано, що підозрювані в найбільшій відповідальності за скоєні злества можуть бути притягнуті до відповідальності, а також те, що провина має бути індивідуалізована, захищаючи цілі громади від того, щоб їх називали «колективно відповідальними». Трибунал зробив внесок у незаперечну історичну історію, борючись із запереченням і допомагаючи громадам примиритися з недавньою історією. Злочини в регіоні більше не можна заперечувати. Наприклад, було доведено поза розумним сумнівом, що масове вбивство в Сребрениці було геноцидом [5].

Конфлікт у Боснії та Герцеговині мав стати найбільш смертоносним із усіх у Югославській

Федерації, що розпалася. Ця центральна югославська республіка мала спільний уряд, що відображає змішаний етнічний склад із населенням, яке складалося приблизно з 43 відсотків боснійських мусульман, 33 відсотків боснійських сербів, 17 відсотків боснійських хорватів і близько семи відсотків інших національностей. У березні 1992 року на референдумі, який бойкотували боснійські серби, понад 60 відсотків громадян Боснії проголосували за незалежність. Майже одразу, у квітні 1992 року, боснійські серби підняли повстання за підтримки Югославської народної армії та Сербії, оголосивши підконтрольні їм території сербською республікою в Боснії та Герцеговині. Завдяки переважній військовій перевазі та систематичній кампанії переслідування несербів вони швидко встановили контроль над понад 60% території країни. Боснійські хорвати незабаром пішли за ними, відкинувши повноваження боснійського уряду та проголосивши свою власну республіку за підтримки Хорватії. Конфлікт переріс у криваву тристоронню боротьбу за території, жертвами жадливих злочинів стали мирні жителі всіх національностей [6].

25 травня 1993 року Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 827 про офіційне заснування Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії Згідно зі статтями аналізований суд має повноваження переслідувати та судити осіб за чотири категорії злочинів: серйозні порушення Женевської конвенції 1949 року, порушення правил і звичаїв війни, геноцид і злочини проти людяності. Юрисдикція Міжнародного трибуналу має пріоритет над національною юрисдикцією. Саме статут аналізованого суду зазначав, що службове становище обвинуваченого, незалежно від того, чи є він главою держави чи уряду чи відповідальною державною посадовою особою, не звільняє його від кримінальної відповідальності та не пом'якшує покарання. Крім того, вперше було запроваджено принцип відповідальності командування: військового чи цивільного [7].

Найбільшу кількість справ, розглянутих у Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, стосувалася злочинів, скоєних сербами та боснійськими сербами, Трибунал проводив розслідування та висував звинувачення проти осіб будь-якого етнічного походження. Хорватам, а також боснійським мусульманам і косовським албанцям було винесено вироки за злочини, скоєні проти сербів та інших. Його вироки демонструють, що всі сторони конфлікту вчиняли злочини, Трибунал вважає свою справедливість і неупередженість надзвичайно важливими. Він не займає жодної сторони в конфлікті і не намагається створити будь-який штучний баланс між різними групами. Докази є основою, на якій обви-

нувачення подає справу. Судді забезпечують справедливий і відкритий судовий розгляд, оцінюючи докази для визначення винуватості чи невинуватості обвинуваченого [8].

Отже, союзні держави Словенія та Хорватія оголосили незалежність від Югославії в червні 1991 року. Вихід Словенії був безкровним, у той час як Хорватія стикнулася зі значною агресією сербських сил та етнічних конфліктів. Етнічна сербська меншина в Хорватії відкидала нову владу, викликаючи конфлікт. Хорватські серби, підтримані Югославською армією та Сербією, оголосили незалежну сербську державу та вибули частину території Хорватії. Конфлікт супроводжувався насильницькою етнічною чисткою та зруйнуванням міст Дубровника та Вуковара. Реагуючи на це Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії був заснований у 1993 році. Вироки трибуналу визначили принципи індивідуальної відповідальності за злочини в рамках міжнародного права. Трибунал зробив важливий внесок у встановлення правосуддя та визнання злочинів у Югославії.

Треба розуміти що створення в 1993 році Міжнародний трибунал для колишньої Югославії стало можливим завдяки голосуванню за це в ООН російської федерації. Проте, вже на початку ХХ століття зі сторони Москви розпочалась активна критика міжнародного трибуналу. Зокрема в 2006 році російські депутати одностайно схвалили заяву, в якій звинувачують Трибунал ООН з військових злочинів у колишній Югославії у систематичному застосуванні подвійних стандартів. Їх обурював трибунал над військовим

злочинцем та президентом Сербії С. Мілошевичем. Після вироку Р. Караджичу в 2016 році, якого трибунал визнав винним у геноциді та дев'яти пунктах і засудила його до 40 років ув'язнення, росія оприлюднила свою позицію, що це був «політизований вирок». У послідовному російській політики не одноразово критикувати Гаазький трибунал. За Двадцять чотири роки тому, наприкінці 2017 року, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії було закрито та створено Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів, якому доручено виконувати низку важливих функцій, які раніше виконував Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (ICTR) і Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (ICTY) [9].

Висновки. Отже, створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії в 1993 році визначалося підтримкою ООН, зокрема голосуванням за це представника російської федерації. Однак, з часом, відносини між росією та Трибуналом стали напруженими. Російські представники неодноразово висловили вироками суду справі. Не дивлячись на це Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії у значній мірі виконав свою місію, щодо притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, високопосадовців країн агресорів, включно з президентом Сербії. На жаль, щодо росії зробити це аналогічно, в умовах сьогодення, не вдасться, адже сама країна агресорка є постійним членом ради безпеки ООН, що унеможливорює створення відповідного суду ООН.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Conflicts. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 2023. URL: <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>
2. Enforcing Human Rights Standards in the Former Yugoslavia: The Case for an International War Crimes Tribunal. Denver Journal of International Law & Policy. Volume 22. Number 2. Article 3. 2022. URL: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1747&context=djilp>
3. The Tribunal irreversibly changed the landscape of international humanitarian law. 2022. URL: <https://www.icty.org/en/about>
4. The Conflicts. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 2023. URL: <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>
5. The Tribunal irreversibly changed the landscape of international humanitarian law. 2022. URL: <https://www.icty.org/en/about>
6. The Conflicts. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 2023. URL: <https://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>
7. Lessons and significance of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. ECHR. 2023. URL: <https://ecpl.com.ua/en/news/lessons-and-significance-of-the-international-criminal-tribunal-for-the-former-yugoslavia/>
8. The Tribunal irreversibly changed the landscape of international humanitarian law. 2022. URL: <https://www.icty.org/en/about>
9. Russia and historical revisionism on the example of the International Criminal Court for former Yugoslavia. 2022. URL: <https://atlanticinitiative.org/russia-and-historical-revisionism-on-the-example-of-the-international-criminal-court-for-former-yugoslavia/>

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

UDC 343.131

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-09>

ZUGANG ZUM RECHT IN STRAFVERFAHREN

Bzova L. G.

*PhD, Assistentin der Abteilung für Verfahrensrecht
Nationale Jurij-Fedkowitsch-Czernowitz-Universität
Uhiversytetska str., 19, Czernowitz, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3143-4904
l.bzova@chnu.edu.ua*

Baitsar I. I.

*Studentin im dritten Jahr an der Juristischen Fakultät
Jurij Fedkowitsch Czernowitz Nationale Universität
Uhiversytetska str., 19, Czernowitz, Ukraine
baitsar.iryana@chnu.edu.ua*

Stichworte:

*Gerichtsentcheidungen,
Strafverfahren, Zugang zum
Gericht, Strafverfahren,
Europäischer Gerichtshof für
Menschenrechte, internationale
Standards.*

Nach dem Recht der Europäischen Union und dem ukrainischen Recht bedeutet das Recht auf Zugang zu den Gerichten, dass die Gerichte zugänglich sein müssen. Die Zugänglichkeit kann sich auf die Verfügbarkeit geeigneter zuständiger Gerichte, die Verfügbarkeit von Dolmetschern, den Zugang zu Informationen und den Zugang zu Gerichtsentscheidungen beziehen. Die Zugänglichkeit kann sich auch auf die geografische Lage des Gerichts beziehen, wenn die Abgeschiedenheit die Prozessparteien daran hindert, sich effektiv am Verfahren zu beteiligen. Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte hat anerkannt, dass das Recht auf ein faires Verfahren auch das Recht auf Zugang zu einem Gericht umfasst. Das Recht auf Zugang zu einem Gericht ist ein wichtiges Element des Zugangs zur Justiz, da Gerichte Schutz vor rechtswidrigen Handlungen bieten und die Rechtsstaatlichkeit aufrechterhalten. Artikel 6 des Übereinkommens gilt für strafrechtliche Anklagen, Streitigkeiten über Rechte und zivilrechtliche Verpflichtungen, die nach nationalem Recht anerkannt sind. Der erste Teil von Artikel 55 der ukrainischen Verfassung besagt, dass jedem der Schutz der Rechte und Freiheiten vor Gericht garantiert ist. Ein Gericht darf die Justiz nicht verweigern, wenn ein ukrainischer Staatsbürger, ein Ausländer oder ein Staatenloser der Ansicht ist, dass seine Rechte und Freiheiten verletzt wurden oder werden, dass Hindernisse für ihre Ausübung geschaffen wurden oder werden oder dass andere Verstöße gegen Rechte und Freiheiten vorliegen. In diesem Artikel wird die Rechtsprechung des Verfassungsgerichts der Ukraine zur Auslegung des Rechts einer Person auf Zugang zu einem Gericht analysiert. Gemäß den Bestimmungen des europäischen und des nationalen Rechts verpflichtet das Konzept des Zugangs zum Recht die Staaten, das Recht jeder Person zu garantieren, im Falle einer Verletzung ihrer Rechte Rechtsschutz bei Gericht zu beantragen. Das Recht auf Zugang zu den Gerichten ist nicht absolut. Es kann zwar eingeschränkt werden, aber diese Einschränkungen dürfen das Wesen des betreffenden Rechts nicht beeinträchtigen.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Бзова Л. Г.

PhD, асистент кафедри процесуального права

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

вул. Університетська, 19, Чернівці, Україна

orcid.org/0000-0003-3143-4904

l.bzova@chnu.edu.ua

Байцар І. І.

студентка III курсу юридичного факультету

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

вул. Університетська, 19, Чернівці, Україна

baitsar.iiryna@chnu.edu.ua

Ключові слова: *судові рішення, кримінальний процес, доступ до суду, кримінальне провадження, Європейський суд з прав людини, міжнародні стандарти.*

Відповідно до законодавства Європейського Союзу та України, право на доступ до суду означає, що суди повинні бути доступними. Доступність може передбачати наявність відповідних компетентних судів, доступність усного перекладу, доступ до інформації та доступ до судових рішень. Доступність може також стосуватися географічного розташування суду, коли віддаленість не дозволяє позивачам ефективно брати участь у судовому процесі. Європейський суд з прав людини визнав, що право на справедливий судовий розгляд включає право на доступ до до суду. Право на доступ до суду є важливим елементом доступу до правосуддя, оскільки суди забезпечують захист від незаконних дій та підтримують верховенство права. Стаття 6 Конвенції застосовується до кримінальних звинувачень, спорів щодо прав та цивільних зобов'язань, визнаних національним законодавством. Частина перша статті 55 Конституції України зазначає, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. У даній статті аналізується судова практика Конституційного Суду України стосовно тлумачення права особи на доступ до суду. Відповідно до норм європейського та національного права поняття доступу до правосуддя зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду з метою отримання правового захисту, у разі якщо права особи були порушені. Право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може бути обмежене, але ці обмеження не можуть впливати на суть права, про яке йдеться.

Problemstellung. Der Zugang zu den Gerichten ist einer der Bestandteile des Menschenrechts auf ein faires Verfahren. Das Recht auf Zugang zu den Gerichten bedeutet, dass die Gerichte zugänglich sein müssen. Dies bedeutet auch den Zugang zu Informationen und Gerichtsentscheidungen. und wäre abstrakt, wenn es kein Recht auf Zugang zu den Gerichten gäbe und keine Wiederherstellung des Rechts stattfände. Das Recht auf Zugang zu den Gerichten ist nicht absolut, sondern wird durch das

Gesetz eingeschränkt, aber diese Einschränkung sollte das Wesen des Rechts selbst nicht beeinträchtigen. Im Zusammenhang mit dem Bestreben der Ukraine, Vollmitglied der Europäischen Union zu werden, ist es eine wichtige Anforderung an unseren Staat, das Recht auf ein faires Verfahren zu gewährleisten, zu dem auch der Zugang zu den Gerichten gehört.

Der Stand der wissenschaftlichen Entwicklung des Problems. Die theoretischen und rechtlichen Fragen des Zugangs zum Recht in Strafverfahren wurden

von O. Balatska, O. Kuchynska, O. Ovcharenko, M. Pogoretskyi, O. Shylo und anderen untersucht. Die empirische Grundlage für diese Studie bildet die Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte und des Verfassungsgerichts der Ukraine.

Ziel des Artikels ist es, die rechtliche Regelung des Zugangs zum Recht in der Ukraine zu analysieren und die organisatorischen Probleme in diesem Bereich zu untersuchen.

Zusammenfassung des wichtigsten Materials.

Der Zugang zum Recht ist ein vielschichtiges Konzept, dessen wichtigste Aspekte organisatorischer, rechtlicher und verfahrensrechtlicher Art sind. Der Zugang zum Recht wird in erster Linie durch eine optimale Organisation des Justizsystems gewährleistet, insbesondere durch die räumliche Nähe zur Bevölkerung, eine klare Definition der Zuständigkeit der Gerichte sowie ein System, das die räumliche Nähe zur Bevölkerung, eine klare Definition der Zuständigkeit der Gerichte, die Kompetenz der Richter und die Stabilität des Justizsystems umfasst. Zu den organisatorischen und rechtlichen Garantien für den Zugang zum Recht gehören: Unzulässigkeit der Weigerung von Gerichten, Fälle aus ihrem Zuständigkeitsbereich zu prüfen; Einhaltung angemessener Fristen für die Prüfung von Fällen durch die Gerichte; unbelastetes Gerichtsverfahren mit unnötigen formalen Anforderungen; Einhaltung angemessener Fristen für die Prüfung von Fällen durch die Gerichte; Zugänglichkeit von Prozesskostenhilfe für die Bürger; Zugänglichkeit von Gerichtsentscheidungen für die Bürger, ihre Verbindlichkeit nach ihrem Inkrafttreten [3].

Der Zugang zum Recht ist eine komplexe und vielschichtige Rechtskategorie, die gleichzeitig in mehreren Bedeutungen betrachtet werden kann: als Grundsatz des Strafverfahrens, als Recht der Teilnehmer am Strafverfahren, als besondere Rechtskonstruktion (*sui generis*), als strafprozessuale Garantie, als eine bestimmte Verfahrensregelung usw. Es wird davon ausgegangen, dass nur eine umfassende Analyse jeder dieser Bedeutungen es uns ermöglicht, die Rechtsnatur des Zugangs zum Recht vollständig zu verstehen und sein Wesen im Strafverfahren der Ukraine zu erfassen [4].

O. Ovcharenko definierte den Begriff des Zugangs zur Justiz als institutionellen Grundsatz sowie den Stand der Organisation und der Funktionsweise der Justiz insgesamt und definierte das Wesen dieses Grundsatzes, nämlich das Fehlen tatsächlicher und rechtlicher Hindernisse für die Betroffenen, sich zum Schutz ihrer Rechte an ein Gericht zu wenden [5, p. 179].

Das Verfassungsgericht der Ukraine vertritt die Auffassung, dass das Recht auf Zugang zu Gerichten für jedermann, um gegen Entscheidungen,

Handlungen oder Unterlassungen von Behörden Rechtsmittel einzulegen, wie es durch die Bestimmung des zweiten Teils von Artikel 55 der Verfassung der Ukraine garantiert wird, ein Erfordernis der Rechtsstaatlichkeit ist. Ein solcher Zugang bedeutet nicht automatisch die Rechtswidrigkeit dieser Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen, sondern zielt darauf ab, ihre Rechtmäßigkeit und Legitimität vor Gericht zu überprüfen, was nicht nur einen wirksamen Schutz der Rechte und Freiheiten jeder Person gewährleistet, die von den rechtswidrigen Handlungen der Behörden betroffen ist, sondern auch zur Aufrechterhaltung von Recht und Ordnung im Allgemeinen beiträgt, indem rechtswidrige Erscheinungsformen solcher Handlungen aufgedeckt und beseitigt werden [7]. In Anbetracht dessen betont das Verfassungsgericht der Ukraine, dass der Zweck der Justiz darin besteht, verletzte, umstrittene Rechte und Freiheiten zu schützen, die unmittelbar der Person gehören, die sich zu ihrem Schutz an das Gericht wendet. Daher muss das in Artikel 55 zweiter Teil der ukrainischen Verfassung garantierte Recht, Rechtsmittel gegen Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen der öffentlichen Behörden einzulegen, im Einklang mit dem genannten Zweck der Justiz ausgeübt werden. Gleichzeitig ist dieses Recht mit der Tatsache verbunden, dass jede Person die Möglichkeit haben sollte, vor dem Gericht ihre Überzeugung zu begründen, dass der Eingriff der Behörden in ihre Rechte und Freiheiten unrechtmäßig ist.

In Anbetracht dessen stellt das Verfassungsgericht der Ukraine fest, dass der Gesetzgeber Verbote oder Beschränkungen der Ausübung des Rechts jeder Person, gegen Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen von Behörden vor Gericht Rechtsmittel einzulegen, vermeiden sollte, unter anderem durch die Festlegung einer erschöpfenden Liste von Personen, die zu einem solchen Rechtsmittel berechtigt sind, da die Nichtaufnahme einer Person in diese Liste es ihr unmöglich macht, vor Gericht ihren Glauben an die Notwendigkeit des Schutzes ihrer durch diese Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen verletzten Rechte und Freiheiten zu beweisen. Das Vorhandensein einer solchen Überzeugung ist ein wesentliches Merkmal des Rechts, gegen Entscheidungen, Handlungen oder Unterlassungen von Behörden Rechtsmittel einzulegen, und daher eine Voraussetzung für die Ausübung dieses Rechts [7].

Der Schutz der Menschenrechte und Freiheiten kann nicht zuverlässig sein, ohne dass eine Person die Möglichkeit hat, gegen bestimmte Verfahrenshandlungen, Handlungen oder Unterlassungen der Ermittlungs-, Vorermittlungs- und Strafverfolgungsbehörden während der Ermittlungen in einer Strafsache vor Gericht zu klagen. Derartige Rechtsbehelfe können jedoch nach dem in der ukrainischen Zivilprozessordnung festgelegten Verfahren

eingelegt werden, da die Tätigkeit der Beamten ebenso wie die Tätigkeit des Gerichts ihre eigenen Besonderheiten aufweist, nicht zum Bereich der Verwaltung gehört und nicht nach dem in Kapitel 31-A der ukrainischen Zivilprozessordnung festgelegten Verfahren angefochten werden kann [8]. Die Bestimmung von Artikel 55 der ukrainischen Verfassung über die Möglichkeit des Bürgers, den Schutz seiner Rechte und Freiheiten zu beantragen, gilt auch für die Möglichkeit der gerichtlichen Anfechtung von Handlungen, Maßnahmen oder Unterlassungen von Beamten der Ermittlungs-, Vorermittlungs- und Strafverfolgungsbehörden, da diese seine Rechte und Freiheiten verletzen können. Die Unvollkommenheit der gerichtlichen Kontrolle der Ermittlungsverfahren kann kein Hindernis für die Einlegung von Rechtsmitteln gegen Handlungen, Maßnahmen oder Unterlassungen von Beamten dieser Organe sein.

Gemäß den Bestimmungen der Artikel 55, 64 und 124 der ukrainischen Verfassung nimmt das Recht der Bürger, gegen Handlungen, Maßnahmen oder Unterlassungen von Beamten der Ermittlungsbehörden, der Voruntersuchungsstelle und der Staatsanwaltschaft (in der Reihenfolge ihrer Unterordnung) außergerichtlich vorzugehen, den Bürgern nicht die Möglichkeit, sich direkt an das Gericht zu wenden, und schließt auch nicht ihr Recht auf andere rechtliche Mittel zum Schutz ihrer Rechte und Freiheiten aus, einschließlich außergerichtlicher Rechtsmittel.

Das Recht, ein Gericht anzurufen, ist ein Bestandteil des Rechts auf ein faires Verfahren, da es das Recht jeder Person garantiert, ein Gericht anzurufen, um ihr verletztes Recht zu schützen. Wenn ein Gericht einer Person in unangemessener Weise das Recht verweigert, sich an das Gericht zu wenden und eine Entscheidung über die Ansprüche zu erhalten, sollte dies als Verletzung des Rechts auf Zugang zu einem Gericht angesehen werden.

Artikel 6 Absatz 1 der EMRK lautet: „Jede Person hat Anspruch darauf, dass über eine gegen sie erhobene strafrechtliche Anklage wegen Verletzung ihrer Rechte und Pflichten oder über eine zivilrechtliche Klage von einem unabhängigen und unparteiischen, auf gesetzlicher Grundlage geschaffenen Gericht innerhalb einer angemessenen Frist ein faires und öffentliches Verfahren durchgeführt wird.“ Der Zugang zu einem Gericht leitet sich indirekt aus dem Recht auf ein faires Verfahren ab, da es impliziert, dass Streitigkeiten von Gerichten gelöst werden sollten. Die Staaten sind nicht verpflichtet, bestimmte Kategorien von Gerichten, wie etwa Berufungsgerichte, einzurichten. Wenn ein Vertragsstaat jedoch ein solches Gericht einrichtet, kommt Artikel 6 zur Anwendung [1].

Der Zugang zu Prozesskostenhilfe ist ein wichtiger Bestandteil des Rechts auf ein faires Verfahren nach Artikel 6 der EMRK und Artikel 47 der

EU-Grundrechtecharta. Das Recht auf Prozesskostenhilfe gewährleistet einen wirksamen Zugang zum Recht für diejenigen, die nicht über die finanziellen Mittel verfügen, um die Kosten eines Gerichtsverfahrens, wie etwa Gerichtsgebühren oder einen Rechtsbeistand, zu tragen [6]. Nach dem Recht des Europarats und der EU muss das Recht auf Zugang zu den Gerichten (das sich aus dem Recht auf ein faires Verfahren ableitet) für alle Personen unabhängig von ihren finanziellen Mitteln wirksam sein. Dies erfordert, dass die Staaten Maßnahmen ergreifen, um einen gleichberechtigten Zugang zum Recht zu gewährleisten, zum Beispiel durch die Einrichtung geeigneter Prozesskostenhilfesysteme [2].

Die Analyse der internationalen Normen für den Zugang zur Justiz zeigt, dass sie keine spezifischen Bestimmungen darüber enthalten, wie das Strafrechtssystem in einem bestimmten Land organisiert sein sollte. Unter Berücksichtigung des Inhalts der oben analysierten internationalen Rechtsakte, in denen sie verankert sind, lassen sich jedoch allgemeine (organisatorische und rechtliche) Garantien unterscheiden, deren Umsetzung ein Indikator dafür ist, ob ein bestimmter Staat die internationalen Standards für den Zugang zur Justiz in seinem Land einhält. Zu den organisatorischen Garantien gehören insbesondere die Information der Bürger über die Mittel zum Schutz ihrer Rechte vor Gericht, die Vereinfachung der Organisation des Prozesses, die Beschleunigung des Prozesses, die Beseitigung wirtschaftlicher Hindernisse für den Zugang zur Justiz usw [9].

Unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte fasste das Verfassungsgericht der Ukraine zusammen, dass das Recht auf ein Gericht, wie es in Artikel 6 der Konvention zum Schutze der Menschenrechte und Grundfreiheiten von 1950 definiert ist, illusorisch wäre, wenn das Rechtssystem des Staates es zuließe, dass die rechtskräftige Gerichtsentscheidung zum Nachteil einer der Parteien nicht vollstreckt wird; und es ist der Staat, der eine positive Verpflichtung hat, ein System der Vollstreckung von Gerichtsurteilen zu schaffen, das sowohl in der Theorie als auch in der Praxis wirksam ist und ihre Vollstreckung ohne unangemessene Verzögerung gewährleistet; der wirksame Zugang zu den Gerichten schließt das Recht ein, ein Gerichtsurteil ohne unangemessene Verzögerung vollstrecken zu lassen; der Staat und seine staatlichen Organe sind für die vollständige und rechtzeitige Vollstreckung von Gerichtsurteilen verantwortlich, die gegen sie ergangen sind (Absatz 11 des Unterabsatzes 2. 1 des Absatzes 2 des Begründungsteils des Beschlusses Nr. 2-p(II)/2019 vom 15. Mai 2019).

In der Rechtssache Golder gegen das Vereinigte Königreich (21. Februar 1975, Rdnr. 28-36,

Serie A Nr. 18) wurde festgestellt, dass das Recht auf Zugang zu einem Gericht ein Aspekt des Rechts auf ein faires Verfahren gemäß Artikel 6 Absatz 1 der Konvention ist. In dieser Rechtssache erkannte der Gerichtshof das Recht auf Zugang zu einem Gericht als integralen Bestandteil der in Artikel 6 verankerten Garantien an und verwies auf die Grundsätze der Rechtsstaatlichkeit und der Verhinderung von Willkür, die den meisten Bestimmungen des Übereinkommens zugrunde liegen. So garantiert Artikel 6 Absatz 1 jedem das Recht, ein Gericht anzurufen, um seine Rechte und Pflichten durchzusetzen (siehe die Urteile Roche gegen das Vereinigte Königreich, Nr. 29392/95, § 91, EMRK 2001-V; Cudak gegen Litauen, Nr. 15869/02, § 54, EMRK 2010, und Parohia Greco-Catolica Lupeni und andere gegen Rumänien, Nr. 76943/11, S. 84, EGMR 2016 (Auszüge)).

Der Zugang zum Recht bedeutet nicht, dass er lediglich die Einleitung eines Verfahrens ermöglicht, sondern vielmehr, dass das Verfahren zu einer gerechten, zufriedenstellenden und wirksamen Lösung führt.

So ist das Recht auf gerichtliche Verteidigung eine verfassungsmäßige Garantie der Menschen- und Bürgerrechte und -freiheiten, und die Verbindlichkeit von Gerichtsentscheidungen ist ein Bestandteil des Rechts auf eine faire gerichtliche Verteidigung. Das Recht auf ein faires Verfahren ist sowohl auf internationaler als auch auf nationaler Ebene verankert und garantiert, während sein Inhalt nicht vollständig offengelegt wird. Dies führt zweifellos zu einem breiten Spektrum wissenschaftlicher Auffassungen, und gleichzeitig ist im Zusammenhang mit der Reform des Justizsystems und der Strafjustiz im Allgemeinen die Frage des einheitlichen Verständnisses und der Umsetzung dieses Rechts von besonderer Bedeutung. Der EGMR hat wiederholt Verstöße gegen das Recht auf ein faires Verfahren in seinen verschiedenen Aspekten festgestellt. Das Recht auf ein faires Verfahren ist nicht festgeschrieben, da seine Variabilität dafür sorgt, dass unter dem Einfluss verschiedener Faktoren (historischer, sozialer, wirtschaftlicher, politischer usw.) neue Eigenschaften und Merkmale im Entstehungsprozess entstehen.

LITERATUR

1. Case of Khalfaoui v. France. Application no. 34791/97 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58374>
2. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (78) 8 on legal aid and advice. URL: https://euromed-justice.eu/en/system/files/20090128115013_res%2878%298eCoE.pdf
3. Oksana Shcherbanyuk, Laura Bzova. Access to Justice through the Prism of Judicial Practice and Legal Theory. Teisė. Vol. 128 (2023) p. 158–170.
4. Кучинська О.П., Щиголь О.В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. Вісник кримінального судочинства № 3/2019. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_KUCHYNSKA_SHCHYHOL.pdf
5. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
6. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>
7. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, товариства з обмеженою відповідальністю „Торговий дім „Еко-вугілля України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 24 червня 2020 року № 6-р(П)/2020/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text>
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційним зверненням громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення абзацу четвертого статті 248-3 ЦПК України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001
9. Шибіко В.П., Данкевич М.С. Міжнародні стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі. Вісник кримінального судочинства № 1–2/2020. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2020_SHIBIKO_DANKEVYCH.pdf

REFERENCES

1. Case of Khalfaoui v. France. Application no. 34791/97 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58374>
2. Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (78) 8 on legal aid and advice. URL: https://euromed-justice.eu/en/system/files/20090128115013_res%2878%298eCoE.pdf

3. Oksana Shcherbanyuk, Laura Bzova. Access to Justice through the Prism of Judicial Practice and Legal Theory. Teisè. Vol. 128 (2023) p. 158–170.
4. Kuchynska O.P., Shchyhol O.V. The concept and content of access to justice in the criminal process of Ukraine. Bulletin of Criminal Procedure No. 3/2019. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_KUCHYNSKA_SHCHYHOL.pdf.
5. Ovcharenko O.M. Accessibility of justice and guarantees of its implementation: a monograph. Kharkiv: Pravo, 2008. 304 c.
6. Guide to European Law on Access to Justice. URL: <https://rm.coe.int/handbook-access-to-justice-ukr/1680a216af>.
7. Decision of the Constitutional Court of Ukraine (Second Senate) in the case on the constitutional complaints of Eduard Sergiyovych Karyakin, Limited Liability Company ‘Trading House ‘Eco-Coal of Ukraine’ regarding the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provision of part one of Article 79 of the Law of Ukraine ‘‘On Banks and Banking Activities’’ of 24 June 2020 No. 6-p(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text>
8. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraphs three, four, five of Article 248-3 of the Civil Procedure Code of Ukraine and on the constitutional petition of citizens Budynska Svitlana Oleksandrivna and Kovryga Serhii Volodymyrovych on the official interpretation of the provision of paragraph four of Article 248-3 of the Civil Procedure Code of Ukraine (case on the constitutionality of Article 248-3 of the Civil Procedure Code of Ukraine) of 23 May 2001, No. 6-rp/200
9. Shybiko V.P., Dankevych M.S. International standards of access to justice in criminal proceedings. Bulletin of Criminal Procedure No. 1-2/2020 URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2020_SHIBIKO_DANKEVYCH.pdf

РОЗДІЛ VI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-2-10>

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Станко А. П.*аспірант кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства**Міжнародний гуманітарний університет**вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна**orcid.org/0009-0006-7187-724X**mailofandreistanko@gmail.com*

Ключові слова: кримінальне право, міжнародний кримінальний суд, міжнародне кримінальне правосуддя, військові злочини, міжнародні трибунали, мир та безпека.

У статті здійснено загальний огляд на практику створення та функціонування судових органів у сфері міжнародного кримінального права. Ці органи займаються розглядом справ про міжнародні злочини, їх переслідуванням та покаранням злочинців. Вони також забезпечують захист від таких злочинців і запобігають міжнародним злочинам.

Проаналізовано статті Версальського договору який, став першим міжнародно-правовим документом, який містив положення про переслідування глави держави згідно з міжнародним кримінальним правом.

Зазначено, що практика міжнародного кримінального правосуддя не позбавлена ретельного аналізу та оцінки, на які можуть впливати політичні мотиви

Зроблено акцент на тому, що Нюрнберзький процес, заснований Міжнародним військовим трибуналом, став визначним моментом у міжнародному праві після Другої світової війни. Суд притягав до відповідальності військових злочинців, незалежно від їхніх посад чи отриманих наказів, і міг визнати організацію злочинною на основі засудження особи.

Також підкреслено, що Трибунал розглядає три типи злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини і злочини проти людяності. Злочини проти миру включають агресивну війну або війну, що порушує міжнародні договори, а також участь у спільному плані або змова з метою вчинення цих діянь. Воєнні злочини включають порушення законів і звичаїв війни, такі як вбивства, катування та напади на цивільних осіб або військовополонених.

Зроблено акцент на тому, що Міжнародні військові трибунали дали поштовх до розвитку міжнародного права, зокрема встановивши кримінальну відповідальність глав держав за тяжкі міжнародні злочини. Вплив Нюрнберзького прецеденту був важливим для формування міжнародного кримінального права. Генеральна Асамблея в 1946 році прийняла резолюцію, яка підтвердила принципи, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, і закликала Комітет з кодифікації міжнародного права сконцентруватися на формулюванні цих принципів. Пізніше була укладена Конвенція про геноцид, що наголошує на необхідності створення міжнародного судового органу для розгляду певних злочинів за міжнародним правом. Це призвело до змін у притягненні лідерів держав до відповідальності за серйозні міжнародні злочини і сприяло створенню світового порядку в цілому.

Зроблено висновок, що міжнародне кримінальне правосуддя – напрямок міжнародного співробітництва, метою якого є притягнення до відповідальності та покарання винних осіб, захист міжнародного співтовариства та запобігання злочинам для забезпечення миру і безпеки.

PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF MODERN INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE

Stanko A. P.

*Postgraduate Student at the Department of International Law
and Comparative Jurisprudence*

International Humanities University

Fontanska Doroha str., 33, Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0006-7187-724X

mailofandreistanko@gmail.com

Key words: *criminal law, international criminal court, international criminal justice, war crimes, international tribunals, peace and security.*

The article provides a general overview of the practice of creating and functioning of judicial bodies in the field of international criminal law. These bodies deal with cases of international crimes, their prosecution and punishment of criminals. They also provide protection against such criminals and prevent international crimes.

Articles of the Treaty of Versailles, which became the first international legal document containing provisions on the prosecution of the head of state under international criminal law, were analyzed.

It is noted that the practice of international criminal justice is not devoid of careful analysis and evaluation, which may be influenced by political motives

Emphasis is placed on the fact that the Nuremberg trial, established by the International Military Tribunal, became a significant moment in international law after the Second World War.

It is also emphasized that the Tribunal considers three types of crimes: crimes against peace, war crimes and crimes against humanity. Crimes against peace include war of aggression or war in violation of international treaties, and participation in a common plan or conspiracy to commit such acts. War crimes include violations of the laws and customs of war, such as killing, torturing, and attacking civilians or prisoners of war.

Emphasis is placed on the fact that the International Military Tribunals gave impetus to the development of international law, in particular by establishing the criminal responsibility of heads of state for serious international crimes. The influence of the Nuremberg precedent was important for the formation of international criminal law. The General Assembly in 1946 adopted a resolution that reaffirmed the principles recognized by the Statute of the Nuremberg Tribunal and called on the Committee for the Codification of International Law to concentrate on formulating those principles. Later, the Genocide Convention was concluded, emphasizing the need for an international judicial body to deal with certain crimes under international law.

It was concluded that international criminal justice is a direction of international cooperation, the purpose of which is to prosecute and punish guilty persons, protect the international community and prevent crimes to ensure peace and security.

Вступ. У світі існують складні політичні проблеми, які порушують принципи міжнародного права. Проте існує практика створення та роботи судових органів у сфері міжнародного кримінального права. Ці органи створюються для здійснення міжнародного кримінального правосуддя і співпрацюють міжнародною спільнотою. Вони розглядають справи про міжнародні та інші злочини з метою переслідування та покарання злочинців, захисту від таких злочинців та запобігання міжнародним злочинам. Участь ООН та створення судових органів на основі міжнародних договорів є важливими аспектами їхньої діяльності. Основна мета цих судів полягає у забезпеченні миру і безпеки для всіх людей і міжнародного співтовариства загалом. Проте, практика міжнародного кримінального правосуддя часто піддається критиці і оцінці, які можуть бути мотивовані політичними мотивами. Важливо врахувати, що міжнародне кримінальне правосуддя спрямоване на переслідування злочинців та забезпечення суспільного порядку, використовуючи норми міжнародного права. Це основний фактор забезпечення миру.

Метою статті є дослідження виникнення сучасного міжнародного кримінального правосуддя, та передумов як і мали істотний вплив на його формування.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне кримінальне правосуддя порівняно пізно виникло у сфері міжнародного права. До кінця 19 століття було небагато дискусій, доктрин або договорів на цю тему. Це сталося головним чином тому, що існували обмежені можливості застосування кримінального права в міжнародних спорах. Після збройних конфліктів положення про амністію в мирних договорах або фактична амністія часто перешкоджали кримінальному переслідуванню. Тим не менш, були деякі ранні прихильники створення міжнародного кримінального суду. Гюстав Муаньє, президент Міжнародного комітету Червоного Хреста, запропонував у 1872 році проект конвенції про створення міжнародного судового органу. Цей суд буде переслідувати осіб, відповідальних за порушення Женевської конвенції щодо здоров'я та благополуччя хворих і поранених солдатів. Пропозиція Муаньє детально описувала процедури формування та діяльності такого суду. Ці перші ініціативи заклали основу для остаточного розвитку міжнародного кримінального правосуддя [1].

У минулому неможливо було уявити, щоб офіційні особи суверенної країни зазнавали судового переслідування на міжнародному рівні. Проте пропозиції Муаньє поклали початок створенню Міжнародного кримінального суду. На початку 20-го століття було визнано, що дії людей, які

керують державами, порушують міжнародне право і що держави використовувалися як зряддя шкоди під час війни. Кодифікація законів і звичаїв війни в Гаазьких конвенціях і Деклараціях 1899 і 1907 років [2] призвела до поняття «воєнні злочини» на міжнародно-правовому рівні. Ці події підкреслюють зрушення в бік притягнення окремих осіб до відповідальності за їхні дії згідно з міжнародним правом, а не зосередження уваги виключно на державі. Це стало початком тривалої і наполегливої боротьби за створення Міжнародного кримінального суду.

Після руйнівної Першої світової війни відновився інтерес до створення Міжнародного кримінального суду через масові порушення міжнародного права. Версальський договір і наступні мирні договори містили положення про судове переслідування воєнних злочинців і створення міжнародного суду для забезпечення справедливості. Версальський договір конкретно вимагав створення спеціального міжнародного суду для публічного суду над імператором Німеччини Вільгельмом II за «найсерйозніший злочин проти міжнародної моралі та священної сили договорів». Договори також зобов'язували видати й переслідувати ймовірних військових злочинців, а також надати необхідні документи та інформацію. Подібні положення були включені до Сен-Жерменського мирного договору, Тріанонського договору та Неймегенського договору, демонструючи міжнародне зобов'язання притягнути винних до відповідальності за їхні дії під час війни.

Статті 227–229 Версальського договору стали першим міжнародно-правовим документом, який містив положення про переслідування глави держави згідно з міжнародним кримінальним правом. Стаття 227 Версальського договору звинувачувала Вільгельма II, колишнього німецького імператора, в «у вищій образі міжнародної моралі й священної сили договору». Договір передбачав створення Міжнародного трибуналу у складі суддів із США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії для розгляду справи.

Однак ці положення не були реалізовані. Уряд Нідерландів відмовився видати Вільгельма II, а інших німецьких злочинців судили в німецьких судах замість міжнародного суду. У грудні 1919 року в Німеччині був прийнятий закон, що дозволяв передавати підозрюваних у військових злочинах до Верховного суду в Лейпцигу. Союзники неохоче погодилися на цей судовий процес, але більшість підсудних були або виправдані, або їхні справи були припинені через відсутність доказів. Цей процес отримав назву «Лейпцизький фарс» [3].

Однак існували обмеження в правовому регулюванні, оскільки не існувало міжнародно-пра-

вових документів, які б регулювали процесуальні аспекти виконання Версальського договору та визначали конкретні склади військових злочинів. Ці прогалини були частково усунені завдяки створенню міжнародного суду після вбивства короля Югославії Олександра та міністра закордонних справ Франції в 1934 році. Ліга Націй розробила Конвенцію про запобігання тероризму та покарання за нього та Конвенцію про заснування Міжнародного кримінального суду, що закладає основу для Міжнародного кримінального суду. Хоча ці конвенції не набули чинності, вони дали важливу інформацію для формування правової бази для Міжнародних військових трибуналів, заснованих після Другої світової війни [4].

Нюрнберзький процес, який відбувся після Другої світової війни, розглядається як знаковий момент у встановленні моральних принципів і сучасного міжнародного права. Міжнародний військовий трибунал був заснований у 1945 році урядами СРСР, США, Великої Британії та Тимчасовим урядом Французької Республіки. Представники урядів зібралися разом на Лондонській конференції, щоб вирішити проблеми створення нової форми міжнародного правосуддя. 8 серпня 1945 року вони прийняли Угоду про переслідування та покарання головних військових злочинців європейських держав Осі, яка стала частиною Статуту Міжнародного військового трибуналу.

Метою суду було переслідування та покарання головних військових злочинців з європейської осі. Пізніше до Трибуналу приєдналися ще кілька країн. Суд мав юрисдикцію щодо злочинів проти миру, військових злочинів і злочинів проти людяності, незалежно від того, чи порушували вони внутрішнє право країни, де вони були скоєні. Трибунал мав повноваження судити та карати осіб, які діяли на користь держав Осі. Вони могли засудити винних до страти або інших відповідних покарань. Трибунал мав положення про призначення та заміну суддів, президента та інші адміністративні питання. Також було викладено процесуально-правові основи його діяльності, зокрема права та обов'язки учасників, процесуальні гарантії для обвинувачених, докази, судовий розгляд та винесення вироку. Робота Нюрнберзького трибуналу та підписання Статуту ООН у Сан-Франциско були спрямовані на зміцнення глобального миру та безпеки. Відтоді створення Міжнародного суду з військових злочинів залишається пріоритетом для ООН [5].

Трибунал отримав право розглядати три види злочинів. Першу категорію становили злочини проти миру, до яких належали планування, підготовка, розв'язування або ведення загарбницької війни або війни, що порушує міжнародні договори. Це також включало участь у спільному плані

або змові з метою вчинення будь-якого з цих дій. Другою категорією були військові злочини, які охоплювали порушення законів і звичаїв війни. Це включало такі акти, як вбивства, тортури, поневолення та напади на цивільних осіб або військовополонених. Третя категорія – злочини проти людяності, які включали такі дії, як вбивства, винищення, поневолення та переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами. Ці дії могли бути вчинені проти цивільного населення до або під час війни. Важливо відзначити, що ці злочини підпадають під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи є вони порушенням внутрішнього законодавства країни, де вони сталися.

Засідання Військового трибуналу (МВТ) проходили з 9 жовтня 1945 року по 1 жовтня 1946 року в Берліні та Нюрнберзі. Зустрічі в Берліні були зосереджені на організаційних та адміністративних питаннях, тоді як у Нюрнберзі головних військових злочинців переслідували під час того, що стало відомо як Нюрнберзький процес. МКТЮ (Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії) переслідував і засудив 24 основних військових злочинців, з яких 12 отримали смертну кару, 3 отримали довічне ув'язнення, а 4 були засуджені до термінів ув'язнення від 10 до 20 років. Троє осіб були виправдані. Іншим післявоєнним органом міжнародного правосуддя був Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу, який був заснований на основі рішення, прийнятого на Потсдамській конференції в 1945 році та юридично заснований через прокламацію, видану генералом Д. Макартуром. Цей трибунал мав таку ж правову основу, як і МКТ, і відповідав за переслідування військових злочинів на Далекому Сході.

Міжнародні військові трибунали внесли суттєві зміни у функціонування міжнародного права, встановивши кримінальну відповідальність керівників держав у справах про серйозні міжнародні злочини. Нюрнберзький прецедент мав прямий вплив на розвиток міжнародного кримінального права. У 1946 році Генеральна Асамблея прийняла резолюцію, в якій підтверджувала принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, і закликала Комітет з кодифікації міжнародного права віддати пріоритет формуванню цих принципів. Згодом було прийнято Конвенцію про геноцид, яка наголошує на необхідності створення міжнародного судового органу для розгляду певних злочинів згідно з міжнародним правом. Ця еволюція в міжнародному праві призвела до зміни в притягненні лідерів держав до відповідальності за серйозні міжнародні злочини, сформувавши світовий порядок в цілому [6, с. 10–11].

Міжнародний військовий трибунал для Далеккого Сходу проводив засідання в Токіо з 3 травня 1946 року по 12 листопада 1948 року, відомі як Токійський процес або Токійський суд. Під час цих судових процесів за злочини постали 28 осіб, у тому числі колишні прем'єр-міністри, міністри, представники військового командування та посли. Вироки винесено 25 обвинуваченим, з них 7 отримали смертні вироки, інші отримали тюремне ув'язнення, у тому числі довічне ув'язнення для 16 з них. Ці судові процеси відзначили перший позитивний досвід органів міжнародного кримінального правосуддя та встановили основоположні принципи міжнародного кримінального права. Ці принципи тепер загальновизнані та закріплені в Резолюції 95(I) Генеральної Асамблеї ООН, яка підтверджує принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, і в деталях, ухвалених на другій сесії Комісії міжнародного права Організації Об'єднаних Націй у 1950 році.

Статути та рішення Нюрнберзького та Токійського трибуналів мали значний вплив на міжнародне право та сферу міжнародного кримінального права. По-перше, вони закріпили юридичне визнання правосуб'єктності особи в міжнародному праві, вплинувши на розвиток сучасного міжнародного права та міжнародного кримінального права. По-друге, ці трибунали запровадили в міжнародне кримінальне право нові принципи та процеси, яких раніше не існувало. Вони також кодифікували чинні норми міжнародного права щодо певних кримінальних діянь і вперше на міжнародному рівні встановили конкретні міри відповідальності за їх вчинення. Угоди та статути цих трибуналів служать основними джерелами міжнародного кримінального права і вважаються першими міжнародними кримінальними та кримінально-процесуальними кодексами. Крім того, ці трибунали створили важливу міжнародно-правову базу для судового переслідування військових злочинців. Загалом Нюрнберзький і Токійський трибунали відіграли значну роль у формуванні міжнародного права та кримінального правосуддя [7].

Довгий час після прийняття Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього в 1948 році створення міжнародного суду для судового переслідування злочинів геноциду та апартеїду стикалося із затримками та перервами. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй неодноразово обговорювала це питання в наступні роки, але вирішила відкласти подальший розгляд у 1957 році. Ідея створення міжнародного кримінального суду для притягнення до відповідальності винних у міжнародних злочинах почала реалізовуватися під час

«десятиліття надії» з 1989 по 1998 роки. Питання набуло актуальності, а створення постійно діючого міжнародного кримінального суду стало політичним заклопотаністю. Це призвело до пропозиції включити юрисдикцію над транскордонною торгівлею наркотиками до порядку денного Генеральної Асамблеї ООН у 1989 році. Шлях до досягнення цієї мети був складним, але виграв від спільних зусиль політиків, науковців та громадських діячів. Створення міжнародного кримінального суду має на меті запобігти військовим злочинам, злочинам проти людяності та геноциду, а також покласти край пануючій культурі безкарності в ситуаціях збройних конфліктів. Інші міжнародні кримінальні трибунали, такі як у справах колишньої Югославії, Руанди та Сьєра-Леоне, також сприяли створенню Міжнародного кримінального суду.

У 1989 році Генеральна Асамблея ООН запропонувала створити міжнародний кримінальний суд у рамках роботи над проектом Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. У 1992 році для розгляду цієї пропозиції була створена спеціальна робоча група, яка рекомендувала заснувати суд через багатосторонню угоду. У 1993 році Робочу групу було відновлено як Робочу групу з розробки проекту статуту Міжнародного кримінального суду. У 1994 році, після отримання зауважень від тридцяти держав щодо проекту статей, Комісія завершила роботу над проектом статуту. Потім Генеральна Асамблея рекомендувала скликати дипломатичну конференцію для розгляду та ухвалення міжнародної конвенції про заснування міжнародного кримінального суду. Для розгляду основних питань проекту статуту в 1994 році Генеральна Асамблея створила Спеціальний комітет, а в 1995 році – Підготовчий комітет для створення консолідованого тексту конвенції про міжнародний кримінальний суд. У результаті кропіткої і тривалої роботи на дипломатичну конференцію в Римі був поданий проект Статуту.

Апеляції та наступна Дипломатична конференція повноважних представників, організована Організацією Об'єднаних Націй, призвели до створення Міжнародного кримінального суду (МКС). Результатом Дипломатичної конференції Організації Об'єднаних Націй, що відбулася в Римі з 15 червня по 17 липня 1998 року, стало створення МКС. 17 липня 1998 року 120 головами «за», 7 «проти» та 21 утримався конференція прийняла Статут МКС. МКС було створено, щоб мати юрисдикцію над особами, відповідальними за найсерйозніші злочини, що викликають міжнародне занепокоєння. Договір набув чинності 1 липня 2002 року після того, як 60 держав ратифікували Статут або приєдналися до нього.

Юрисдикція МКС поширюється на злочини, вчинені після цієї дати. Наразі МКС проводить розслідування злочинів, скоєних у Демократичній Республіці Конго, на півночі Уганди, Дарфури (Судан) і Центральноафриканській Республіці. Крім того, прокуратура МКС перевіряє матеріали щодо злочинів в Афганістані, Колумбії, Чаді, Кенії та Кот-д'Івуарі.

Відсутність постійного МКС не перешкоджала діяльності інших міжнародних установ кримінального правосуддя, як зазначено в різних ООН. документів. Зараз МКС вважається ключовим компонентом нової системи міжнародного кримінального правосуддя, яка також включає національні суди, міжнародні суди та змішані суди, які мають як національні, так і міжнародні елементи. Ці інституції тісно пов'язані з глобальними зусиллями щодо підтримки міжнародного миру та безпеки.

Міжнародне кримінальне правосуддя має вирішальне значення для вирішення проблеми відсутності відповідальності за акти геноциду, злочини проти людяності та військові злочини. Сучасні конфлікти становлять глобальну загрозу миру, оскільки комбатантів і цивільних часто неможливо відрізнити, що призводить до безпрецедентного рівня насильства та жорстокості.

Висновки. Теоретично необхідність створення міжнародного кримінального права, і міжнародного кримінального правосуддя, що впливає звідси, стала обґрунтовуватися наприкінці XIX – початку XX ст.

Особливо широкого поширення ця ідея набула у роки Першої світової війни у низці країн: Великобританії, Бельгії, Франції. Тут було створено слідчі комісії з розслідування злочинів німецькими військовослужбовцями, скоєних територіях окупованих держав. Попередня мирна конференція з підготовки Версальського мирного договору дійшла висновку про необхідність започаткування міжнародного кримінального суду над військовими злочинцями.

Перший практичний і успішний крок зі створення міжнародного кримінального суду мав місце лише після закінчення Другої світової війни – ним став Міжнародний військовий трибунал.

Міжнародно-правові акти, пов'язані з діяльністю трибуналів, а особливо принципи міжнародного права, визнані статутом Нюрнберзького трибуналу та у його рішенні, підтверджені Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції від 11 грудня 1946 р., мали визначальне значення для подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hall Ch.K. The first proposal for a permanent international criminal court. *International Review of the Red Cross*. 1998. № 322. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jp4m.htm> (дата звернення: 15.06.2024).
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 15.06.2024).
3. Договір союзних держав із Німеччиною (Версальський договір) 1919 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text (дата звернення: 15.06.2024).
4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 15.06.2024).
5. Іванов В.М. Нюрнберзький процес: історичне та правове значення (до 70-річчя Міжнародного військового трибуналу). *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 24–28.
6. Ківалов С.В. Вплив міжнародного кримінального правосуддя на світовий правопорядок. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 7–17.
7. Bismuth R. Sanctions et extraterritorialité du droit américain: quelles réponses pour les entreprises françaises? *La Semaine Juridique Edition Générale*. 12 Jan. 2015. № 1–2 (3). P. 64–65.

REFERENCES

1. Hall Ch.K. (1998) The first proposal for a permanent international criminal court. *International Review of the Red Cross*. 322. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jp4m.htm> [in English].
2. IV Konventsia pro zakony i zvychai vijny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai vijny na sukhodoli 1907 [IV Convention on the Laws and Customs of War on Land and its Annex: Regulations on the Laws and Customs of War on Land 1907]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text [in Ukrainian].
3. Dohovir soiuznykh derzhav iz Nimechchynoiu (Versal's'kyj dohovir) 1919 [Treaty of the Allied Powers with Germany (Treaty of Versailles) 1919]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text [in Ukrainian].

4. Konventsiiia pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za n'oho [Convention on the Prevention of the Crime of Genocide and its Punishment 1948]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text [in Ukrainian].
5. Ivanov V.M. (2015) Niurnberz'kyj protses: istorychne ta pravove znachennia (do 70-richchia Mizhnarodnoho vijs'kovoho trybunalu). *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*. [The Nuremberg process: historical and legal significance (to the 70th anniversary of the International Military Tribunal)]. *Journal of the Kyiv University of Law*. 3, 24–28. [in Ukrainian].
6. Kivalov S.V. (2011) Vplyv mizhnarodnoho kryminal'noho pravosuddia na svitovyj pravoporiadok. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. [The influence of international criminal justice on the world legal order. *Current problems of the state and law*]. 57, 7–17. [in Ukrainian].
7. Bismuth R. (2015) Sanctions and extraterritoriality of American law: quelles réponse pour les entreprises françaises? *La Semaine Juridique Edition Générale*. 1–2 (3), 64–65. [in English].

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ампаро

№ 2, 2024

Комп'ютерна верстка – М.С. Михальченко
Коректура – І.М. Чудеснова

Підписано до друку: 29.05.2024.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,95.
Замов. 0724/520. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.